

UNIVERSITETET I BERGEN

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

NOLISP350

Mastergradsoppgave i nordisk litteratur

VÅR 2020

Monster eller menneske?

En analyse av skjønnlitterære framstillinger av seksuelle overgrep mot barn
i Karin Fossums kriminalroman *Den som elsker noe annet*
og Bjarte Breiteigs roman *Mine fem år som far*

Iben Helene Kristoffersen

Takk

Først og fremst vil jeg rette den største takken av de alle til Anna Bohlin – verdens beste veileder! Iallfall i mine øyne. Takk for at du har motivert meg, vært tålmodig, men også streng. Takk for mange fine samtaler og latterkramper. Og tusen takk for at du har like stor tro på dette prosjektet som jeg har. *Du er fantastisk!*

Tusen takk til Ingrid, som brukte fire av de mest solfylte dagene i april til å lese gjennom oppgaven for å gi meg tilbakemeldinger. I tillegg vil jeg rette en stor takk til Ingvild og Martine som begge har gått over oppgaven i de siste, kritiske dagene før innlevering – dere tre er gull verdt!

Tusen takk til mamma som alltid stiller med middag på bordet og oppmuntrende ord – uansett hva som skjer er jeg iallfall en stjerne i hennes øyne.

Og til slutt en generell takk til alle som har vært rundt meg det siste året. Det har vært klaging, men også (*litt for?*) ivrige monologer om hvor spennende jeg synes det har vært å skrive denne oppgaven. Jeg skylder dere alle et glass vin. Muligens en hel flaske.

INNHOLDSFORTEGNELSE

1.0 INNLEDNING	1
1.1 PROBLEMSTILLING	2
1.2 TIDLIGERE FORSKNING	4
2.0 TEORI OG METODE	9
2.1 KRIMINOLOGISKE OG SOSIOLOGISKE PERSPEKTIV	9
2.1.1 <i>Sexual script theory</i>	9
2.1.2 <i>Stigma</i>	12
2.1.3 <i>Stereotypier</i>	14
2.2 HISTORISK BAKGRUNN: FORESTILLINGER OM PEDOFILI	21
2.3 QUEERTEORI	23
2.3.1 <i>Queer og pederasti</i>	25
2.4 METODE	27
2.4.1 <i>Narratologi</i>	27
2.4.1.1 <i>Stemme</i>	28
2.4.1.2 <i>Fokalisering</i>	29
2.4.1.3 <i>Tempo</i>	29
2.4.1.4 <i>De litterære personene</i>	30
2.5 SJANGERTEORI	30
2.5.1 <i>Romanen</i>	30
2.5.2 <i>Krimromanen</i>	31
3.0 ANALYSE	33
3.1 KARIN FOSSUMS <i>DEN SOM ELSKER NOE ANNET</i>	33
3.1.1 <i>Gåten</i>	33
3.1.2 <i>Etablering av normalitet</i>	39
3.1.2.1 <i>Problematisert heteronormativitet</i>	39
3.1.3 <i>Forklaringsmodeller</i>	44
3.1.3.1 <i>Etterforskerne</i>	45
3.1.3.2 <i>De mistenkte</i>	47
3.2 BJARTE BREITEIGS <i>MINE FEM ÅR SOM FAR</i>	57
3.2.1 <i>Gåten</i>	57
3.2.1.1 <i>Farskapet</i>	60
3.2.1.2 <i>Barnet</i>	61

3.2.1.3 Skriften	64
3.2.2 Etablering av normalitet	66
3.2.2.1 Sted	66
3.2.2.2 Kontrastering: maskulinitet og femininitet	67
3.2.2.3 Kontrastering: maskulinitet	72
3.2.2.4 Makt	74
3.2.3 Forklaringsmodeller	76
3.3 RESEPSJONSANALYSE	81
3.3.1 Den som elsker noe annet	81
3.3.1.1 Sjangerforventning	82
3.3.1.2 Uro og ubehag: pedofiltematikken	83
3.3.1.3 Å forklare versus å forstå	86
3.3.1.4 Komposisjon og forteller	87
3.3.2 Mine fem år som far	89
3.3.2.1 Maskulinitet og normalitet	89
3.3.2.2 Å forklare versus å forstå	92
3.3.2.3 Komposisjon og forteller	93
3.3.2.4 Uro og ubehag	95
3.3.3 Øvrig resepsjon	97
3.3.3.1 Den som elsker noe annet	97
3.3.3.2 Mine fem år som far	97
3.3.4 Konklusjon	98
4.0 AVSLUTTENDE DRØFTING	101
4.1 STEMME	101
4.2 LITTERÆRE PERSONER	102
4.3 GÅTENS FORSKYVNINGER	105
4.4 RESEPSJON	107
4.5 VEIEN VIDERE	109
5.0 KILDER OG LITTERATUR	111
SAMMENDRAG	117
ABSTRACT	118
OPPGAVENS PROFESJONSRELEVANS	119

1.0 Innledning

Over lengre tid har vi kunnet lese om straffesaker i media som omhandler grove seksuelle overgrep mot barn, noe som vitner om et alvorlig samfunnsproblem. I Bergen har fokuset i stor grad vært rettet mot Dark Room-sakene, hvor flere menn har blitt dømt for forhold som har innbefattet nedlastning av overgrepsmateriale og grov voldtekt av barn under fjorten år. Mest sjokkerende var nok likevel hvem de pedofile var: Menn i alle aldre, med og uten familie, menn med høy status og utdanning, menn i omsorgsyrker og menn med aktive sosialliv. Og det var nettopp dette som var skremmende – disse mennene var alminnelige. Det kunne like gjerne ha vært din egen bror, far eller sønn. De var ikke lenger *de andre*.

Jeg ble først interessert i denne tematikken våren 2018, da jeg skrev en bachelor i sosiologi om pedofili i den offentlige og faglige diskursen. Her gjennomførte jeg en diskursanalyse for å se hvordan begrepet *pedofil* ble brukt i media, og om det korrelerte med det fagfeltet la i begrepet. Gjennom arbeidet innså jeg at det mangler forskning på den offentlige diskursen rundt pedofile og hvordan de framstilles.

I 2018 kalte daværende justisminister Sylvi Listhaug pedofile overgripere for «monstre» på Dagsnytt 18, noe som skapte reaksjoner (Flaarønning og Sollund, 2018). Noen var enige og roste Listhaug for å kalle «en spade for en spade», mens andre mente at hun gikk for langt, og at det må være en klar grense mellom hvordan man uttaler seg som statsråd og som privatperson (Flaarønning og Sollund, 2018). Tematikken trigger ofte heftige diskusjoner i kommentarfeltene, og det skilles ikke alltid mellom begjær og seksuelle overgrep.

Jurist Anine Kierulf (referert i Flaarønning og Sollund, 2018) uttalte til NRK at det er viktig å skille mellom monster og menneske, fordi man ufarliggjør det onde i mennesket når man omtaler de som monstre. Om man stempler et menneske som monster, tar man fra dem muligheten til å ha en moral. På denne måten blir det lett å tenke at alle pedofile er monstrøse overgripere, ute av stand til å kontrollere seg, uten selvinnsett og empati. Dermed blir det også et ganske umulig utgangspunkt for å kunne hjelpe dem til å leve fullverdige liv – et liv hvor man *ikke* bryter loven ved å forgripe seg på barn. Hvis vi nekter å ilegge dem gode egenskaper, er det vel heller ikke vits å prøve å forebygge overgrep?

Forskningen mener at pedofili mest sannsynlig er en medfødt seksuell orientering; det gjør at vi står overfor et humanitært problem som i aller høyeste grad angår hele storsamfunnet (Jahnke, 2018, s. 144). Bæreren av et stigma kan bli utstøtt fra samfunnet – er det ønskelig når vi vet hvor viktig et fellesskap er for at mennesker skal følge de felles normene som er satt? Ved å ta i bruk stereotypier i den offentlige debatten, kan det få alvorlige konsekvenser. Ikke bare konsekvenser for forbryterens evne til å endre sin oppførsel, men også for samfunnets muligheter til å konfrontere et alvorlig problem. Fiksjon kan bidra til å nyansere vår forståelse av problematikken, som igjen kan gjøre det lettere å forebygge seksuelle overgrep mot barn.

Vi ser at skjønnlitteraturen tar for seg seksuelle overgrep mot barn, men på tross av at det er et alvorlig samfunnsproblem, og på tross av stor medial debatt, har denne tematikken knapt fått oppmerksomhet i litteraturforskningen. I masteroppgaven vil jeg videreføre tematikken fra bacheloroppgaven min. Jeg vil ta utgangspunkt i samtidslitteraturen da den utgjør en vesentlig del av den offentlige diskursen om pedofili. I tillegg har litteraturen en unik evne til å formidle kompleksitet og utfordre normer – kanskje spesielt når den tar for seg et tabuisert og vanskelig tema.

1.1 Problemstilling

Tematikken seksuelle overgrep mot barn blir utforsket av ulike sjangre i skjønnlitteraturen. Krimromanen *Den som elsker noe annet* (2007) av Karin Fossum og romanen *Mine fem år som far* (2014) av Bjarte Breiteig tar for seg pedofili og overgrep mot barn, men med ulike fortellerteknikker. I Fossums krimroman er det en allvitende tredjepersonsforteller som utforsker ulike perspektiv ved pedofilitematikken gjennom de forskjellige litterære karakterene. I Breiteigs roman er det en jeg-forteller som har begått overgrepet, noe som gir andre muligheter for å nærme seg overgrepssproblematikken. Ulike narratologiske strukturer problematiserer med andre ord en stereotypisk framstilling av pedofile. Jeg vil også analysere offentlighetens mottakelse av pedofilitematikken i romanene på bakgrunn av analysen av skjønnlitteraturen. Med det blir problemstillingen min: *Hvordan kan skjønnlitteraturen utfordre en stereotyp forståelse av seksuelle overgrep mot barn?*

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i to romansjangre innen samtidslitteraturen fordi de ulike sjangerforventningene og fortellerteknikkene gir andre rammer for å diskutere seksuelle overgrep mot barn. I tillegg henvender bøkene seg delvis til to forskjellige lesergrupper.

Oppgaven kunne vært utvidet ved for eksempel å løfte inn en barnebok som tar for seg samme problematikk, som Bjørn Ingvaldsens *Tryllemannen* (2014) for eksempel. Målgruppen til barneboken endrer fortellingens formål og forutsetter en annen fortellerteknisk innfallsvinkel. Den skaper et felles språk voksne og barn kan bruke for å ta opp et vanskelig tema, noe som ville vært interessant å undersøke nærmere. Jeg har imidlertid valgt å ta for meg to voksenromaner innen ulike sjangre, da de har et felles utgangspunkt for å ta fatt på tematikken. Ettersom de gjør det på ulike vis, viser de også et bredere spekter for hvordan skjønnlitteratur kan utfordre stereotypier.

Det er viktig å understreke at selv om jeg har valgt to bøker som tar for seg mannlige overgripere, begår også kvinner seksuelle overgrep mot barn. Likevel er det menn som topper statistikkene for sedelighetsforbrytelser, og de fleste som begår seksuelle overgrep mot barn er menn – uavhengig om det handler om befatning med overgrepsmateriale, andre typer internettrelaterte overgrep eller fysiske overgrep (Kripos, 2019, s. 34-35). Det er også verdt å nevne at det finnes lite skjønnlitteratur som tar for seg skildringer av kvinner som begår overgrep.¹ Grunnet lite forskning på dette innen det skjønnlitterære feltet, ser jeg det som hensiktsmessig å starte med litteratur som tar for seg mannlige overgripere – men videre forskning krever et bredere perspektiv.

For å svare på problemstillingen må jeg angripe den fra ulike teoretiske innfallsvinkler. Etter en presentasjon av tidligere forskning om forfatterskapene, utvikles det teoretiske nærmere: Først kriminologiske og sosiologiske perspektiv, da disse danner en historisk og faglig bakgrunn for pedofili- og overgrepstematikken. Videre vil jeg bruke maskulinitetsteori og queerteori for å se hvordan litteraturen oppretter heteronormativitet, og dermed hvordan den problematiserer normaliteten. Etter jeg har redegjort for teorien, vil jeg ta for meg metode og definere de viktigste narratologiske begrepene som aktualiseres i analysen av romanene.

Jeg vil ta for meg romanene hver for seg, og presentere et kort sammendrag av handlingen til *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far* i starten av hver analyse. Deretter går jeg nærmere inn på sentrale grep forfatteren har tatt i bruk innen narrasjon for å utforske tematikken. Her legger jeg vekt på fortellerteknikk, temporalitet og funksjonene til de litterære personene, da de er viktige faktorer for hvordan pedofili framstilles som en gåte i

¹ Et eksempel på skjønnlitteratur som tar for seg en kvinnelig overgriper er den amerikanske forfatteren Alissa Nuttings *Tampa* (2013).

romanene. Videre vil jeg se på hvordan normalitet etableres i teksten, og med det hvilke forklaringsmodeller som aktualiseres.

For å fange opp neste ledd i den offentlige debatten, og studere hvordan litteraturens mulighet til å utfordre en stereotyp forståelse av seksuelle overgrep mot barn, gjør jeg en utførlig resepsjonsanalyse av anmeldelsene til romanene. Anmeldelsene er kun en del av den offentlige diskursen – og ikke representativ for hele – men likevel kan resepsjonen sies å være en bro mellom litteraturen og samfunnet. Derfor er det interessant å undersøke nærmere hvordan litteraturens utfordring av stereotypier diskuteres i offentligheten.

Avslutningsvis vil jeg samle funnene mine i en sammenligning av hvordan Fossum og Breiteigs romaner på ulike måter utfordrer en stereotyp forståelse av seksuelle overgrep mot barn.

1.2 Tidligere forskning

Det finnes ikke mye tidligere forskning rundt Karin Fossum og Bjarte Breiteig, og det finnes lite forskning rundt de to romanene jeg tar for meg. Om Fossum finnes det et forfatterhefte, et kapittel i en tverrfaglig antologi, et festskrift, samt en avhandling og en bacheloroppgave.² Breiteigs noveller er gjenstand for tre ulike masteroppgaver ved Universitetet i Oslo. Selv om tidligere forskning om bøkene jeg tar for meg er begrenset, er det dermed ikke sagt at romanene ikke vekket engasjement da de kom ut, da de blant annet ble anmeldt av en rekke profesjonelle litteraturkritikere. Jeg skal utføre en resepsjonsanalyse som vil komme etter analysen av romanene, fordi jeg først må identifisere på hvilken måte litteraturen utfordrer stereotypier, før jeg kan undersøke om dette får oppmerksomhet i anmeldelsene – og i så fall på hvilken måte.

Karin Fossum (1954) er en anerkjent krimforfatter fra Sandefjord. Hun betegnes som en 90-tallsdebutant, hvor hun i 1995 utga *Evas Øye* – første bok i serien om kriminaletterforskeren Konrad Sejer. Hennes faktiske debut var i 1974 med diktsamlingen *Kanskje i morgen*, som

² Sandra Leanders avhandling fra 2007 «En narratologisk jämförelse mellan Karin Fossoms Jonas Eckel och Kari Hotakainens Löpgravsvägen ur ett genusperspektiv» er en kort narratologisk analyse som tar for seg førstepersonsfortelleren i Fossoms roman *Jonas Eckel*. Mari Nittims bacheloroppgave fra 2013 «'Døde menn går på ski' (Knut Nærum): Henvísninger til langrenn i norsk kriminallitteratur mellom 1923 og 2012» nevner at Fossum ikke skriver noe om langrennski i *Djevelen holder lyset*, men utover dette går hun ikke nærmere inn på krimromanen.

hun fikk Tarjei Vesaas' debutantpris for (Prinos, 2001, uten sidetall). Fossums *Elskede Poona* har vært nominert til den britiske prisen Crime Writers' Associations Gold Dagger, som mange regner som den mest prestisjefulle prisen for kriminallitteratur (Cappelen Damm, u.å.). Spesielt kjent er hun for de psykologiske aspektene i krimfortellingene. Tendensen i Fossums forfatterskap er en interesse for den avvikende eller skadde psyken (Prinos, 2001). Intet unntak er *Den som elsker noe annet* (2007), hvor psyken og avvik utforskes i form av overgrep mot barn og avvikende seksualitet.

I sitt forfatterportrett av Karin Fossum, omtaler Anne M. K. Prinos (2001) *Evas Øye* (1995) som en «usedvanlig fiffig og formsikker kriminaldebut», og mener den er en studie av hva vanlige mennesker kan være villige til å gjøre om anledningen byr seg. Ifølge Prinos (2001) er det en tendens til at fokuset ligger på det bak fasaden i Fossums krimromaner. Hun utfordrer også sjangerkonvensjoner, og Prinos (2001) trekker fram andre boken i serien om Konrad Sejer, *Den som frykter ulven* (1996), som et eksempel. Her er etterforskningssituasjonen skjøvet i bakgrunnen av fortellingen til fordel for en inngående skildring i de(n) mistenktes psykologi. Dette fører til en brytning med den konvensjonelle politiromanen, der det fokuseres på politiets etterforskning av en forbrytelse. Med dette karakteriserer hun romanen som en psykologisk thriller, heller enn en politiroman (Prinos, 2001).

Generelt blir Fossums romaner karakterisert av Prinos (2001) som tekster som forteller oss noe om skjørheten i våre egne liv, om den korte veien mellom trygghet og katastrofe. I *Elskede Poona* (2000), skildrer Fossum et lokalsamfunn der alle kjenner alle. Karakterene i boken snakker sjeldent sant, og framstår derfor som upålitelige vitner. Slik mener Prinos (2001) at Fossum skildrer lokalsamfunnet og dets mekanismer på en nådeløs og troverdig måte, men også skaper medfølelse og forståelse for skikkelser som ikke nødvendigvis er sympatiske. Ved å ikke løse forbrytelsen i *Elskede Poona*, bryter hun med sjangerkonvensjonene i politi- og detektivromaner, da de sørger for at orden gjenoprettes ved at den skyldige avsløres og straffes. Fossum har altså et ønske om at leseren skal kjenne på tvilen (Prinos, 2001).

Prinos (2001) slår fast at Fossums kriminalromaner befinner seg ved yttergrensene av det velkjente og etablerte krimmønsteret, og at dette har vist seg å være en ubetinget suksess. Hun utfordrer sjangerens grenser, og i noen tilfeller sprenger hun de rammene som er satt. Bøkene hennes kjennetegnes av innsiktsfulle og troverdige karakterskildringer, og spørsmålet om

hvorfor noen begår forbrytelser, synes å være mer prekært enn spørsmålet om *hvem*. Dette gjelder også for *Den som elsker noe annet*.

En annen som tar for seg en del av Fossums forfatterskap og hvordan hun stadig utfordrer grensene, er Bente Aamotsbakken. Hun har skrevet kapittelet «Barnet som morder i Karin Fossums forfatterskap», som ble publisert i en tverrfaglig vitenskapelig antologi kalt *Døden i livet* (2018). Her tar hun for seg, i likhet med Prinos, *Den som frykter ulven* (1997), samt *Varsleren* (2009). Motivet i disse bøkene er barn som begår drap. Hun mener dette er interessant fordi vi fødes uten skyld og ansvar, men vi møter også krav om medmenneskelighet, empati og deltakelse i samfunnet når vi vokser opp. Barn og unge har ulike vilkår, og hun hevder at ikke alle er rustet til å møte slike utfordringer (Aamotsbakken, 2018, s. 189). I den forbindelse nevner hun blant annet *Den som elsker noe annet*, da romanen tar for seg barn som utsettes for overgrep og grove forbrytelser fra voksenpersoner, men også har et sideplott som omhandler et barn som stenges inne i en jordkjeller av vennene sine – og ender opp med å dø der (Aamotsbakken, 2018, s. 190). Hun mener at *Den som frykter ulven* og *Varsleren* likevel skiller seg fra *Den som elsker noe annet*, da de tar for seg omsorgssvikt og medfølgende traumer (Aamotsbakken, 2018, s. 190). Slik som Prinos, peker Aamotsbakken (2018, s. 196) på en tendens hos Fossum, hvor hennes kriminalromaner ofte handler mer om årsakene til at noe skjer, heller enn hvordan forbrytelsen utføres, og av hvem. Det er ikke forbrytelsen som skaper engasjement, men heller de bakenforliggende årsaksmekanismene som utløser den. Poenget er at årsakene til hvorfor forbrytelsene begås fører med seg ettertanke, noe som understreker at kriminelle handlinger er et sosialt problem som berører samfunnet (Aamotsbakken, 2018, s. 199).

Et virkemiddel som trekkes fram som vesentlig av Aamotsbakken (2018, s. 200), er Fossums valg av sted. Ofte er Drammen og omegn den sentrale toposen i hennes forfatterskap, selv om det må påpekes at Drammen aldri nevnes ved navn. Handlingen foregår gjerne i selve byen, men småstedene rundt har også betydning fordi de ofte velges ut som åsteder. Spesielt trekkes skogen fram som vesentlig, da det i *Varsleren* og *Den som frykter ulven* er der forbrytelsene skjer (Aamotsbakken, 2018, s. 200). At byen og landskapet med skog, vann og elver er gjenkjennelig og vanlig i en nordisk kontekst, trekker hun inn som et virkemiddel hvor ondskapen dekkes mer til (Aamotsbakken, 2018, s. 201). Stedet for handlingen i *Den som elsker noe annet* ligner denne skildringen, men har samtidig ikke like stor betydning for

handlingen. Sted i *Mine fem år som far* er mer relevant for tematikken, og vil derfor bli diskutert i analysen.

At Fossum er anerkjent og høyt verdsatt for sine banebrytende bøker, kommer tydelig fram i festskriftet *En mørk fløyttone*, som ble publisert i anledning Karin Fossums 60-årsdag i 2014. Flere forfattere, kritikere, forleggere og akademikere fra både Norge og utland har gitt sine bidrag, hvor nyansene i Fossums forfatterskap trer tydelig fram; både som lyriker, romanforfatter og kriminalromanforfatter. Blant annet peker den norske forfatteren og journalisten Tom Egeland (2014, s. 13) på at krim og lyrikk kan anses som to ytterpunkter på den litterære aksene, men at Fossum finnes i gråsonene. Han mener at krim ikke må være på en bestemt måte, og at selv om det ofte anses som en nedvurdert sjanger, er det ikke riktig å skjære alle forfattere over samme kam. Dermed kan ingen stå til rette for svakhetene ved andre bøker enn dem man har skrevet selv, og Fossum står som et forsvar for krimsjangeren i sin helhet. Videre påpeker han at Fossum blåser i kriminalsjangerens formkrav (Egeland, 2014, s. 16), samtidig som hun balanserer forbrytelsenes grusomhet gjennom å vise ofrene sin lidelse – og med det ser hun også menneskene (Egeland, 2014, s. 17).

Den svenske forfatteren og journalisten Johan Theorin (2014, s. 29) skriver i samme festskrift at de som lurar på om krim kan ha en litterær og en moralsk verdi – i tillegg til en underholdningsverdi – bare kan plukke opp en av Fossums romaner. Litteraturviteren Hans H. Skei (2014, s. 72) skriver at det ikke er noe nytt at barn forkvakles, misbrukes og drepes, men at det sjeldent skjer i like stor grad som i *Den som elsker noe annet*. Han mener det er en dyptpløyende psykologisk roman, hvor forbudte følelser og begjær fører til overgrep (Skei, 2014, s. 73).

Viveca Peterson (2014, s. 137), litterær sjef i Bokförlaget Forum, peker på at det ikke er uvanlig i krimlitteraturen å ta for seg pedofili og barnemord, slik som Fossum gjør. Men i *Den som elsker noe annet*, blir Fossums skildring av ondskap og menneskets natur trukket fram som særskilt nyansert og innsiktsfull. Peterson (2014, s. 137) mener at Fossum lykkes som få andre når det gjelder å kombinere sterk spenning med en subtil person- og miljøskildring, og at flere kritikere ser på denne romanen som hennes aller beste. Dette er fordi hun skriver bøker som er betydelig mer enn en mordgåte – og bøker som aldri undervurderer sine lesere.

Det er altså bred enighet om at Fossum er en forfatter som bryter sjangermessige konvensjoner, blant annet ved å fokusere på hvorfor forbrytelsene begås, og ikke hvem som har begått dem. Dette gjøres ved å skildre karakterene i fortellingen som nyanserte og komplekse. Hun lar også kringgåtene ofte stå uoppklarte for å få leseren til å tenke. Med sin psykologiske innsikt defineres ofte bøkene som psykologiske thrillere, heller enn krimromaner – men det er ingen tvil om at hun er en høyt anerkjent krimforfatter.

Bjarte Breiteig er en forfatter fra Kristiansand som kanskje er mest kjent for sine novellesamlinger. I 1998 debuterte han med novellesamlingen *Fantomsmarter*, og noen år senere kom novellesamlingene *Surrogater* (2000) og *Folk har begynt å banke på* (2006). Med dette har han blitt utropt til en av de viktigste yngre litterære stemmene vi har i dag, og ble i 2000 nominert til Brageprisen. Han fikk også Anders Jahres pris for yngre kunstnere i 2004, og er tildelt Mads Wiel Nygaards legat i 2006 (Aschehoug, u.å.). Breiteigs forfatterskap er ofte kritikerrost, og det ubehagelige er en tematikk som går igjen i novellene hans. Det ubehagelige preger også *Mine fem år som far* (2014), som er hans første roman. Dette vil jeg diskutere nærmere i analysen av romanen, samt anmeldelsene av den, da ubehaget blir en sentral faktor.

Breiteigs forfatterskap har vært gjenstand for tre masteroppgaver ved Universitetet i Oslo.³ Henrik Bakken analyserer den impliserte leseren gjennom resepsjonen av Ari Behns novellesamling *Trist som faen* (1999) og Bjarte Breiteigs novellesamling *Surrogater*, og ser særskilt på mannsrollen og stereotypier. Hege Hall går i sin oppgave nærmere inn på novellesamlingen *Surrogater* og undersøker om novellene kan karakteriseres som minimalistiske, og i så fall hva som skaper den minimalistiske stilen. Marthe Karine Nordstrøm tar for seg to noveller fra Merethe Lindstrøms *Jeg kjenner dette huset* (1999), samt Breiteigs «Når dagen er omme» fra *Folk har begynt å banke på* (2007). Her undersøker hun hvor og hvordan kjønn framtrer under lesningen av de litterære tekstene. Ingen av disse masteroppgavene går nærmere inn på *Mine fem år som far*.

³ Særlig Henrik Bakkens masteroppgave «Mannsrolle og stereotypi: en analyse av den impliserte leser i Bjarte Breiteigs *Surrogater* og Ari Behns *Trist som faen* i lys av resepsjonsteori og mannsrolleforskning» (2002) hadde vært interessant for min analyse. Jeg har dessverre ikke fått tilgang til verken den eller de to andre masteroppgavene: Hege Halls «Felleskapets fravær: analyse av Bjarte Breiteigs "Surrogater"» (2005) og Marthe Karine Nordstrøms «Rom for nøling. Forestillinger om kjønn i tre norske samtidsnoveller» (2013).

2.0 Teori og metode

2.1 Kriminologiske og sosiologiske perspektiv

Ettersom seksuelle overgrep mot barn er et samfunnsproblem og en forbrytelse, er det relevant å se i lys av både kriminologisk og sosiologisk forskning. Både årsakene til at en gjerningsmann begår lovbrudd, samt samfunnets måte å håndtere pedofili og mulighetene for forebygging av seksuelle overgrep, studeres i de to disiplinene. Romanene jeg skal analysere forholder seg til denne diskusjonen. Derfor vil jeg relatere til noen forklaringsmodeller og begrep i analysen som har blitt utviklet innen kriminologi og sosiologi. Disse diskuteres først, og deretter vil jeg presentere maskulinitetsteori og queerteori nærmere.

En forklaringsmodell som har fått stort gjennomslag er *sexual script theory*, en teori som forsøker å forklare ulik seksuell atferd i samfunnet. Menneskets seksualitet blir ofte sett på som noe biologisk eller klinisk, mens *scripting* forstår det som noe som skapes gjennom historien og gjennom sosial samhandling. Teorien har siden 1970-årene vært et populært konseptuelt rammeverk blant samfunnsvitere som undersøker menneskelig seksualitet. I tillegg til *sexual scripting* skal jeg utdype hvordan stereotyper og stigma rundt pedofile kan påvirke forebyggingen av seksuelle overgrep mot barn.

2.1.1 Sexual script theory

Sexual script theory ble først presentert av sosiologene John Gagnon og William Simon i deres bok *Sexual Conduct* fra 1973. Teoriens grunnleggende premiss gikk ut på at all sosial oppførsel, deriblant seksuell oppførsel, følger et sosialt *script* (Wiederman, 2015, s. 7). *Script* kan ses på som en metafor for hvordan seksualitet ikke er biologisk bestemt, men heller at den er formet i og av en sosial kontekst. Fra barneårene former individer deres oppfatning av seksualitet gjennom forskjellige deler av informasjon; gjennom tabuer og misoppfatninger; gjennom seksualundervisning og annet informasjonsmaterieell; gjennom film, litteratur og det virkelige liv; gjennom opplevelser og følelser vekket av erotika og pornografi (Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 9). Professor i biomedisin Michael W. Wiederman (2015, s. 9) understreker at Gagnon og Simon ikke er de første til å hevde at menneskets oppførsel følger et *script*, men boken deres har vært viktig innen seksualteori. Wiederman (2015) forsøker i sin tekst «Sexual Script Theory – Past, Present, and Future» å forstå hvordan denne teorien har vist seg betydningsfull for feltet, og ser nærmere på hvilken rolle den har spilt i historien.

Kulturelle scenarioer er et av de mest abstrakte nivåene av *scripting*, men det er likevel viktig å undersøke nærmere fordi de er med på å skape en kontekstuell forståelse av rollene man inntar. I tillegg innbefatter det ulike instanser som fastsetter normer i samfunnet (Wiederman, 2015, s. 8). Innen kulturelle scenarioer peker Wiederman (2015, s. 8) på blant annet media, staten, loven, utdanning, religion som noe man møter daglig, og følgelig har det en innvirkning på vårt individuelle *script*. Dette vises spesielt ved at enkelte seksuelle preferanser er ulovlige, stigmatiserte eller advares mot, og dermed også sjeldnere – eller iallfall mer skjult. Slik skaper kulturelle scenarioer et slags bevegelsesrom innen seksualitet: Hva er ønsket og uønsket seksuell oppførsel, og hvilke grenser gjelder?

Fantasi kan ses på som en videreføring av *sexual script theory*. Diskusjonen om seksuelle fantasier blir spesielt relevant når det gjelder pedofili, ettersom det er det fysiske overgrepet som skader barn. Denne distinksjonen markeres også med ulike begrep i forskningen, hvor det påpekes at man ikke nødvendigvis er pedofil selv om man har begått et overgrep, noe jeg vil komme tilbake til i neste delkapittel.

Filmviteren Mariah Larsson og sosialantropologen Sara Johnsdotter publiserte antologien *Sexual Fantasies* i 2015. Her slo de fast at fantasi er en viktig del av det som gjør oss til mennesker og er med på å hjelpe oss i hverdagen (Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 9). De skriver at en stor del av våre fantasier er tilknyttet vår seksuelle verden. Disse kan føre med seg både skam og spørsmål knyttet til vår seksuelle identitet, men de kan også være berikende med hensyn til eksperimentering og nytelse (Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 9). Det at fantasier deles av mange, samtidig som de er en del av våre mest private og hemmelige tanker, er et paradoks. På denne måten kan det sies at fantasier er en del av alle individer, men de blir produsert i samhandling med verden rundt oss (Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 9).

Larsson og Johnsdotter (2015, s. 10) er overbevist om at et individs seksuelle fantasier ikke kan bli forstått uten å se på sosial kultur, eller det Simon og Gagnon kaller det kulturelle scenarioet. Scenarioet er både abstrakt og konkret: Det gir oss informasjon om sex, som individer setter sammen til sin egen kunnskap. Dette fungerer som en inspirasjon for det individuelle *scriptet* alle har, samtidig som det fungerer som en slags scene for vårt mellommenneskelige *script*. Martin Barker (referert i Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 10) omtaler fantasi som noe som tilhører «in the zone of the relations between bodies, selfhood, and social and cultural permissions and forbiddings». Slik kan kulturelle scenarioer ses på

som både en moderne sosial ramme og kulturell tradisjon som har gått i arv.

Forskning viser at det kan virke som seksuelle fantasier har lite utløp utenfor soverommet – til og med utenfor tankene til personen. Altså er det bare et fåtall individer som handler på fantasier som kan skade andre, som for eksempel voldtekt eller sex med mindreårige (Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 12). Den mindre korrelasjonen mellom hva folk fantaserer om og hva de gjør i virkeligheten, er ofte vanskelig å akseptere. Dette kan ha en sammenheng med at man delvis ønsker å tro at mennesker har et indre liv som er mer ekte og autentisk enn det de viser til verden. Derfor kan det ofte herske en oppfatning om at det folk tenker, gjør at vi vet hvordan de er som person (Larsson og Johnsdotter, 2015, s. 14).

Kompleksiteten og problematikken rundt seksualitet og barn kan blant annet belyses av Manga-saken i Sverige, som Larsson (2015, s. 145) tar for seg. En mann som arbeidet med å oversette Manga-tegneserier ble anklaget for å besitte barnepornografi, da de animerte bildene i tegneserien viste barn i seksuelle scenarioer. Dette ble problematisert av Larsson (2015, s. 145) hvor hun peker på at svensk lovgivning har gjort et poeng ut av å prøve å regulere tanker. I utgangspunktet er ikke dette unormalt, da mange lover er normative – altså at de er skapt for å forme en viss holdning. Dette kan ses i for eksempel sexkjøpsloven, hvor fokuset ble flyttet fra selger til kjøper. Poenget var å gjøre kjøp av sex utenkelig og tabu (Larsson, 2015, s. 145). Videre nyanserer hun saken ved å understreke at det er vanskelig å vite om det er lovgiverne som internaliserte oppfatningen av mennesker i besittelse av barnepornografi som monstre, eller om lovene har blitt vedtatt fordi holdningen allerede var rådende i samfunnet (Larsson, 2015, s. 145). En utilsiktet konsekvens av samtidens bevisstgjøring på og restriksjoner rundt seksualforbrytelser mot barn, har vært at barn nå i større grad kan ende med å bli gjenstand for seksuell objektivring. Altså blir de gjenstand for lyst fordi man er redd for at de skal bli det – og med det har den pedofiles syn blitt innlemmet i allmennhetens sinn (Larsson, 2015, s. 145).

Poenget er *ikke* at voksne har blitt mer tiltrukket av barn, men at frykten for den pedofile har gjort samfunnet oppmerksom på hva som kan anses som pedofilt. Barn har i de siste årene blitt mer overvåket enn før, i tillegg til å bli seksualisert i relasjon til nakenhet (Larsson, 2015, s. 146). Dette kommer til uttrykk i hvordan barn har blitt representert i massemedia gjennom tidene. Larsson (2015, s. 146) peker på at det var barn på 1960- og 1970-tallet som ble avbildet naken, eller i kort kjole og skjørt. Pippi Langstrømpe er et av eksemplene hun trekker

fram: På 60-tallet ser man Pippi avbildet i kort kjole med strømpebånd og hennes ikoniske sokker. Venninnen hennes, Annika, ble vist glidende ned trappelistene, hvor skjørtet hennes ble dratt opp slik at undertøyet viste. Da Palle Torsson, en svensk kunstner, lagde en video kalt *The Pippi Example* i 2001, med både et klipp av Pippi og den ovennevnte scenen i *slow-motion*, endte det med trusler fra produksjonsselskapet Svensk Filmindustri [SF]. Bakgrunnen for truslene var at Torsson brøt opphavsretten til de originale klippene. Larsson (2015, s. 146) hevder derimot at det er tydelig at SF reagerte på grunn av bildenes natur. Bevegelsene og bildene som en gang ikke ble ansett som seksuelle, var blitt mer kontroversielle. Videre skriver Larsson at ettersom videoen ble framstilt av en eldre mann, kan det ha blitt mer problematisk. Hun mener vi kan se at tidene har endret seg, og det som en gang ble ansett som en representasjon på barnslig, akseptabel oppførsel og måte å kle seg på, var ikke lenger det i 2001 (Larsson, 2015, s. 146).

Larsson (2015, s. 151) problematiserer med dette hvordan fantasi og tabu henger sammen. Hun mener at et samfunn ikke kan forby tankene mennesker har, men samfunnet kan forsøke å styre tankene i en gitt retning. Ved å gjøre dette vil det være med på å skape tabuer omkring visse fantasier (Larsson, 2015, s. 151). Både *sexual script theory* og problematisering av fantasi og overgrep vil jeg komme tilbake til i analysen av romanene.

2.1.2 Stigma

At det hersker tabuer rundt enkelte fantasier og seksuelle orienteringer kan være problematisk, og de siste årene har pedofili fått mye vitenskapelig oppmerksomhet. Som en konsekvens, har vår forståelse av pedofili utviklet seg fort. I artikkelen «The Stigma of Pedophilia – Clinical and Forensic Implications» viser psykologen Sara Jahnke (2018, s. 144) til at pedofili nå forstås som en seksuell orientering – altså som en lyst som starter tidlig og opptrer stabilt gjennom livet – i større grad innen forskningsmiljøet. Hun hevder at de fleste eksperter er enige om at selv om de seksuelle lystene en pedofil orientering medfører ikke kan endres, kan menneskets handlinger bli kontrollert slik at de er i overensstemmelse med normene i samfunnet. I tillegg øker stadig den faglige oppmerksomheten rundt individer med en pedofil orientering, og ses nå som mer heterogene enn tidligere forskning har antydnet (Jahnke, 2018, s. 144). Videre mener Jahnke (2018, s. 144) at om dette viser seg å være sant – noe nyere forskning i stor grad antyder – vil det være sentralt å bevege seg vekk fra oppfatningen om at pedofile må holdes unna barn og overvåkes. Fokuset bør heller bevege

seg over mot det humanitære problemet. Det senterer seg rundt hvordan pedofile individer kan leve produktive, lykkelige og lovlydige liv, samtidig som de håndterer stigmaet som følger med deres seksuelle identitet. For å støtte oppunder dette, må de som arbeider innen helse- og rettsvesen være oppmerksomme på stigmaet rundt pedofile og hvordan stigmaet er med på å forstyrre forebyggingen av seksuelle overgrep mot barn (Jahnke, 2018, s. 144).

Begrepet *stigma* blir brukt for å vise til egenskaper som er diskrediterende, som framkaller unngåelse eller aggresjon mot bæreren av egenskapene, og som gjør at personen anses som ond, farlig eller svak (Jahnke, 2018, s. 144). Stigmatisering fører dermed med seg en tilstand hvor man blir nektet fullstendig sosial aksept på grunn av en gitt diskrediterende egenskap. Å ha fordommer om personer som er berørt av stigmatisering framkaller negative følelser, som igjen kan motivere diskriminering. Følgelig har stigmatisering en målbar effekt på hvilke muligheter en person har i livet – som blant annet kan bety at de har begrenset tilgang på helsetjenester eller jobbmuligheter (Jahnke, 2018, s. 145).

At det å ha et stigma medfører mye stress for personen er ikke overraskende, uavhengig om man klarer å unngå diskriminering ved å skjule stigmaet – som nok er tilfellet for mange pedofile (Jahnke, 2018, s. 145). I tillegg til å oppleve sosial isolasjon og diskriminering, bruker man altså mye energi på å skjule stigmaet. Man går med en vedvarende frykt for å bli avslørt, samtidig som man internaliserer negative stereotypier. Gjennom stigmarelatert stress, blir stigmatisering antatt å utøve en negativ effekt på helsen til personen. Dette er tilfelle for mange mennesker innen LHBTS-samfunnet, og antas å være det samme for pedofile (Jahnke, 2018, s. 145). Stigma får stadig betydelig større anerkjennelse som noe skadelig for forebygging av overgrep mot barn, og dermed er det også flere som forsker på forekomsten av det, samt karakteristikken for stigma rundt pedofile. Vanlige stereotypiske oppfatninger av pedofile individer inkluderer at de er farlige, unormale, umoralske og at de har muligheten til å kontrollere hva de blir seksuelt tiltrukket av (Jahnke, 2018, s. 145).

Det finnes også en sterk korrelasjon mellom stereotypien om at pedofile er farlige, og ønsket om å straffe eller unngå dem. I et eksperiment ble en pedofil mann antatt å være farlig, selv når deltakerne ble informert om at mannen aldri har, og aldri vil, begå et seksuelt lovbrudd, fordi det ville gått imot hans egen oppfatning av slike handlinger som gale (Jahnke, 2018, s. 145). Selv om generelt få pedofile har sittet fengslet, overvurderer offentligheten relasjonen mellom pedofile og overgrep. Man tror ikke at en person med en slik seksuell interesse kan

være villig til, eller ha kontroll nok til å håndtere sine impulser på en ansvarlig måte. Gjennom flere studier viser deltakerne også ekstremt negative følelser mot pedofile, spesielt sinne og avsky (Jahnke 2018, s. 145). Forskning avdekker en tendens til å avvise sosial interaksjon med dem. I både en tysk og en amerikansk studie var det kun henholdsvis fem og syv prosent av respondentene som svarte at de kunne blitt venn med en som er pedofil, selv om det ble oppgitt at den pedofile aldri hadde begått et lovbrudd (Jahnke, 2018, s. 145). Det har også blitt dokumentert sterke holdninger til avstraffelse i relasjon til mennesker med seksuell tiltrekning til barn. Å be om en streng straff, blant annet fengsling, kastrering og død, var sterkest i de studiene hvor pedofili-begrepet ble brukt, i motsetning til benevnelsen 'seksuell interesse for prepubertale barn' (Jahnke, 2018, s. 145). Ettersom negative holdninger er utbredt selv blant utdannede, unge og liberale mennesker, kan pedofile forvente lite toleranse hvis deres seksuelle identitet skulle bli avslørt. Massemedia har en tendens til å bruke begrepet 'pedofili' om sedelighetsforbrytelser mot barn, noe som sannsynligvis er med på å bidra til misoppfatningen rundt pedofile. Dette er med på å øke stigmatiseringen, selv mot dem som aldri har begått et lovbrudd (Jahnke, 2018, s. 145).

Flere fagfolk har uttrykt bekymring når det gjelder stigma sin skadelige effekt på dynamiske risikofaktorer for seksuelle lovbrudd (Jahnke, 2018, s. 147). Disse risikofaktorene inkluderer variabler relatert til intimitet eller sosiale problemer, legitimerende oppfatninger rundt sex mellom voksen og barn, og problemer innen selvregulering (Jahnke, 2018, s. 148). Stigmatisering kan indirekte øke risikoen for seksuelle overgrep gjennom mangel på sosiale og emosjonelle funksjoner, en sterkere tro på at sex mellom voksne og barn er moralsk tillatelig, og en redusert tilbøyelighet til å søke profesjonell hjelp om det trengs (Jahnke mfl. referert i Jahnke, 2018, s. 148). Problematikken rundt stigma er sentral i begge romanene jeg tar for meg.

2.1.3 Stereotypier

Begrepet *stereotypi* er fokuset i min analyse og inngår i oppgavens problemstilling. Stereotypier har også vært gjenstand for forskning på seksuelle overgrep mot barn innen kriminologi. Som Jahnke peker på, er stereotypiske oppfatninger av pedofile vanlige. En som har arbeidet med dette, er kriminolog Elisiv Bakketeig (2001). I en artikkel publisert i *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap* skriver hun at det hersker stereotype forestillinger innen feltet seksuelle overgrep mot barn, hvor en stereotypi defineres som en inngrodd eller

vanemessig oppfatning eller forestilling (Bakketeig, 2001, s. 337). For eksempel er en vanlig oppfatning at alle som begår overgrep mot barn er pedofile, noe Jahnke (2018, s. 145) også peker på: Man kan altså være pedofil uten å begå overgrep, og man kan begå overgrep uten å være pedofil. Dette er en kompliserende faktor som vil bli aktualisert i min analyse. I henhold til den amerikanske psykiatriforeningens diagnosemanual (DSM) er definisjonen av pedofili

a sexual interest in children that is not considered pathological in and of itself. A pedophilic disorder can only be diagnosed when the person who has pedophilic fantasies also commits corresponding sexual offenses involving children or child sexual exploitation materials, or experiences distress because of these urges. In line with these important terminological changes, the term pedophilia is henceforward used only to refer to a type of sexual interest in prepubescent children and does not imply a clinical diagnosis or sexual misconduct (Jahnke, 2018, s. 144).

Slik som Jahnke (2018, s. 144), viser også Bakketeig (2001, s. 337) til at betegnelsen pedofil brukes ofte om alle som begår seksuelle overgrep mot barn, og at dette begrepet assosieres med en person som ikke klarer å styre sine seksuelle drifter. Undersøkelser viser at å være pedofil ikke er en nødvendig eller tilstrekkelig betingelse for å begå et overgrep. Pedofile utgjør femti prosent eller mindre av lovbrutere innen sedelighetssektoren (Seto, referert i Jahnke og Hoyer, 2013, s. 171). Dessuten er det mange pedofile som håndterer sine seksuelle lyster uten å begå en forbrytelse (Jahnke og Hoyer, 2013, s. 171).

Hvorfor feltet er preget av stereotypier har flere forklaringer. Bakketeig (2001, s. 341) påpeker at det først og fremst kan handle om et uttrykt behov for å forenkle og skape en oversikt over noe som i utgangspunktet er ubegripelig. Stereotypiene kan altså ses på som et forsvar mot smertefull kunnskap. Dette gjør også at man ønsker å skape avstand til dem som begår slike overgrep. Ved å se på disse personene som pedofile, blir det et skille mellom *oss* og *dem* – man vil kunne unngå å tenke den ubehagelige tanken om at fedre, onkler, brødre eller bestefedre kan begå seksuelle overgrep (Bakketeig, 2001, s. 341).

Det finnes også en motstand mot å se seksuelle overgrep mot barn som et reelt problem, noe som kan ses i sammenheng med at kunnskap rundt dette er tabuisert kunnskap (Bakketeig, 2001, s. 342). Psykologen Halldis Karen Leira (referert i Bakketeig, 2001, s. 342) definerer

tabu som «et sosialt forbud mot å synliggjøre, eller [å] fortelle». Videre hevder hun at kulturen opprettholder ulike tabuer som en mulig sanksjon, og at man kan påføre forakt og skam på den som trosser forbudet mot å synliggjøre (Leira, referert i Bakketeig, 2001, s. 342). Mennesker ønsker å unngå en følelse av skam, og dermed er det lettere å underordne seg normen om at det som er usynlig, ikke skal bli sett. Noen vil nok hevde at denne typen overgrep tvert imot har blitt snakket mye om, og at tausheten er brutt (Bakketeig, 2001, s. 342). Sosialpsykologen Harriet Holter (referert i Bakketeig, 2001, s. 342) refererer til dette som en pseudo-offentlighet. Det vil si at selv om det fokuseres på overgrep mot barn i offentligheten, vil man fremdeles ikke forholde seg til overgrepene. Det tabuiserte rundt overgrep mot et barn er altså et grunnleggende premiss.

Slik det framstår, er det et ønske om at det er mannen med frakk og godteri i parken som står bak overgrepene, ikke den 'normale' og 'velfungerende' familiefaren. Noen former for overgrep kan sies å være lettere å akseptere enn andre, og det er nærliggende å tenke at offentligheten kun takler litt kunnskap om denne tematikken av gangen (Bakketeig, 2001, s. 343). Sosiologen David Finkelhor (referert i Bakketeig, 2001, s. 343) hevder at en årsak til at oppmerksomheten rundt feltet går opp og ned i perioder handler om at ubehaget for allmennheten blir for stor. Denne syklusen gjelder også andre sosiale bevegelser.

Videre peker Bakketeig (2001, s. 343) på at det finnes en motstand mot uønsket eller farlig kunnskap. Det at et barn blir utsatt for et seksuelt overgrep berører grunnleggende spørsmål rundt makt, seksualitet og undertrykking. Tradisjonelt har menn hatt undertrykkerens rolle, og kvinner, barn og slaver har hatt de undertryktes rolle. Å rette oppmerksomhet mot seksuelle overgrep mot barn har også vært med på å rette fokus mot maktstrukturer i samfunnet, som igjen har ført til undertrykking av fokuset på seksuelle overgrep. Det har vært viktig å skape en avstand mellom overgrep og hva som er normalt, i form av å framstille overgriperen som veldig annerledes enn det etablerte synet på en 'vanlig familiefar'. Hvis ikke avstanden er der, blir man nødt til å stille spørsmålstegn ved om overgrep muliggjøres gjennom kjønnskulturen (Bakketeig, 2001, s. 343). Dette er et viktig poeng som jeg vil komme tilbake til i analysen av romanene.

Et fellestrekk i alle Bakketeigs (2001, s. 347) forklaringer på hvorfor det hersker stereotype oppfatninger, er at de uttrykker et forsvar mot ulike sider ved feltet. Det retter seg mot ubehagelig kunnskap, mot farlig kunnskap eller mot motstanderens argumenter i debatten.

Slik kan stereotypiene på fagfeltet og i offentligheten ses som uttrykk for samfunnsmessige forsvarsmekanismer. Disse ulike forklaringene er aktuelle for min oppgave fordi menneskers syn på pedofile som blant annet monstre, stadfester en stereotypi knyttet til dem, og det gjør at jeg har et utgangspunkt for å se hvordan litteraturen utfordrer eller utnytter dette.

Det er viktig å påpeke at om man oppfatter alle overgripere som pedofile, kan det bli vanskelig for personer som begår seksuelle overgrep å se muligheter for endring. Overgrepene blir da definert som et resultat av menneskets avvikende personlighet, og Bakketeig (2001, s. 347) hevder at ensidighet og stereotyper kan ha betydning for forebygging av seksuelle overgrep mot barn. Derfor er det viktig å se nærmere på hvordan skjønnlitteraturen håndterer dette, da den når ut til mange mennesker.

Oppfatningen av at det finnes en avstand mellom *oss* og *dem*, utfordres av sosiologen Marianne C. Brantsæter. Hennes artikkel «Seksuelle overgrep mot barn – ikke et avvik?» baserer seg på doktorgradsavhandlingen hennes, *Møter med menn dømt for seksuelle overgrep mot barn*. I studien tar Brantsæter (2001) for seg om det er mulig å forstå menn som er dømt for seksuelle overgrep mot barn som ‘vanlige’ heterofile menn. Hun stiller også spørsmål til muligheten for at overgrepene kan ses i et normalitetsperspektiv. For å svare på spørsmålene har hun intervjuet elleve menn som er dømt for overgrep mot barn, men understreker at hun ikke kan si noe om hvordan mennene hun intervjuer ‘egentlig’ er. Derimot kan hun vise til hvilke diskursive hjelpemidler mennene bruker i samspill med forskeren (Brantsæter, 2001, s. 41).

Gjennom å intervjuer menn som er dømt for overgrep mot barn – hvorav åtte av dem innrømmer skyld – ønsker hun å se nærmere på hvordan kulturen muliggjør fortellinger om overgrep (Brantsæter, 2001, s. 28). Dermed er også studien relevant for min oppgave. At ‘alle’ synes overgrep er forferdelig, gjenspeiles også i de overgrepsdømte mennene hun intervjuet. De er opptatt av at overgrepene trenger en forklaring, og fokuserer på årsaker og ulike problemomstendigheter – fra problemer i forbindelse med jobben, ekteskapet, helseproblemer, en vanskelig barndom, og så videre (Brantsæter, 2001, s. 28). På en annen side er deres forklaringer også preget av fragmentering, bagatellisering av grovheten og konsekvensene av overgrepet, samt relativisering (det kunne vært verre). Disse stikkordene mener Brantsæter vitner om en ansvarsfraskrivelse hos mennene (Brantsæter, 2001, s. 28). I tillegg viser det også at de overgrepsdømte ikke identifiserer seg med det stereotypiske

‘monsterbildet’ som preger samfunnets syn på pedofile og andre som begår seksuelle overgrep – altså at de er farlige og ute av kontroll (Brantsæter, 2001, s. 29).

Et av Brantsæters intervjuobjekter har særskilt relevans, ettersom eksempelet kaster lys over oppgavens diskusjon om ulike forklaringsmodeller. Brantsæters (2001, s. 34) informant ble gjennom terapi introdusert for reviktimiseringsforståelsen, som går ut på at egne barndomsovergrep er forklaringen på overgrepene man begår i voksen alder. Denne har han funnet støtte i, og blåser ofte opp sine egne erfaringer fra barndommen – som inkluderer beføling – likevel har han begått grovere handlinger mot sine egne ofre. Informanten skyter ofte inn i løpet av intervjuet at overgrepene han har begått kunne ha vært ‘verre’: «så kunne det jo ha blitt samleie, og *da* vet jeg ikke hva jeg hadde gjort» (Brantsæter, 2001, s. 34). Ergo distanserer han seg fra bildet av ‘en farlig overgriper’, og minimaliserer overgrepene han har begått. Forklaringsmodellene informanten introduserer kan ses igjen i velkjente hovedforståelser i forskningen, rettsapparatet og opinionen. Han veksler mellom å se overgrepene som noe gjensidig og frivillig, og som et resultat av diverse problemer som vekket en iboende og uforståelig drift i han (Brantsæter, 2001, s. 34).

Overordnet preges intervjuene Brantsæter (2001, s. 40) har gjennomført av normmotsetninger. Det illustreres blant annet gjennom en informants utsagn om at «overgrep er fælt», noe som er i tråd med offisielle forbudsnormer. I samme intervju sammenlignet informanten overgrepet han begikk (som han forstod som et tilbud) med en kvinne som tilbyr seg seksuelt. Han mente at hvis man selv har diverse problemer, kan det være forståelig at man reagerer med å bli seksuelt opphisset og tar imot tilbudet. Å ta imot et tilbud kan ses på som en trygg grunn å snakke fra, og kan tenkes å være i tråd med uoffisielle, mer aksepterende normer. En slik innstilling baserer seg på kulturelt definerte forestillinger om det maskuline begjæret som til dels ustyrlig, og en kvinnelighet som forventes å være seksuell tilgjengelig og vise omsorg for mannen (Brantsæter, 2001, s. 40). Informanten kan sies å ha en slags heteronormativ tilnærming til overgrepsproblematikken, som at deres begjær og følelser opptrer innenfor normen, samtidig som de også kan se tilbake og forstå sine egne handlinger som gale. På den måten blir det også normmotsetninger. I analysen vender jeg tilbake til diskusjonen om de ovennevnte gjerningsmennenes forklaringsmodeller; de har betydning for skildringen av de fiktive gjerningsmennene i romanene.

2.1.4 Hegemonisk maskulinitet

Brantsæters studie kan vise hvor viktig forståelsen av egen maskulinitet og en kjønnert praksis er for dem som begår overgrep. Bakketeig trekker i sin artikkel inn noe av det samme, og mener at uten avstanden mellom *oss* og *dem* må vi stille spørsmål til om kjønnsstrukturer – og de maktstrukturene som medfølger – er med på å muliggjøre overgrep. I romanene jeg har tatt for meg er de som begår overgrepene menn, men det er dermed ikke sagt at kvinner ikke begår overgrep. Maskulinitetsteori belyser hvordan kjønnsstrukturene i *Mine fem år som far* og *Den som elsker noe annet* bygges opp. Maskuliniteten i romanene blir dessuten ilagt en betydning for de ulike forklaringsmodellene for hvem som begår overgrep.

Sosiologen Raewyn Connell introduserte begrepet *hegemonisk maskulinitet* i studien *Masculinities* (1995). Begrepet har blitt et av de mest innflytelsesrike innen maskulinitetsforskningen. I studien legger hun vekt på forholdet mellom praksis og strukturer, hvor praksis er menneskers handlinger, og strukturer er det samfunnsmessige vi er omringet av – som for eksempel relasjoner mellom mennesker, samt ulike institusjoner (Connell, 1995, s. 109). Maskulinitet er en del av praksisene som opprettholder disse strukturene (Connell, 1995, s. 110).

Innen studier av mennesker er det viktig å se kjønn, klasse, seksualitet og rase som strukturer som virker sammen (Connell, 1995, s. 113). Det finnes likevel ikke en forståelse av hver struktur, som for eksempel én form for maskulinitet innen arbeiderklassen, hvite menn eller homofile menn. Videre peker hun på at det viktige er hvordan de ulike strukturene står i maktforhold overfor hverandre. Hun fokuserer på hvordan ulike mannlige maskuliniteter står overfor hverandre, men også kvinner (Connell, 1995, s. 113). Det er her hun opererer med begrepet hegemonisk maskulinitet.

Hegemoni er et begrep som ble utviklet av Antonio Gramsci, en italiensk marxist og politisk teoretiker (Connell, 1995, s. 115). I utgangspunktet var det snakk om kulturelt hegemoni – et dominerende sett med ideer som alle er altgjennomtrengende og tatt for gitt i ulike samfunn. Å inneha en hegemonisk posisjon handler om å være i en dominerende stilling. Det må herske en felles enighet om at den er en prinsipiell og riktig posisjon for å kunne opprettholdes. Innen maskulinitet drar Connell (1995, s. 115) dette prinsippet videre, og sier at det alltid er en form for maskulinitet som har høyere status eller mer makt enn andre. I praksis betyr det ikke nødvendigvis at bærerne av en hegemonisk maskulinitet er menneskene som har mest

makt. Denne formen for maskulinitet kan komme til uttrykk gjennom skuespillere, fiktive karakterer og lignende. Hegemonisk maskulinitet besitter altså en akseptert strategi, men er samtidig en størrelse som kan forandre seg gjennom at gamle grupper blir utfordret av nye, og slik konstrueres og utvikles hegemonier (Connell, 1995, s. 115).

Fordi den hegemoniske maskuliniteten alltid vil stå i et dominerende forhold til andre maskuliniteter, vil det alltid finnes *underordnede maskuliniteter*. Dette kan tydelig ses gjennom bruken av skjellsord. Connell (1995, s. 117) hevder at skjellsord ofte viser til svakhet eller femininitet med hensyn til underordnede maskuliniteter. Ved at en mann forbindes med kvinnelighet, vil han fjernes fra den hegemoniske maskuliniteten. På denne måten framheves maskulinitet som noe sterkt, og femininitet som noe svakt. Connell (1995, s. 116) mener at den tydeligste underordnede maskuliniteten er homofile menn. Dette kommer til uttrykk gjennom praksiser som vold, diskriminering og forfølgelse av homofile. I tillegg viser dette at den hegemoniske maskuliniteten er heteroseksuell. Dette knytter også begrepet til heteronormativitet – da det som beveger seg utenfor den hegemoniske maskuliniteten ofte anses som avvik.

De hegemoniske standardene er det svært få menn som lever opp til, men alle menn vil likevel stå i et slags forhold til dem (Connell, 1995, s. 117). Øverst i det patriarkalske systemet finnes det en maskulinitet som deler posisjonen og som tjener på den i form av at kvinner er underordnet dem. Connell (1995, s. 117) kaller posisjonen for *medvirkende maskulinitet*. Disse forholder seg til den hegemoniske maskuliniteten ved at de støtter oppunder maskuliniteten, både økonomisk og idealistisk, uten å være en del av den. De som er kritisk til Connells teori, mener den er homososial. Det vil si at den bare relaterer menn til andre menn, og ikke til kvinner. Connell og Messerschmidt (2005) har tatt til seg kritikken og skriver i artikkelen «Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept» at kvinner deltar i konstruksjonen av maskuliniteter, samtidig som de utfordrer den hegemoniske maskuliniteten. Derfor må de også inngå i beregningen.

I tillegg til hegemonisk, underordnet og medvirkende maskulinitet, finnes det *marginalisert maskulinitet*. Samspeillet mellom kjønn og andre strukturer som klasse eller rase skaper ytterlige koblinger mellom ulike maskuliniteter (Connell, 1995, s. 118). Når det gjelder marginalisert maskulinitet, er det snakk om relasjoner mellom maskuliniteter i dominante og underordnede klasser eller etniske grupper. Marginalisering hører alltid sammen med

autorisasjon av den dominerende gruppens hegemoniske maskulinitet (Connell, 1995, s. 118). For eksempel viser Connell (1995, s. 119) til afroamerikanske idrettsstjerner i USA, og hvordan de kan være forbilder i den hegemoniske maskuliniteten, samtidig som at rikdommen og berømmelsen deres ikke vil lede til at afroamerikanske menn generelt vil ha sosial autoritet. Marginalisert maskulinitet, sammen med underordnet maskulinitet, viser to relasjoner som skaper en ramme for hvordan vi kan analysere ulike former for maskuliniteter (Connell, 1995, s. 119).

Det er viktig å trekke fram at maskulinitet alltid er i endring, og at disse maktforholdene ikke er statiske. Endringene kommer av interessekonflikter, samt enkelte 'kriser' hvor utfallet avgjør hvilken av de ulike maskulinitetsgruppene som vinner eller taper. Disse krisene spiller en viktig rolle når samtidens maskulinitet konstrueres (Connell, 1995, s. 114).

2.2 Historisk bakgrunn: Forestillinger om pedofili

Som blant annet Bakketeig (2001) og Larsson og Johnsdotter (2015) peker på, er det historiske perspektivet aktuelt med hensyn til å utforske seksuelle overgrep som fenomen. Å ha forståelse for at det har blitt diskutert og forsøkt synliggjort i mange generasjoner er først og fremst viktig for å innse at dette er en seksuell orientering som ikke vil forsvinne, uansett hvor mye vi overser eller sykeliggjør det – noe blant annet Fossum løfter fram via etterforskerne i *Den som elsker noe annet*.

Seksuell kontakt mellom voksne og barn har vært – og er fremdeles – akseptert i ulike kulturer rundt om i verden.⁴ Evolusjonsbiolog Jared Diamond (referert i Green, 2002, s. 468) har studert seksuelle relasjoner mellom voksne og barn i den hawaiiiske historien og i Polynesia. I det attende århundret ble disse relasjonene sett på som fordelaktig for barnet, heller enn å være tilfredsstillende for den voksne. Etoro-stammen på Papua Ny-Guinea er for eksempel kjent for at gutter fra 10-årsalderen hadde oralsex med eldre menn, for deretter å svelge spermen for å kunne vokse (Green, 2002, s. 468). Selv i land hvor seksuelle relasjoner offisielt ble ansett som noe utenfor normen, var det likevel hyppige forekomster av overgrep. Psykiaterne Erna Olafson, David L. Corwin og Roland Summit (referert i Bakketeig, 2001, s. 340) viser til anekdotiske kilder, rettsdokumenter og folkløse, som viser at seksuelle overgrep

⁴ Se Seto, 2004, s. 327-328; Green, 2002, s. 467-468.

på barn ofte forekom på 1700- og 1800-tallet. Dette var utbredt blant annet i England, hvor de trodde at seksuell omgang med barn kunne kurere kjønnsykdommer. I Old Bailey var en fjerdedel av dem som hadde begått voldtekt fra 1730 til 1789, beskyldt for å forгриpe seg på barn under ti år (Bakketeig, 2001, s. 340).

Det seksuelle mangfoldet i et tverrkulturelt perspektiv kan virke overraskende for dem som anser sitt eget samfunns moralske standarder som naturlover, og at de gjelder globalt. Det man ser er at de fleste sorter av seksuell aktivitet har blitt ansett som normalt i et eller annet samfunn, i en eller annen tid. Seksuelle relasjoner mellom barn og voksne er ikke noe unntak. Selv om det i dag er fordømt av den vestlige kulturen, har det vært – og er fremdeles – kulturer som ikke deler den samme oppfatningen.⁵ Dette poengteres ikke for å tale de pedofiles sak, men derimot for å understreke problematikken rundt pedofili. Det historien viser er at et slikt begjær alltid har vært til stede, og at det heller er samfunnets syn på pedofili som har endret seg gjennom en lang prosess. Som vi ser gjennom nyere forskning innen feltet, er denne prosessen enda ikke over.

Dagens oppfatning av pedofili er et resultat av blant annet religioners moraliserende preken rundt seksualitet, samt etiske spørsmål knyttet til seksualitet og makt (Lear, 2014). I tillegg baserer dagens tankegang rundt pedofili seg på faglige vurderinger av overgrep og hvilke konsekvenser de fører med seg. Man kan, ved hjelp av de historiske eksemplene, se at de seksuelle normene stadig har vært i endring gjennom tidene. Ved å undersøke den historiske bakgrunnen for seksualitet, er det også lettere å forstå hvordan heteronormativitet konstrueres og dekonstrueres.

I den andre delen av sin banebrytende studie *Histoire de la sexualité* understreket Michel Foucault (1983, s. 190) at antikkens pederaster – altså menn som blant annet hadde kjærlighetsforhold til gutter i pubertetsårene – ikke følte seg annerledes fra menn som likte kvinner. Det var ikke snakk om å være ‘bifil’ i antikkens Hellas, fordi de anerkjente ikke at det var forskjell på å ha en relasjon til en med samme kjønn og en med motsatt kjønn. På den tiden var det normen, og dermed ikke noe man så på som umoralsk (Foucault, 1983, s. 190). Både homoseksualitet og pederasti var likevel komplekse tema i antikken, og Foucault

⁵ Se for eksempel *Girls Not Brides* (u.å.), hvor de viser til at barneekteskap – og med det også seksuelle relasjoner mellom voksen og barn – forekommer i dag på grunn av blant annet fattigdom, kjønnsulikhet, samt kultur og tradisjon.

(1983, s. 191) stiller spørsmål til hvordan og i hvilken form nytelse mellom to menn var problematisk. Hvordan så mennesker det i relasjon til dem selv, hvilke spørsmål ble aktualisert, og hvilke debatter oppstod?

Pederasti var en utbredt praksis og lovene fordømte det ikke. Selv om nytelsen og tiltrekningskraften var gjensidig, var pederasti likevel gjenstand for en moralsk diskusjon. Det vitner om et moralsk kompass som var såpass framtreddende at praksisen etter hvert ble implementert med verdier, imperativer, krav, regler, råd og formaninger (Foucault, 1983, s. 192). Når det gjelder homoseksualitet, skriver Foucault (1983, s. 192) at vi i dag tenker at lyster mellom to mennesker av samme kjønn kommer av en annerledes struktur i personen, men vi tolererer det og henviser dem ikke til en moralsk standard. De skal følge samme regler som gjelder heterofile forhold. Vi fokuserer spørsmålene rundt singulariteten av en lyst som ikke vender seg mot det motsatte kjønn, samtidig som vi bekrefter at denne typen forhold ikke skal tildeles en mindre verdi eller få en spesiell status. Grekerne så annerledes på dette: All lyst var den samme, uavhengig av hva den var rettet mot, men noen lyster var edlere enn andre (som for eksempel lyst rettet mot vakre eller hederlige mennesker). Uansett mente de at i et forhold mellom to menn, trengte lystene en bestemt modus for hvordan man skulle forholde seg til dem. Det at en mann var i et forhold med en annen mann, forutsatte ikke at en hadde en 'annen natur' enn resten av samfunnet, men at nytelsen man oppnådde i denne typen forhold måtte ha en satt etisk form, til forskjell fra det som var nødvendig når man elsket en kvinne (Foucault, 1983, s. 192). Dette handlet i stor grad om maktbalansen mellom de to mennene, da menn i et heterofilt forhold automatisk ville være den dominante og kvinnen den passive (Foucault, 1983, s. 223). I pederastiske forhold ble det lagt til rette for en slik maktbalanse, ettersom aldersforskjellen automatisk medførte en ubalanse i maktforholdet. Slik kan man også se hvordan hegemonisk maskulinitet alltid har funnet sted i en eller annen form. Kjærlighet mellom menn ble altså utsatt for samfunnets innblanding, hvor ideer, observasjoner og diskusjoner når det kom til hvilken form forholdene skulle ha eller verdien man skulle tillegge dem (Foucault, 1983, s. 192).

2.3 Queerteori

Studien til Foucault er på mange måter springbrettet for queerteori, men teorien fikk også sitt utspring fra den homopolitiske bevegelsen. Det sentrale i queerteori handler om bruddet med seksuelle normer, strukturer og identiteter (Ambjörnsson, 2006, s. 8). I analysen av *Mine fem*

år som far og *Den som elsker noe annet* skal jeg ta utgangspunkt i queerteori for å se hva som konstruerer normaliteten, og hvordan normalitet problematiseres.

Queerteori undersøker hvordan normalitet skapes, opprettholdes og fungerer. Det vil si de institusjonene, lovene, strukturene, relasjonene og handlingene som opprettholder heteroseksualitet som noe uniformt, naturlig og altomfattende. Dette er med å bidra til at visse heteroseksuelle liv framstår som den mest ettertraktede og naturlige måten å leve (Ambjörnsson, 2006, s. 51). Innen den akademiske verden ble *queer* etablert som et begrep i 1990. Flere innen academia var inspirert av feministisk teori, samt Michel Foucault og Jeffrey Weeks arbeid, og etterspurte en mer nyansert og problematiserende diskusjon omkring seksualitet, samfunn, identitet og utenforskap (Ambjörnsson, 2006, s. 35).

Antropologen og queerteoretikeren Gayle Rubin (referert i Ambjörnsson, 2006, s. 88) bruker begrepet *seksuelt verdenshierarki* for å forklare at det finnes ikke én måte å være homoseksuell på, samtidig som det ikke finnes én måte å være heteroseksuell på. Det finnes mange måter å praktisere sex og være seksuell på. Det innebærer at folk som identifiserer seg som heterofile også kan falle utenfor normen. Queerteori går nærmere inn på hvordan seksuelle handlinger, fantasier, kontroll og normer på ulike måter henger sammen med makt og hierarkier i samfunnet (Ambjörnsson, 2006, s. 107). Det er viktig å presisere at for eksempel homofili, som vil bli diskutert i dette kapitlet, ikke sidestilles med pedofili. Det er heller ikke min eller queerteoriens poeng å normalisere pedofili. Derimot kan queerteoriens kritikk av normer og analyse av seksualitet gjennom tidene være med å belyse framstillingen av pedofili som et seksuelt begjær – som oppstår i et komplekst menneske – og følgelig være med å bryte forestillingen om den pedofile som et monster. Å forstå skillet mellom det pedofile begjæret og det seksuelle overgrepet er sentralt, som Larsson og Johnsdotter (2015) også peker på i deres studie *Sexual Fantasies*. Queer kan ikke ses på som én tydelig og avgrenset identitet, men heller en kritisk tilnærming til det normative (Ambjörnsson, 2006, s. 27).

Som en kritikk av måten kjønnsidentiteter kategoriseres på, introduserte queerteoretikeren Judith Butler (referert i Ambjörnsson, 2006, s. 112) begrepet *den heteroseksuelle matrisen*. Matrisen organiserer kropp, genus og begjær i en spesifikk ordning hvor maskulinitet skilles fra femininitet. Forenklet innebærer det at de endelige posisjonene vi blir tilbudt er kvinne eller mann. Disse posisjonene stilles i motsetning til hverandre, både kroppslig og

atferdsmessig, samtidig som de forventes å være ønskelig, begjært og intime med hverandre (Ambjörnsson, 2006, s. 112).

Queerteorien er en poststrukturalistisk teori. Et slikt anti-essensialistisk syn innebærer at man er skeptisk til påstanden om at våre identiteter og følelser skapes av naturen, og dermed også deles av alle mennesker i alle kulturer og til alle tider (Ambjörnsson, 2006, s. 42). I motsetning til tidligere vitenskap, avviser man ideen om at språk bare er en avspeiling av omverdenen, og mener heller at språket vårt skaper bildet av hva som er virkelig og betydningsfullt i livet. Videre er dette med på å skape våre identiteter og selvoppfatninger, en tankegang som har sitt utgangspunkt hos Foucault. Språket og de betegnelsene man gir hverandre er altså avgjørende for synet på oss selv og virkeligheten (Ambjörnsson, 2006, s. 43). At det finnes visse klassifikasjoner for menneskets identitet, som for eksempel homofil, betyr også at det kan inngå i en måte å utøve kontroll over samfunnsborgere. Gjennom å stille diagnoser kan visse mennesker betraktes som mer 'normale' og 'ønskelige' enn andre. Denne sorteringsprosessen kan ses på som å sortere mennesker i gode og dårlige kategorier (Ambjörnsson, 2006, s. 46). Foucault (1983, s. 3) viser til at vi i dagens vestlige samfunn er redd for å ikke passe inn, og peker på at samfunnets normsystem har så å si blitt annektert i selve individet. Dermed er det et av utgangspunktene til queerteorien, hvor man ser normalisering som makt.

Det er ikke bare homofile som opplever at deres seksualitet blir definert som noe utenfor normen. Kvinner, BDSM-miljøet og flere andre grupper har opplevd at deres seksualitet blir definert som noe utenfor normen, og det å problematisere og oppheve normer omkring seksualitet er noe av poenget til queerteorien (Spargo, 2000, s. 5). Men et slikt perspektiv blir vanskelig når seksualitet også handler om overgrep, og litteraturviteren Kadji Amin (2017) er med på å belyse dette i *Disturbing Attachments*, hvor han har gjort en studie av Jean Genet og hans kontroversielle forfatterskap.

2.3.1 Queer og pederasti

Generelt finnes det lite litteraturvitenskaplig forskning med hensyn til seksuelle overgrep mot barn, og det finnes heller ikke mye forskning innen queerteorien som tar for seg dette. Kadji Amin er en av litteraturviterne som tar tak i tematikken og problematiserer forholdet mellom queer og pederasti. Essensen i Amins (2017, s. 19) studie, *Disturbing Attachments*, er

spørsmålet om hvordan queerteori velger ut sine historiske eksempler: Hvilke historiske former for relasjoner må bli glemt, oversett eller undertrykt slik at moderne queerteori kan opprettholde sine viktigste kritiske og politiske forpliktelser og forestillinger?

På 1970-tallet var det en større koalisjon av franske aktivister, med blant annet flere akademikere og kulturpersonligheter på venstresiden som så på pedofili og pederasti som en legitim form for kjærlighet – en potensielt etisk måte å relatere til barn som erotiske vesener (Amin, 2017, s. 23). Mot slutten av 1970-tallet endret de franske aktivistene taktikk og gikk mot en høyrevendt strategi hvor de ønsket å vinne legitimitet gjennom å forholde seg til eksisterende formelle og uformelle normer, og gradvis ble den historiske koblingen mellom homoseksualitet og pederasti/pedofili visket ut (Amin, 2017, s. 24).

Da media på 1980-tallet fokuserte på voksne som hadde levd gjennom incest, samt en serie med voldtekter og drap på unge jenter, var det få som var villige til å ta til orde for 1970-tallets syn på pedofili som en erotisk kjærlighet for barn (som ikke nødvendigvis var tilknyttet barnemishandling). ‘Sexpanikken’ som har rådet siden 1980-tallet har stadfestet et varig syn på den pedofile som en person man frykter og avskyr (Amin, 2017, s. 24). I denne perioden kommenterer både Rubin og Foucault – begge velkjente navn innen queerforskningen – på farene ved barnepornografi og pedofili, og at det er viktig å beskytte den seksuelle uskylden til barn fra rovdyrtyndensene til pedofile monstre (Amin, 2017, s. 22).

Amin (2017, s. 29) er ikke uenig i at overgrep mot barn er forbudt, men stiller spørsmålstegn til hvordan pederasti kan anses som noe som tilhører en annen tid eller ukjente samfunn, og at det ses på som noe fjernt fra moderne homoseksualitet og *daddy/boy*-relasjoner. Mennesker har et behov for å skille nåtiden fra fortiden, men faktum er at både pederasti- og pedofilipraksisene stammer fra en seksualitet som alltid har vært der (Amin, 2017, s. 33). Grunnen for at pederasti ikke skrives mye om innen queerforskningen, handler om at det ikke ses på som relevant for nåtidens og framtidens moderne queerkulturelle politikk (Amin, 2017, s. 33). På mange måter er dette gjeldende for pedofili også. Både pederasti og pedofili eksisterer fremdeles. Amins (2017) poeng er at selv om det anses som noe utenfor den vestlige seksuelle normen, blir det likevel praktisert, og følgelig burde man også forske på det for å forstå det bedre. Det er dette han kritiserer queerteorien for å ikke gjøre.

For å kunne håndtere en kompleks tematikk som pedofili, er det altså hensiktsmessig å skape

en grunnleggende forståelse for hva det er. Blant annet vil det vise seg i de ulike forklaringsmodellene som presenteres i litteraturen – hva er en pedofil? Gjennom disse blir det tydeliggjort hvordan litteraturen oppretter eller utfordrer stereotypene. Den historiske bakgrunnen, de kriminologiske og sosiologiske perspektivene, samt queerteori skaper dermed den grunnleggende forståelsen for tematikken, men det er gjennom den narratologiske analysen at de ulike betydningsnyansene trer fram.

2.4 Metode

Problemstillingen min tar for seg hvordan litteratur kan utfordre en stereotyp oppfatning av pedofili, og for å svare på den må jeg undersøke hvordan historier innen denne tematikken fortelles. Det viktige er hvordan litteraturen diskuterer samtidsproblematikken rundt pedofili og overgrep, og narratologien belyser hvordan dette gjøres. For min analyse er det begrepene *stemme*, *fokalisering* og *tempo* som blir hensiktsmessig å se nærmere på, i tillegg til de litterære personene, da disse bidrar til å tydeliggjøre hvordan pedofili som gåte presenteres.

2.4.1 Narratologi

Den franske litteraturteoretikeren Gérard Genette etablerte og utviklet narratologien som fagområde gjennom hans hovedverk *Discours du récit*, en del av serien *Figures III* (1972), samt oppfølgeren *Nouveau discours du récit* (1983). Mange av de viktigste begrepene og innsiktene innen narratologi har stadig en avgjørende betydning for hvordan dagens litteraturforskere arbeider med analyse av episk litteratur (Gullestad, 2019, s. 47-48). Det finnes andre litteraturteoretikere som har utfordret Genettes narratologiske begreper, men det er hans begreper slik de diskuteres hos Anders Gullestad, Liv Helene Willumsen og Maria Nikolajeva jeg vil bruke, da jeg ser de som mest hensiktsmessig for min oppgave.

Overordnet er Genettes narratologiske modell delt inn i tre nivåer: historie, diskurs og narrasjon. Relasjonene mellom disse tre nivåene er det sentrale i narratologien (Willumsen, 2006, s. 43). Historie viser til hendelsene i det litterære verket, slik de utspiller seg i kronologisk rekkefølge. Diskursen er den bestemte måten fortelleren i en tekst strukturerer og gjengir disse hendelsene. Fortellersituasjonen i teksten kalles narrasjon. Tekstens forteller er altså den som gjennom narrasjon overfører historien i det litterære verket over til den konkrete diskursen leseren får presentert (Gullestad, 2019, s. 48). De grunnleggende relasjonene mellom de tre nivåene er tid, modus og stemme. Ut fra disse relasjonene setter Genette opp

fem kategorier som kan benyttes for å avdekke ulike narrative strategier i den litterære teksten: stemme, fokalisering, rekkefølge, tempo og frekvens (Willumsen, 2006, s. 43). Jeg skal nå gå nærmere inn på begrepene som er relevant for min analyse.

2.4.1.1 Stemme

Fortellerperspektivet er avgjørende for vår oppfatning, forståelse og innlevelse i litterære tekster (Nikolajeva, 2017, s. 235). Når man skal ta for seg hvem fortelleren er, dreier det seg om *stemme* – hvilken stemme formidler narrativet og hva kjennetegner denne stemmen? Det er viktig å presisere at en av de grunnleggende prinsippene innen litteraturforskningen er å unngå å sette likhetstegn mellom forfatteren av teksten og fortelleren i teksten. Narratologi opererer med et fundamentalt skille mellom disse to (Gullestad, 2019, s. 52). På grunn av pedofili-tematikken jeg tar for meg i denne oppgaven, kan det sies å være ekstra viktig å ikke tillegge forfatteren av teksten meningene fortelleren i teksten gir uttrykk for.

Narratologien bidrar til å gjøre leseren oppmerksom på at fortellerstemmen både bevisst og ubevisst kan utelate viktig informasjon, forvrenge den eller tilføye detaljer til historien som ikke er korrekte (Nikolajeva, 2017, s. 262). Det kan også oppstå et språksprik andre veien, da leseren kan vite mer enn fortellerstemmen. Når det i teksten blir beskrevet kjente saker som personen i fortellingen ikke kjenner til – men som leseren kjenner til – blir det kalt fremmedgjøring (Nikolajeva, 2017, s. 261). I romanene jeg tar for meg er det nødvendig å være oppmerksom på hvem som forteller fordi det er snakk om kriminelle handlinger – kan vi stole på det som blir fortalt av forbryteren?

Et annet sentralt punkt innen narratologi er hvor framtrædende fortelleren er. Her er det mulig å benytte begrepene *direkte* og *indirekte diskurs* (Gullestad, 2019, s. 60). I en direkte diskurs gjengir fortelleren ordrett personenes tale eller tanker, uten å tilføye noe. I en indirekte diskurs får ikke leseren vite nøyaktig hva som har blitt sagt eller tenkt, ettersom fortelleren presenterer samtalen eller hendelsen med egne ord (Gullestad, 2019, s. 61). I en fri indirekte diskurs er fortelleren et sted midt mellom, og er med på å skape en usikkerhet med hensyn til hvem som tenker eller snakker. Ved å bruke fri indirekte diskurs bidrar forfatteren til å viske ut grensene mellom fortelleren og den litterære personen, og er derfor et velegnet redskap for å utforske det kaotiske og fragmenterte indre livet til et menneske (Gullestad, 2019, s. 62).

2.4.1.2 Fokalisering

For å undersøke hvor informasjonen som gis fra forteller til leser kommer fra, brukes begrepet *fokalisering*. Fokalisering får fram grader av informasjon gjennom måten narrative perspektiver etableres og varieres. Spørsmålet om det er den fokaliserte karakteren eller fortelleren som gir leseren informasjon er sentralt, da fokalisering kan innebære en slags manipulering av synsvinkelen og på den måten skape usikkerhet om hvem som er fortelleren (Nikolajeva, 2017, s. 258). Fokaliseringsbegrepet bidrar til å lettere kunne skille mellom fortelleren og den personen hvor synsvinkelen ligger – og som leseren er tvunget til å dele perspektiv med (Nikolajeva, 2017, s. 258).

2.4.1.3 Tempo

Selv om det kan være vanskelig å fastslå en tydelig avsender i enkelte tilfeller i teksten, er det gunstig å tenke at fortelleren velger tempoet til historien. Tempoet fortelleren velger er essensielt fordi det sier noe om hva som er viktig og mindre viktig. Den temporale relasjonen mellom historie og diskurs er det som kalles varighets- og frekvensaspektet (Gullestad, 2019, s. 64).

Varighetsaspektet fokuserer på tekstens tempo og gir et inntrykk av hvor omfattende fortellerens beskrivelser av ulike hendelser er. Scenen kjennetegnes av at fortelleren gjengir handlingene uten å utbrodere eller utelate hendelser, og går verken hurtig eller tregt (Gullestad, 2019, s. 64). I pausen synker tempoet kraftig. Det er ikke noe som skjer på historieplanet, men fortelleren bruker likevel anledningen til å berette, og kan med det skape en illusjon av virkelighet (Gullestad, 2019, s. 64). I ellipsen er tempoet på sitt høyeste. Det vil si at historien fortsetter, men uten at fortelleren beretter om det som har skjedd.

Sammendraget har også et høyt tempo, hvor historietiden overskrider narrasjonen (Gullestad, 2019, s. 65). Dette er relevant å undersøke nærmere, fordi det gir oss et innblikk i hva fortelleren vil formidle som viktig.

Når det gjelder frekvensaspektet, er det sentrale spørsmålet hvor ofte noe skjer, målt opp mot hvor ofte det fortelles om det. Innen narratologien er frekvens delt opp i fire hovedkategorier (Gullestad, s. 66). Når noe som har skjedd en gang, fortelles en gang, kalles det singulativ frekvens; repetitiv frekvens er når noe som har skjedd en gang fortelles flere ganger; den iterative frekvensen forteller noe som har skjedd en rekke ganger, kun en gang; anaforisk frekvens er når noe som skjer flere ganger, blir fortalt samme antall ganger (Gullestad, s. 67).

Frekvenser kan fungere som symbol i teksten, og kan være avgjørende for å forstå tematikken. I min analyse hjelper varighets- og frekvensaspektet med å identifisere viktige spørsmål.

2.4.1.4 De litterære personene

De ulike fiktive personene man møter i teksten er de litterære personene. Tradisjonelt har narratologien vært mindre opptatt av disse enn de andre aspektene som til nå er nevnt og som vil bli nevnt senere, men i denne oppgaven er det avgjørende å se nærmere på de litterære personene på grunn av deres viktige funksjoner.

Vi bruker ulike begreper for å skille mellom de litterære skikkelsene. Om personene er endimensjonale eller flerdimensjonale, sier noe om hvor velutviklet deres indre liv er. Karakterer som er endimensjonale er konstruert rundt en enkel ide eller kvalitet. Disse framstilles ofte som typer eller standardfigurer – altså en variant av en lett gjenkjennelig kulturell stereotypi (Gullestad, 2019, s. 69). Den flerdimensjonale karakteren er mer kompleks og framstår med en psykologisk dybde. I tillegg utvikler de seg gjerne over tid (Gullestad, 2019, s. 68). I *Mine fem år som far* og *Den som elsker noe annet* møter vi mange flerdimensjonale karakterer, og de er avgjørende for å undersøke tematikken jeg tar for meg i oppgaven.

2.5 Sjangerteori

I analysen tar jeg for meg to bøker i ulike sjangre som henvender seg til hvert sitt publikum – en roman og en krimroman. Willy Dahl (1993, s. 9) peker på at, i likhet med en roman, kan krimmen være samfunnskritisk. Litteraturen jeg tar for meg er altså en del av den offentlige diskursen og spiller derfor en stor rolle i diskusjonen rundt pedofilitematikken. Fordi jeg senere også skal analysere resepsjonen av bøkene, er det relevant å ta for seg et bredere spekter av romaner slik at også resepsjonen speiler et bredere publikum.

2.5.1 Romanen

I romanene skal jeg undersøke fortellerstemmen og se nærmere på hvordan den håndterer problematikken. Romanen var den første episke sjangeren som ble skrevet for å bli lest – i motsetning til eldre, muntlige sjangre som epos, eventyr, saga og fabler (Gullestad, 2019, s. 36). En viktig litteraturviter som tidlig teoretiserte romansjangeren er Mikhail M. Bakhtin.

Han mente at romanen har en fri vilje til å bryte etablerte normer (Bakhtin referert i Gullestad, 2019, s. 36). Antikkens tradisjon for at seriøse sjangre kun skulle ta for seg høyverdige emner, og at dette måtte gjøres i en høystemt stil tilpasset tematikken, endte romanen opp med å utfordre. Slik sett finnes det ingenting romanen ikke kan handle om – noe som gjør den til et spennende forskningsobjekt – men det er likevel ofte hverdagslivet som står i særstilling (Gullestad, 2019, s. 36). Gullestad (2019, s. 37) peker på at romanens antiautoritære og hybride trekk, og en iboende vilje til å utforske hele den menneskelige eksistensen, gjør den til et godt utgangspunkt å studere for å kunne forstå samfunnet og tiden den ble skrevet i.

2.5.2 Krimromanen

At det hersker visse forventninger til krimmen, i motsetning til romanen, gjør at fokuset på tematikken krimromanen tar for seg kan forsvinne til fordel for et fokus på strenge sjangerkriterier. Disse kriteriene kan følgelig stenge for mye, men også åpne for mye. *Den som elsker noe annet* blir kritisert for å bryte med sjangermessige konvensjoner, samtidig som at brytningen med forventningene blir rost og skaper økt oppmerksomhet rundt romanen.

Når det gjelder kriminalromanens form er den i utgangspunktet konservativ og formelpreget (Grenanger, 2003, s. 3). Innen den klassiske kriminalromanen er det som regel snakk om en forbrytelse som har blitt begått, hvorpå fortellingen omhandler etterforskningen. Deretter følger oppklaringen – en tilfredsstillende avslutning som avslører morderen, fester løse tråder, og gir leseren en følelse av at ro og orden er gjenopprettet (Grenanger, 2003, s. 3).

I senere tid har den hardbakte kriminalromanen vært framtrødende, hvor historiene til den kriminelle og etterforskeren forenes eller løper parallelt. Forfatteren Raymond Chandler (referert i Grenanger, 2003, s. 4) vektlegger realisme kravet, hvor historien må være realistisk med hensyn til personer, miljø og atmosfære. Forfatteren John G. Cawelti (referert i Grenanger, 2003, s. 4) peker også på at den hardkokte kriminalromanen ofte ender med en mer personlig konfrontasjon mellom den kriminelle og etterforskeren. Dette henger sammen med at etterforskeren ofte er mer personlig involvert. Grenanger (2003, s. 4) mener at selv om den klassiske og den hardbakte kriminalromanen ble skapt under forskjellige historiske og kulturelle forhold, er disse formene for kriminallitteratur fremdeles til stede i samtidens krimromaner.

Mine fem år som far klassifiseres ikke som kriminalroman, men har likevel kvaliteter som kunne vært med i en krim – spesielt med tanke på gåten som preger teksten. Litteraturviteren Willy Dahl (1993, s. 10) skriver at vi etter 1977 har fått flere kriminalromaner som ser ut som andre romaner, og som ikke blir definert som ‘kriminalroman’ eller en annen sjanger. I dag er det vanskelig å skille mellom roman og kriminalroman, fordi den beste krimmen har en høy stilistisk kvalitet, og fordi svært mange andre bøker låner trekk fra kriminalromanen (Dahl, 1993, s. 10).

Dahl (1993, s. 9) mener at det i dagens samfunn er rom for flere kulturer, og det er viktig å ikke se på publikum som én homogen blokk. Det finnes ulike typer publikum som har sine egne særegne kvalitetskriterier. I tillegg er det viktig å huske at kriminal- og spenningslitteraturen er en historisk kilde, men den må brukes med fornuft. Den ‘avspeiler’ ikke nødvendigvis kriminaliteten i det norske samfunn, men den forteller noe om forfatterens og eventuelt lesernes fortolkninger av dette samfunnet – og om deres moralske holdninger (Dahl, 1993, s. 10).

Kriminallitteraturen er altså en sjanger som preges av strenge konvensjoner. Samtidig kan den inneha en samfunnskritisk posisjon. Ettersom kriminallitteraturen har status som populærlitteratur, kan dette være en fordel da mange leser den. Likevel er det flere litteraturkritikere som nedvurderer sjangeren. Disse faktorene gir et godt utgangspunkt for å utforske *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far*, fordi jeg er interessert i å se hvordan litteraturen kan utfordre stereotypier. Resepsjonen viser en reaksjon på bøkens tematikk, og kan til en viss grad si noe om hvordan bøkene utfordrer internaliserte holdninger i samfunnet.

3.0 Analyse

Romanene *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far* kommer i det følgende til å analyseres hver for seg. Før jeg starter på selve analysen vil jeg gi et kort handlingsreferat, og deretter retter jeg oppmerksomheten mot de narratologiske grepene som anvendes i romanen. Videre undersøker jeg heteronormativitet og maskulinitet, som i begge romanene konstruerer ulike identiteter og begjær. Sett sammen, former de forskjellige forklaringsmodeller for pedofilitematikken.

3.1 Karin Fossums *Den som elsker noe annet*

En ung gutt blir funnet drept i skogen av et ektepar som er på sin faste søndagstur. Det viser seg etter hvert å være snakk om et seksuelt overgrep i tillegg, og etterforskerne Konrad Sejer og Jacob Skarre undersøker det lokale pedofile miljøet – uten resultat. Mens etterforskningen pågår, forsvinner enda en ung gutt. Sejer og Skarre kjemper mot tiden, og undersøker om drapet på Jonas August Løwe og forsvinningen av Edwin Åsalid har en sammenheng. Etter flere måneder finner de liket til Edwin i en jordkjeller. De to sakene viser seg å ikke være tilknyttet hverandre. Jonas August sin drapsmann er pedofile Wilfred Arent Brein, mens det var to av Edwins venner som låste han inne i jordkjelleren for å spille han et puss. På grunn av den ene guttens voldelige far, turte de ikke å fortelle noen hva de hadde gjort. Gjennom skiftende fokalisering mellom de litterære personene avdekkes flere gåter som leseren må bryne seg på – uten at svaret nødvendigvis er innlysende.

3.1.1 Gåten

Innen krimsjangeren er gåten et sentralt element, men den anvendes ikke på en tradisjonell måte i *Den som elsker noe annet*. I krimromanen finnes det flere gåter, og disse blir utforsket gjennom fortellervinkelen. Gåtenes kompleksitet muliggjøres gjennom alle de ulike litterære personene. I likhet med Fossums *Den som frykter ulven*, handler også denne romanen om outsidersen – den overgripende gåten er altså ikke hvem som har begått forbrytelsen, men heller hvem den pedofile er og hvordan han står i motsetning til normalitet. For å svare på dette er det hensiktsmessig å se nærmere på narratologiske grep som stemme og tempo, hvordan heteronormativitet og normalitet konstrueres i boken, samt se nærmere på hvordan forklaringsmodeller av den pedofile skapes gjennom de mistenke, men også gjennom samfunnet.

I *Den som elsker noe annet* er det flere litterære personer som spiller en avgjørende rolle for utforskningen av overgrepstematikken. Det er ikke bare etterforskerne som står i sentrum – også den pedofile selv, ekteparet som fant liket av den unge gutten og de pårørende er med i handlingen. Fortelleren i *Den som elsker noe annet* er en allvitende tredjepersonsforteller. I anmeldelsene av boken blir det trukket fram at tredjepersonsfortelleren kan gjøre tematikken overfladisk og informativ (Ekle, 2007). Tredjepersonsfortelleren gir imidlertid flere muligheter: Fortelleren kan velge å holde tilbake informasjon i enkelte tilfeller, spesielt der hvor fokaliseringen skifter – ergo varierer innsikten leseren får i de ulike litterære personene mye. Leserens innsyn i den pedofiles tanker fra starten – noe verken etterforskerne eller lokalbefolkningen har – og dermed vet leseren alltid litt mer enn de andre litterære personene som blir fokusert. Vi vet at Wilfred Arent Brein har drept Jonas August Løwe, men vi vet ikke *hvorfor* før i avhørene mot slutten av boken. Det vi derimot får er et mer dyptgående innsyn i hans tanker om sin egen fortid, samt hans følelser og refleksjoner rundt drapet han begikk. Allerede fra første side har vi som lesere en bredere forståelse av hele hendelseforløpet enn de litterære personene. Den klassiske krimgåten er det derfor i hovedsak de litterære personene som får bryne seg på, og det er dette som muliggjør en diskusjon om ulike forestillinger rundt pedofili.

Den kriminelle handlingen som begås i starten av boken er et mord, men viser seg også å være et overgrep. Overgrepet er det sentrale – hvorfor har noen forgrepet seg på Jonas August? Hva er det for en person og hva er det for en handling? Senere forsvinner Edwin, som fører til økt spekulasjon rundt pedofilitematikken. At vi får svaret på hvem som har begått drapet og forgrepet seg på Jonas August i starten av fortellingen, tydeliggjøres av blant annet gjerningsmannen selv. Men gjennom Edwins forsvinning spiller fortelleren på leserens fordommer, da vi antar at den pedofile har slått til igjen, og forsvinningsaken fungerer som krimgåten til slutten av fortellingen.

Forfatteren i *Den som elsker noe annet* anvender både direkte og fri indirekte diskurs, men det er den frie indirekte diskursen som er med på å skape en fundamental usikkerhet med hensyn til hvem som tenker eller snakker. Ved å bruke dette grepet bidrar forfatteren til å viske ut grensene mellom fortelleren og den litterære personen (Gullestad, 2019, s. 62). Dette kommer fram blant annet i et politiavhør av den pedofile, Brein:

Wilfred Arent Brein var ingen vakker mann, det var ikke stort han hadde fått fra naturens hånd. Han hadde et magert ansikt med hule kinn og smale, fargeløse lepper. Man kunne også se at han var seg sine mangler bevisst, blikket hans var unnvikende, og ble noen ganger avløst av et furtent drag.

– Jeg ble lovet noe mat, begynte han.

Sejer kunne ikke annet enn å tenke på en herreløs hund som tigget (Fossum, 2007, s. 186).

Om framstillingen av Brein kommer fra etterforskerne eller fortelleren selv er uvisst. Sejer og Skarre har reflektert rundt den pedofiles utseende før de visste konkret hvem det var, men da var det tydelig at det er dem refleksjonene kommer fra. Skildringen av Brein som ikke særlig vakker, og Sejers sammenligning av Brein med en herreløs hund, fører til en ambivalens hos leseren. På en side passer han med den stereotypiske framstillingen av den pedofile som lite attraktiv. På en annen side opplever vi han som en stakkarslig mann som krever sympati, slik en herreløs hund gjerne vil få mennesker til å føle.

Ambivalensen har også bygget seg opp gjennom fortellerens fokus på Breins tanker og handlinger i etterkant av overgrepet, som endte med Jonas August sitt dødsfall. Han preges av mye anger, skam og depresjon. Han forlater ikke leiligheten og lar oppvasken hope seg opp. Han ønsker ikke kontakt med noen og er enormt paranoid. Skildringen av Brein gjør det altså klart for oss at han er annerledes. Jahnke (2018, s. 145) peker på at en stereotypisk oppfatning av pedofile ofte handler om en fraværende moral og et ukontrollerbart begjær – litt på samme måte kan en herreløs hund fremstå. Å spille på slike stereotypier er, ifølge Bakketeig (2001, s. 341) en måte å forenkle noe vanskelig, samtidig som det er en måte å skape et skille mellom *oss* og *dem* – og med det opprettes distansen mellom Brein og leseren. Sammenligningen åpner for et rom hvor en kan føle sympati, men også avsky og sinne. Dermed er fortelleren med på å forsterke ambivalensen ved å fokusere på visse aspekter ved Brein som skaper denne typen reaksjon hos leseren.

Den direkte diskursen i fortellingen er et godt redskap for å utforske det komplekse indre livet til de litterære personene (Gullestad, 2019, s. 62). Brein blir ikke utelukkende framstilt som en stereotypisk mann som forgriper seg på barn – hans kompleksitet vises ved at vi får dyptgående innsikt i hans tanker og følelser. Kanskje spesielt da han har blitt arrestert av Sejer og Skarre og holdes i varetekt, men også i løpet av avhøret. I sin første samtale med politiet,

før han blir arrestert, kommer det stereotypiske bildet av den pedofile tydelig fram ved at han blant annet er sjuskete kledd og blir beskrevet som «ynkelig». I tillegg er han svært avvisende mot etterforskerne da de spør om de får komme inn i huset hans, hvor han svarer: «Hva skal dere inn for?» (Fossum, 2007, s. 174). I varetekt er han opptatt av å fraskrive seg ansvaret, dysse ned alvorlighetsgraden til forbrytelsene og er redd for å bli fordømt av andre forbrytere. Selv mener han at han ikke har noe til felles med tyver, ransmenn og mordere. En indre kamp foregår – skal han kjempe eller skal han gi opp? Samtidig kommer ensomheten hans tydelig fram i denne delen: «En kopp kaffe ville ha vært godt, tenkte han, et menneske, en stemme» (Fossum, 2007, s. 185). Ved å bruke direkte diskurs er fortelleren med på å belyse det komplekse i mennesket, gjennom Breins egen tankegang, og viser følgelig ikke *bare* til en stereotyp forståelse av hva en pedofil er.

Kompleksiteten utforskes videre under Breins varetektsfengsling, hvor den indre konflikten når toppen. Gjennom intern fokalisering blir det mer tydelig at Brein har anlegg for en virkelighetsoppfatning som er i tråd med samfunnets normer:

Et øyeblikk var han fylt av harme over alt som var hendt. Han var blitt revet med av selve livet, fristelsen kom rett i hendene på ham og han handlet slik lystene hans befalte, det var som å falle i en flod og drive med strømmen. Var han kanskje ikke menneskelig? Han kjente varmen stige i kroppen, så falt han sammen igjen og ble ynkelig, for innerst inne visste han selvfølgelig bedre. De ville ikke vise ham nåde, de ville hamre løs med anklagene sine, trekke ham gjennom søla som noe mindreverdig. Fortvilet forsøkte han å holde på sitt eget sinne, for det følte trygt, men det rant ut av ham igjen og han bøyd hodet i skam (Fossum, 2007, s. 185-186).

Her tydeliggjøres en nyansering av Brein, ved at han først føler på en urettferdighet over hvorfor han ikke kan handle i tråd med sine egne lyster, men hvor han til syvende og sist kjenner på en skam fordi han vet at disse lystene strider mot samfunnets seksuelle normer. Stigma defineres som gitte egenskaper som er diskrediterende og hvor personene med de gitte egenskapene kan oppfattes som blant annet onde og farlige (Jahnke, 2018, s. 144). Disse menneskene blir ofte møtt med unngåelse og aggresjon, og det er dette Brein uttrykker en bekymring for. Han er altså klar over stigmaet som hører til hans egen seksuelle orientering – en oppfatning av han som mindreverdig og uten mulighet for en fullstendig sosial aksept. På samme tid er det ikke nødvendigvis selve tankene til Brein som er avgjørende for vår

oppfatning av han. Det at fortelleren viser oss hva han føler og gjør, blir en viktig faktor for å forstå han – kanskje enda mer viktig enn tankene som framstilles. At han er frustrert og fylt med skam, illustreres ved at han faller sammen og bøyer hodet. Det kan i et queerteoretisk perspektiv vise oss hvor internalisert samfunnets holdninger er når det gjelder tematikken som omfatter pedofili og overgrep, fordi det går igjen i måten Brein opptrer og oppfatter verden rundt han. Selv om han prøver å vike unna hele problematikken ved å bli sint og komme med unnskyldninger, vet han til syvende og sist hva som er rett og galt fordi han har vokst opp i et samfunn hvor heteroseksualitet mellom voksne blir sett på som noe naturlig og altomfattende, som igjen har vært med på å forme hans forståelse av sin egen identitet. Jeg vil komme tilbake til dette når jeg skal se nærmere på etablering av normalitet og ulike forklaringsmodeller.

Da det ikke eksisterer et spørsmål hos leseren om *hvem* som har foregripet seg på Jonas August, er det kanskje mer nærliggende å se på den andre gåten som sentrerer seg rundt Reinhardt Ris. Reinhardt og Kristine Ris er ekteparet som finner liket av Jonas August, og vi følger dem videre parallelt med etterforskningen av drapet. Etter hvert begynner leseren å undre seg over Reinhardt sin oppførsel, og slik drives gåten videre. Det at de finner den unge gutten død får store ringvirkninger på deres liv, da de har en ulik tilnærming til hvordan de skal prosessere opplevelsen. For eksempel tar Reinhardt bilde av liket fordi han ønsker å selge det til pressen, og viser bildet senere til en venn. Som kontrast til Reinhardt, gråter Kristine mye og tenker enda mer på hvor mye hun ønsker seg et barn selv.

Fordi Kristine blir internt fokusert er det hovedsakelig gjennom Reinhardts handlinger og samtaler med henne at vi får vite hvordan han er som person. Hun framstilles på mange måter som en man kan kjenne seg igjen i, hvor Reinhardt blir hennes motsetning og viser seg som en mindre sympatisk person. Det kan henge sammen med situasjonen hvor han tar et bilde av den døde gutten, men samtidig er det et faktum at mennesker blir fascinert av groteske og makabre situasjoner. At det kan være en slags indikator på hvordan han er som person, er mulig, men det er heller hans behandling av Kristine i hverdagen som sender flest signaler om hvem han er. Og dette er interessant – altså hvem han er – fordi i løpet av fortellingen finner Kristine et bilde av en naken, ung jente i Reinhardts eiendeler. Her blir synet vårt på Reinhardt utfordret:

Tenk om han var en sånn. Hun orket ikke engang formulere ordet i tankene. En som la seg etter unger. Nei, ikke Reinhardt, det var en latterlig tanke, en nesten hysterisk

tanke. Men den lille jenta med nakne skuldre, hva betydde det? Hun tok bildet ut av konvolutten igjen og studerte det på nytt. Hun lignet ikke på Reinhardt, faktisk så hun ikke engang norsk ut, hun var så mørk i øynene og håret (Fossum, 2007, s. 153).

Her avfeier Kristine at jenten ligner på Reinhardt, og gir slipp på muligheten for at det er en ukjent datter. I tillegg påpeker hun at jenten ikke ser norsk ut, som trigger en stereotypi om vestlige menn som forgriper seg på utenlandske barn. Det blir aldri eksplisitt fortalt at Reinhardt er pedofil eller har begått et overgrep, men gjennom hennes tanker får vi en mistanke. Slik blir forholdet mellom Kristine og Reinhardt viktig for historien, fordi de er med på å konstruere enda en gåte. Samtidig kan vi ha vanskeligheter med å akseptere gåten, da Reinhardt er gift med en kvinne, har en god jobb, bor i et flott hus og framstilles som en maskulin og kjekk kar. Til tross for at han ikke verken har eller ønsker barn, er dette likevel en mann som passer inn i en heteronormativ konstruert forventning til hva en mann skal være og ikke være. På denne måten mener jeg at den potensielle avsløringen av Reinhardt som pedofil og/eller overgriper, er med på å utfordre våre fordommer og forventninger, og dermed oppstår plutselig en helt ny gåte. At Reinhardt aldri blir internt fokalisert, er med på å opprettholde denne gåten.

En viktig scene for gåten rundt Reinhardt trekkes inn avslutningsvis, hvor en mann sitter på en benk i en park. Mannen er anonym og omtales som «han». Tankene hans kretser rundt en kvinne som har forlatt ham – akkurat slik Kristine ender opp med å gjøre etter hun finner bildet av den nakne jenten. Mannen betrakter en statue av en naken, liten jente:

Han fikk det for seg at hun var på vei til ham, at hun hvert sekund ville løpe inn i fanget hans, men når han forsøkte å fange blikket hennes, stirret hun blindt forbi ham. Regnet silte nedover nakken hans og skoene trakk vann, men han ble værende. Før eller siden ville tingene gå hans vei. En liten jente ville dukke opp mellom trærne, kledd i en rød regnfrakk, og han ville reise seg fra benken og smile strålende (Fossum, 2007, s. 227).

Ved første øyekast kan dette virke uskyldig, men ettersom man vet at Kristine forlot han fordi hun ønsket seg barn og han ikke ønsket det samme, blir avsnittet preget av overgrepstematikken. Selv om mannen forblir anonym, har fortelleren altså lagt fram tegn som kan føre leseren til å identifisere han som Reinhardt. At mannen ikke identifiseres, er

også med på å skape forvirring og en ambivalens hos leseren. Noe lignende gjør Fossum i *Elskede Poona*, hvor forbrytelsen ikke blir løst. Prinso (2001) hevder dette blir gjort for at leseren skal kjenne på tvilen. I *Den som elsker noe annet* blir gåtene rundt Jonas August og Edwin løst, men en ny gåte oppstår til slutt. Da denne ikke løses kan det hevdes at gåten rundt Reinhardt er den sentrale. Samtidig er det et virkemiddel som utfordrer den stereotype oppfattelsen av hva en pedofil er. Dette muliggjøres gjennom et felles ønske om at pedofile skal være annerledes enn oss – Reinhardt er ikke annerledes nok. Gjennom de nøye utvalgte scenene i Kristine og Reinhardts liv, og ved at kun Kristine blir fokusert, gir fortelleren sparsommelige ledetråder. Fortellingen slutter uten at ro og orden er gjenopprettet. Dette speiler virkeligheten, da pedofili og overgrep er et samfunnsproblem – ved at én blir tatt betyr det ikke at problemet er løst.

3.1.2 Etablering av normalitet

I anmeldelsene av romanen (se Nilsen, 2007; Roland, 2007) blir Fossums omtanke for de pårørende til ofrene trukket fram som unikt og rørende, men utover det er det ingen som ser på bipersonene som vesentlige for å formidle tematikken boken tar for seg. Kristine og Reinhardt har vi til nå sett som nødvendige for å utforske bokens tematikk og gåter. Enda en funksjon er at de er med på å etablere en målestokk av normalitet. Gjennom de litterære personene opprettes en heteronormativitet som de mistenkte avviker fra. I dette delkapittelet vil queerteorien fungere som et rammeverk ved at teorien forklarer hvordan alt som er normalt hele tiden eksisterer i relasjon til en tenkt og utpekt motpol (Ambjörnsson, 2006, s. 114). For å framstå som 'unormal' kreves det altså at noen pekes ut som 'normale'. Derfor er det sentralt å se nærmere på hvordan disse kontrastene er med på å konstruere heteronormativitet i boken.

3.1.2.1 Problematisert heteronormativitet

Kontrastering i *Den som elsker noe annet* skjer ofte rundt ulike typer maskulinitet, men også samspillet mellom disse posisjonene og kvinnene. Butler (referert i Ambjörnsson, 2006, s. 112) mener den heteroseksuelle matrisen produserer kropp og genus som et kontrastert forhold mellom maskulinitet og femininitet. Disse er motsetninger både atferdsmessig og kroppslig. Samtidig hersker det en forventning til at de skal begjære og være intime med hverandre. En slik kontrast kommer fram gjennom Kristine og Reinhardt. Ved å ta utgangspunkt i queerteori og maskulinitetsteori, gir det verktøy for å bedre forstå

pedofilitematikken, da den hele tiden settes opp mot en bevisst konstruert heteronormativ bakgrunn. På den måten er det lettere å forstå hvordan litteraturen håndterer motsetningene mellom det stereotypiske og det komplekse.

Det skjeve maktforholdet mellom Reinhardt og Kristine kommer først til uttrykk da de finner liket til Jonas August. Reinhardts reaksjon til funnet er et brudd med den generelle framstillingen av han som maskulin og dominant. Paret er på sin faste søndagstur, og Reinhardt bestemmer at de skal ta en annen vei tilbake til bilen. Det er da de oppdager den unge gutten liggende ved foten av en mørk trestamme: «Han klemte den ene armen hennes så kraftig at hun ynket seg, hun hadde aldri sett at det sterke ansiktet kunne lyse slik av angst. (...) Reinhardt var bragt til taushet. Hun var ikke vant til det, han var en slik som handlet, som ytret seg i alle situasjoner» (Fossum, 2007, s. 17). Først og fremst konstrueres et generelt bilde av Reinhardt som en mann med kontroll, en som tar plass og alltid har noe å si. I en situasjon som er utenom det vanlige avviker han fra sitt normale atferdsmønster. Dette bekreftes av Kristines reaksjon: «Kristine kikket opp på Reinhardt, de grønne øynene tagg ham innstendig om handlekraft» (Fossum, 2007, s. 17). Hun setter sin lit til han, og han ender opp med å ta seg sammen, mens Kristine skjelver og ikke klarer å kontrollere reaksjonen sin. Hun ber han ringe politiet og vender seg vekk fra liket. Reinhardt, som først er rådvill, ender opp med å gå bort til liket for å ta bilder av det. Diskusjonen som følger gir en innsikt i deres parforhold, spesielt med hensyn til maktstrukturene:

– At du kunne! ropte hun fortvilet.

Glemt var hennes vanlige underdanighet, glemt var redselen for å tirre ham, nå var begeret fullt og det rant over. Hun gråt og tørket tårer, hun småløp hele veien til bommen, men det gikk ikke særlig fort, for hun var kort i bena (Fossum, 2007, s. 20).

Innen hegemonisk maskulinitet er maktforholdet sentralt, ikke bare i forholdet mellom ulike former for maskulinitet, men også mellom menn og kvinner (Connell, 1995, s. 113). I utdraget over vises et bilde av deres forhold, hvor hun vanligvis underordner seg han. Sammen med hans selvsikkerhet, flotte hus, kone og gode inntekt, kan Reinhardt forstås som en hegemonisk maskulinitet. Dette kommer også til uttrykk ved at han står for det økonomiske i forholdet deres: Kristine er til en viss grad avhengig av Reinhardt, og følgelig mindre tilbøyelig til å gjøre opprør eller si imot han. At begeret var fullt og rant over,

indikerer at det ikke er første tilfellet hvor hun er uenig med han. Etter utbruddet mener Kristine hun kunne se et hint av forlegenhet hos han:

- Tenk på foreldrene, sa hun klagende. – Tenk om de visste at du har de bildene, du må slette dem, det er ikke riktig!
- De vet jo ikke om det, sa han og hisset seg sakte opp. – Og det er klart jeg skal slette dem, jeg er ikke dum, Kristine, ikke ta den tonen, faen, jeg bestemmer i mitt eget liv, ikke kom her og diriger meg! (Fossum, 2007, s. 20).

Det er ironisk at han ber Kristine om å ikke dirigere han og at han setter sin egen uavhengighet høyt, da Kristine på mange måter blir dirigert og er avhengig av han. Dette kan vitne om en hyklersk holdning, som dessuten er med på å tydeliggjøre maktstrukturen i forholdet. Det illustreres også gjennom at det er greit for Reinhardt å kjeft, være uenig og inneha autonomi, men hvis Kristine gjør det samme blir det slått hardt ned på. På en annen side kan Reinhardts reaksjon vitne om at Kristine har truffet et sårt punkt, og at han har en forståelse av sin egen handling som umoralsk.

Funnet av Jonas August markerer en endring i dynamikken dem imellom – i tillegg til en endring i Kristine – som videre forsterkes av at Reinhardt blir oppslukt av saken og prater om den hele tiden, og hvor Kristine heller ønsker å glemme og å gå videre med livet sitt. I løpet av fortellingen uttrykker hun et ønske om å forlate han, men fordi han tjener mer enn henne og fordi han er bedre enn ingenting, har hun blitt værende. Hun stiller likevel spørsmål til deres forhold: «Er folk lykkelige? undret hun, er det noe i veien med oss, er det noe vi ikke har forstått?» (Fossum, 2007, s. 14). Slik viser hun en egen slags oppfatning av hva et 'normalt' parforhold skal være, samtidig som hun stiller spørsmål til denne strukturen. Ved å erkjenne at denne måten å leve på ikke fører til lykke for alle, bryter hun ut av et dysfunksjonelt forhold som har vært farget av en heteronormativ konstruksjon. Samfunnets forventninger til hvordan et parforhold skal se ut, har på mange måter gjort Kristine blind for hvor ulykkelig hun har vært. Det viser at selv om noe anses som normalt, betyr det ikke at det nødvendigvis er godt.

Moren til Edwin, Tulla og hennes nye kjæreste Ingemar, framstilles mer som et stereotypisk nyforelsket par – de flørter og kommer med seksuelle tilnærmelser. Men i likhet med Reinhardt, framstilles Ingemar som dominerende, og i likhet med Kristine virker Tulla svak

og passiv. Dette ses blant annet når Ingemar er på besøk hos Tulla: «– Desserten vil jeg gjerne ha på sengen, mol han, og gned nesen sin mot halsen hennes. Igjen ville hun løs, hun ville ha mer kontroll, men hun var svak i hele kroppen. Det var dit han ville ha henne, han var fornøyd» (Fossum, 2007, s. 102). Forholdet preges av at han har kontroll over henne, og dermed blir også maktfordelingen ujevn. Den største forskjellen mellom Ris-paret og dem, ligger i det tydelige seksuelle begjæret, som hos Ingemar tydelig trer fram når han er med Tulla. Reinhardt og Kristines forhold preges av en distanse, men også en brutalitet. Kvinnene og mennene blir hverandres motpoler, og som par er de med på å vise normative kjønnsstrukturer – altså at de viser en kontrastering mellom maskulinitet og femininitet. Likevel er disse strukturene ikke-fungerende. Gjennom parene vises patriarkatets ordning ved at menn i et heterofilt forhold tradisjonelt sett har vært den dominante parten og kvinnen den passive (Foucault, 1983, s. 223). Dette er også noe som brytes med i løpet av fortellingen, og på den måten dekonstrueres også synet på det heteronormative som det 'riktige'.

Etter funnet av Jonas August er Kristines venninne, Irmelin, og mannen hennes Kjell, på besøk hos Ris-paret. Kristines fortrolige samtale med Irmelin fungerer som en viktig feministisk kritikk av heteronormative maktstrukturer. Kristine innrømmer at hun ikke har vært lykkelig på årevis, og erkjenner at Reinhardt har makt over henne. På et tidspunkt observerer de at Reinhardt viser Kjell bildene av Jonas August. Kvinnene uttrykker deres misnøye seg imellom. Likevel skinner maktforholdet mellom Reinhardt og Kristine gjennom i det de to avslutter samtalen:

Så tok hun seg sammen og ville forsvare ham.

– Kanskje han bare er klønete, sa hun, kanskje han er rystet inn i sjelen slik som jeg, og så finner han ingen annen måte å vise det på. Jeg mener, han er jo mann. De er så håpløse når det kommer til følelser.

Irmelin ristet på hodet. – Alltid skal du være forståelsesfull, sa hun (Fossum, 2007, s. 54).

At Kristine skildres som forståelsesfull og ønsker å forsvare Reinhardt sier mye om hans kontroll over henne, samt hennes ønske om å være i et 'normalt' parforhold. I tillegg er det at hun forsvare han og viser til menn som generelt håpløse når det gjelder følelser, med på å tydeliggjøre kontrasten mellom det maskuline og det feminine – hun peker på at menn ikke viser følelser på samme måte som kvinner. Slik sett er det en ulogisk slutning å trekke, da

Kristine tidligere har fortalt hvordan Reinhardt kan bli riktig sint. Ifølge Kristines tolkning blir derfor mer sentimentale følelser, som tristhet, sett på som kvinnelige. Dette er i tråd med hvordan en overordnet maskulinitet ser ned på det å bli assosiert med kvinnelige egenskaper (Connell, 1995, s. 117). Det er altså greit for menn å bli sint, men ellers har de et begrenset følelsesspekter.

Reinhardts oppførsel mot Kristine bryter med idyllen om et lykkelig ektepar i et flott hus. Eppersom Kristine har valgt å overse egenskapene hans som har ført til et ulykkelig forhold, blir hun også tatt på sengen da gåten som omhandler Reinhardt kommer fram i lyset. At hun finner bildet av den nakne jenten, fører Kristine inn i en spiral, hvor hun må erkjenne flere sannheter fra deres samliv som hun lenge har fortrenget: «Hun så for seg barnet med de nakne skuldrene, og det merkelige, nesten tiggende blikket. Hun ga seg til å rive sitt eget ekteskap i stykker, overalt fant hun noe hun hadde oversett, små stygge tegn, og i sengen, ofte en blanding av distanse og brutalitet» (Fossum, 2007, s. 153). Skildringen av Reinhardt som dominerende og brutal i sengen, er i seg selv ikke unormalt, men sett i lys av bildet av jenten og måten han behandler Kristine på, blir det enda en ledetråd i gåten rundt Reinhardt – hvem er han?

Det ytre planet fungerer som kontraster mellom det feminine og maskuline, men det kan også ses på som megetsigende når det gjelder gåten rundt Reinhardts seksuelle begjær. Reinhardt beskrives som en mann med et sterkt og bredt ansikt, velbygde skuldre og muskuløse lår. I kontrast til han, beskrives Kristine som en kvinne med tykt, langt hår; kortvokst og spinkel, med runde kinn. Beskrivelsen av kroppen hennes kan minne om en barnekropp, og dette kommer også fram i Reinhardts kallenavn for henne: «Hun hadde bitte små hender og føtter, mannen hadde noen kjærlige øyeblikk da han bare kalte henne Dukken» (Fossum, 2007, s. 13). Dette kan også symbolisere hennes personlighet, som preges av svakhet og uskyld, men også en passivitet. Med tanke på gåten rundt Reinhardt og hans seksuelle orientering blir dette eksempelet sentralt, fordi han tidligere har virket blottet for omtanke og kjærlighet med hensyn til Kristine. Men ved å se på henne som et objekt endres dette. En dukke er en leke, en ting, som man har kontroll over, noe som ikke svarer tilbake og er passiv – det vil si at maktforholdet ikke eksisterer. At han ser på Kristine som en dukke, understreker maktbalansen innad i forholdet deres. Samtidig er det interessant at en dukke vekker kjærlige følelser i han, da dukker ofte er noe barnslig. Sett sammen med Kristines barnslige kropp, er det ikke urimelig å anta at hans forestilling om hva en dukke er ikke handler om formfulle

kvinnekropper – som for eksempel en Barbie – men heller dukker som forestiller barn. På den måten kan begjærstrukturen mellom Kristine og Reinhardt sies å være likt som i den pedofiles begjær for barnet. Dette er fordi heteronormativitet er med på å produsere mannlighet og kvinnelighet, og den samme strukturen finnes i pedofilstrukturen (Bakketeig, 2001, s. 343): en er dominant og en skal underkaste seg.

Kontrastene trer ikke bare fram gjennom parene. Sejer og Skarre er med på å løfte fram kontraster gjennom å diskutere hvorfor pedofile oftest er menn. Sejer understreker at han ikke vet mye om tematikken, men mener at kvinner mestrer nærhet og følelser bedre enn menn. Dermed konkluderer han med at pedofile må være menn som overhodet ikke er i kontakt med egne følelser: «De trenger et objekt for få det til. Så forsøker de å løse problemet ved å utvikle en parafili. Parafili betyr ‘å elske noe annet’» (Fossum, 2007, s. 71). Videre sier han at de kanskje ønsker seg noe som kan kontrolleres. Et slikt maktforhold illustreres gjennom det feminine og det maskuline i romanen – og igjen kobles følelseslivet til en kvinne og en mann inn som motpoler. Spesielt trekkes det fram som en viktig faktor med hensyn til det å elske noe utenfor normalen. Det kan fungere som en slags parallell til forholdet mellom Reinhardt og Kristine, da Reinhardts begjær for Kristine konsentrerer seg rundt hennes dukkeaktige kropp og passivitet. I tillegg samsvarer oppfatningen av menn som i lite kontakt med sine følelser, med samtalen mellom Kristine og hennes venninne Irmelin – Kristine forsvarer Reinhardts handlinger med at menn er håpløse når det gjelder følelser. Disse ulike faktorene utgjør en forklaringsmodell for pedofiltematikken, og romanen presenterer flere slike.

3.1.3 Forklaringsmodeller

Romanens store gåte kan altså sies å handle om hvem pedofile egentlig er. Vi blir introdusert for flere forklaringer, gjennom samfunnets internaliserte holdninger som ofte kommer til uttrykk enten gjennom fortelleren selv, eller de ulike litterære personene. Simon og Gagnon (referert i Wiederman, 2015, s. 7) introduserer en forklaringsmodell gjennom deres teori. De hevder at alle mennesker har et individuelt *script* som påvirkes av ulike instanser, som for eksempel media, religion og loven. At disse ulike instansene er med på å definere hva som er rett og galt, gjør ikke at alle automatisk innretter seg etter dem. Det kan ha en sammenheng med at de fastsatte normene bidrar til stigma og fordommer.

I *Den som elsker noe annet* er det etterforskerne Sejer og Skarre som eksplisitt utforsker og utfordrer fordommer. Brein blir tidlig identifisert som ‘den pedofile’ og gir oss dermed en psykologisk innsikt i den pedofile som menneske – noe som ofte er tilfellet i Fossums bøker, da det ofte er det psykologiske planet som er interessant, heller enn hvem som har begått forbrytelsen (se for eksempel Prinos, 2001; Aamotsbakken, 2018). I dette tilfellet kan det sies at etterforskernes funksjon er å diskutere, reflektere og problematisere hva det innebærer å være pedofil – og med dette også utforske fordommene – og Breins funksjon blir å utfordre eller bekrefte disse fordommene. På den måten konstrueres en type forklaringsmodell gjennom han. De andre romanpersonene er også ilagt viktige og bestemte funksjoner når det gjelder gåtens løsning. I likhet med Brein, er de med på å gi perspektiver til flere forklaringsmodeller av pedofili. På denne måten behandles et komplekst og kontroversielt tema gjennom ulike personer med ulike meninger, verdier og holdninger, som igjen gir muligheten for å utforske tematikken og få med flere nyanser.

3.1.3.1 Etterforskerne

Sejer og Skarre legger fram ulike teoretiske innganger til pedofilitematikken. Blant annet er de innom temaer som stereotypier, forskning på feltene seksuelle overgrep og pedofili, samt rettsstaten og prinsippene den bygger på.

På et tidspunkt diskuterer etterforskerne Kristine sin sammenligning av overgrepsmannen hun observerte og H. C. Andersen. Hennes sammenligning leder til en diskusjon om fordommer som baserer seg på utseende, som i dette tilfellet vises i konklusjonen: H. C. Andersen var en lite attraktiv mann. En slik tankegang problematiseres under et møte med Brein: «Det er klart han passer, tenkte Sejer, han bekrefter alle våre fordommer. Likevel, det kan hende han er uskyldig. Vi må passe oss» (Fossum, 2007, s. 174). Problematismen av et stereotypisk syn på pedofile viser også til et grunnleggende prinsipp for rettsstaten, hvor alle er uskyldig til det motsatte er bevist i en rettsal. På denne måten åpnes det for diskusjon: Vil stereotypier kunne føre med seg en fordømmelse av visse personer i et samfunn som baserer seg på disse prinsippene, uten at disse personene har begått en forbrytelse? Og er det da lettere å overse de som er kriminelle, men som ikke passer inn i en slik gruppe?

Også i etterforskningen møter de stereotypiske framstillinger av pedofile, blant annet da de får vite at Brein kjører en hvit bil – en stereotypisk forestilling som er internalisert i samfunnet (lokkemannen som kjører rundt i en hvit varebil). At publikum reagerer på en hvit bil som

kjører sakte rundt i et område med barn, kan selvsagt forsvares. Men samtidig kan det settes spørsmålstegn ved om en bil med en annen farge i lignende situasjon lettere kunne blitt oversett. Da oppstår spørsmålet om en slik stereotyp oppfatning kan føre til at samfunnet blir blind for overgrep som begås av mennesker som *ikke* faller innunder en slik stereotyp oppfatning? I dette tilfellet hadde Brein – overgriperen – en hvit bil. Likevel understreker gåten rundt Reinhardt dette poenget – på mange måter skilles han fra en stereotyp oppfatning av hvordan en som begår overgrep ser ut og hvilket liv han lever, og derfor blir han heller aldri mistenkt for å være noe annet enn en mann med et heteronormativt seksuelt begjær. På denne måten har stereotypene som framtrer i teksten en funksjon, og skaper en slags internalisert forklaringsmodell i samfunnet, hvor en overgriper må passe inn med hensyn til visse punkter, som å eie en hvit varebil, være lite attraktiv og leve et liv som er annerledes fra oss. Passer man ikke inn her, kan man operere under radaren.

Som Bakketeig (2001) peker på, anvender vi oss av stereotyper for å skape en avstand til noe som er ubehagelig og vanskelig å forstå. Etterforskerne er med på å markere et skille mellom oss og dem. Følgelig kan det være vanskelig å avvende seg fra en slik tankegang. Dette kommer fram da Skarre stiller spørsmål til hvordan noen kan utvikle denne typen legning, og understreker at barn ikke sender ut «sanne signaler». Gjennom diskusjonen gjøres de oppmerksomme på fordommene, og konkluderer med at de kanskje må se bort fra dem:

- Den pedofile går omkring i shorts og en glørete skjorte på en strand i Thailand, mens han ser på ungene som leker. Han er litt ustelt. Han har lommene fulle av sedler og et snuskete rom på et skittent hotell, om kvelden går han på bar. Han ser folk drive forbi mens han drikker seg grådig og snøvlende beruset på gin tonic. Han kjører en halvgammel bil, det ligger søppel på gulvet, aviser og ølbokser. Sånn nå er det din tur.
- Han er veik, usympatisk og selvopptatt, sa Sejer, venneløs og innesluttet, med enkelte feminine trekk. Språket hans er unyansert, han finner ikke lett ord. Hans mor har vært, eller er, en råsterk kvinne han aldri har våget å opponere mot. Far har vært utydelig. Han er enebarn, asosial og lite tiltalende, har lav utdannelse, han tjener dårlig, eller han er trygdet. Men i selskap med en unge er han en ener. Varm, nær og inderlig. Da kobles han på og. Mestrer alt, han inngir tillit (Fossum, 2007, s. 62).

Dette er interessante forklaringsmodeller som preges av stereotyper. At de har rot i virkeligheten er et sentralt poeng, og på mange måter kan de også sies å være i tråd med slik

de identifiserte pedofile framstilles i boken – altså Brein og Philip Åkeson (en av de mistenkte). Det vil si at Brein og Åkeson har noen av disse egenskapene, som vises blant annet gjennom Breins omtale av foreldrene i politiavhøret: «Og så var de merkelige også, de to, for mor var grovbygd og høyrøstet og mannhaftig, men far var tander og kjerringaktig, alt var liksom gærent i det huset, hvis du skjønner» (Fossum, 2007, s. 191). Dette passer overens med Sejers stereotypiske syn på oppveksten en pedofil må ha hatt. Samtidig gir det ikke et riktig bilde på alle pedofile og sedelighetsforbrytere, noe som illustreres gjennom Reinhardt. I hans tilfelle kan man ikke lene seg på en stereotypisk framstilling som skal sørge for et skille mellom oss og han – på mange måter innehar han en hegemonisk maskulinitet. Hans maskulinitet fungerer derfor også som en slags målestokk og kontrast i sammenligning med Åkeson og Brein. Også dette gjør at gåten i fortellingen får en overraskende slutt – med de stereotypiske forklaringsmodellene som sår frø i leseren, tilfører Reinhardt (med sine feil og mangler) en uvanlig og overraskende forklaringsmodell til pedofilitematikken. Han utfordrer den stereotype oppfatningen av hva en pedofil må være, og med det framstilles tematikken som mer nyansert og kompleks.

3.1.3.2 De mistenkte

Noen av de mest tydelige forklaringsmodellene får vi presentert gjennom dem som mistenkes for å ha begått den kriminelle handlingen: Den tidligere overgrepdomte Philip Åkeson, læreren Alex Meyer og Brein selv. Det er blant annet gjennom disse at stereotyper kan oppstå eller videreføres, og derfor er det interessant å undersøke hvordan de ser ut, samt å se dem i lys av forskning på feltet.

Philip Åkeson er en pedofil mann som blir avhørt av Skarre og Sejer i forbindelse med etterforskningen av overgrepet og drapet på Jonas August. Åkeson var tidligere tiltalt og dømt for å ha befølt en rekke smågutter, men som det kommer fram i dialog mellom Sejer og Skarre, skal han ha sjarmert salen i senk ved å bekjenne sin lidenskap for barn med stor entusiasme og uten noen bortforklaringer. Samtidig lot han juryen ta del i den problematikken han representerte. Sejer og Skarre husket Åkeson fra rettssaken som blid og omgjengelig, åpen og generøs av natur.

I samtalen med etterforskerne blir Åkeson skildret både på et ytre og et indre plan. På det indre planet har han allerede blitt presentert som en kompleks mann – han er hyggelig og jovial, men har også gjort noe grusomt. Samtalen med etterforskerne viser at Åkeson er

opptatt av at Skarre og Sejer skal ta forbryteren: «– Han kan jo slå til igjen, sa Åkeson, måtte Gud forby det, men det er nå engang slik, at har man først gått over terskelen, da er det lett å gli utfor for alvor» (Fossum, 2007, s. 73). Videre forteller han at han har sett litt på TV, og har gjort seg opp en mening om at dette må være en debutant:

– Nei, at han har holdt seg i skinnet, kanskje et helt liv, kanskje i ekteskap. Ja, nå gjetter jeg bare. Så går ekteskapet over styr, og han er helt alene i verden. Kanskje han har unger som han ikke har kontakt med lenger. Så blir trykket større og større, og til slutt koker det over for ham, og når han kommer til seg selv får han panikk (Fossum, 2007, s. 74).

I sin forklaring av hvem den pedofile er, benytter også Åkeson seg av en generell oppfatning av den pedofile, og som leser vet vi at det passer ganske godt med Brein. At Åkeson også poengterer en viss kompleksitet, viser at han er oppmerksom på at det finnes fordommer og at de kan virke hemmende for etterforskningen. Samtidig bryter Åkeson med monsterbildet av en pedofil – å være pedofil er ikke ensbetydende med å forgripe seg på alle barn, noe han poengterer ved å si at pedofile er like nyanserte som andre folk – altså at man ofte har en ‘type’. Da Skarre spør Åkeson om han har hatt et forhold til en dame før, svarer han: «Jo da, visst har jeg det. Men da må jeg også legge til at hun var en svært spinkel liten sak. Men det varte ikke så lenge, det var vel mest et slags desperat forsøk på å være normal, det er ikke noe vi heller vil, vi vil helst være som dere» (Fossum, 2007, s. 75). Dette er et likhetstrekk mellom Åkeson og Reinhardt, som også kan fungere som en ledetråd. Både Kristine og Åkesons tidligere kjæreste er begge spinkel. For å være som alle andre har de funnet en kvinne som er myndig, men som på mange måter ligner et barn.

På det ytre plan skildres Åkeson ganske feminint. Han har englehår, er glatt og rund i ansiktet, har en kropp med korte lemmer og øyner som stråler. Også måten han snakker og ter seg på, understreker de feminine trekkene, som da han inviterer etterforskerne inn på samtale i forbindelse med etterforskningen. Han «kvitret» og «trippet», og stuen hans blir skildret som en «hyggelig og feminin stue» (Fossum, 2007, s. 72). I tillegg framstilles huset hans som feminint, ved at det er hyggelig, med detaljer som teppebelagte gulv og kurvmøbler. Her imøtekommer han en mer stereotyp forståelse ifølge Sejers betraktning av pedofile og deres feminine trekk.

Forklaringsmodellen Åkeson konstruerer er en blanding av stereotypiske trekk, sammen med visse egenskaper som bryter med en generell oppfatning. Blant annet peker han på det komplekse ved mennesker som har en seksuell orientering mot barn – altså at de har ulike preferanser når det gjelder hvem de tiltrekkes av, på lik linje med alle andre. Han skildres som en feminin, mild og rettferdig mann, som både stadfester og bryter med fordommene Skarre og Sejer presenterer. Femininitet og mildhet ses på som negative egenskaper som skiller en underordnet maskulinitet fra en overordnet maskulinitet, og dermed er det også noe man bør ta avstand fra (Connell, 1995, s. 117). På en annen side gjør disse egenskapene at man som leser oppfatter han som en sympatisk person. At han er rettferdig og uttrykker en bevissthet rundt sine egne handlinger som gale, er også noe som framstiller han som en kompleks mann. Han har gjort noe forferdelig, gjentatte ganger, men klarer likevel å bli oppfattet som folkelig og jovial.

En annen mistenkt er Alex Meyer. Ikke bare fungerer han og samboeren Johannes som en kontrast til de heterofile parene, men Alex sitt navn blir tidlig nevnt i etterforskningen av overgrepet og drapet på Jonas August. Dette er interessant sett i en historisk kontekst, da homofili tidligere har vært knyttet til en form for pedofili – for eksempel i antikken, hvor pederasti var en akseptert form av homoseksualitet. Homofile i dag opplever skam som er nært tilknyttet stigma og fordommer, noe Jahnke (2018, s. 144) peker på. Dette kan henge sammen med historien, men samtidig er det viktig å presisere at homoseksualitet og pedofili i dag blir ansett som *ulike* begjær. Seksuelle overgrep mot barn begås av både menn og kvinner, mot både jenter og gutter, og kan derfor ikke knyttes til homoseksualitet. Ulike seksuelle orienteringer kan likevel oppleve lignende former for stigmatisering.

I romanen er det to unge gutter som forsvinner, og fordommer er med på å ilegge en homofil lærer på barnetrinnet en mistenkelig rolle. Med det utgjøres en slags forklaringsmodell som baserer seg på fordommer. Det fremkommer at mange synes det er merkelig at Alex åpner hjemmet sitt for elevene sine etter skoletid. Også Johannes blir bekymret på hans vegne og synes dette er problematisk, fordi han vet det fører med seg rykter: «– Som alle andre dager, sa Johannes. Den samme nervøsiteten når jeg kommer hjem. Om huset kanskje er fullt av disse ungene dine» (Fossum, 2007, s. 165). Johannes er altså nervøs – homofile utsettes for mye stigma og fordommer fra før, og er redd for å bli assosiert med forsvinningene. Dessuten er den seksuelle objektivering, som Larsson (2015, s. 145) peker på, en utilsiktet konsekvens av bevisstgjøringen og restriksjoner rundt sedelighetsforbrytelser mot barn. De

blir gjenstand for lyst fordi man er redd de skal bli det. Alex er mer avslappet til det hele, og mener det er klart mennesker ser etter de, for «vi er jo ikke som dem» (Fossum, 2007, s. 165). Gjennom Alex opprettes en forståelse av at de som står utenfor det heteronormative ofte kan møtes med lite forståelse og aksept. Disse faktorene gjør Johannes urolig, da diskriminering kan føre med seg alvorlige konsekvenser; han er redd for at Alex skal bli uskyldig dømt.

Tankegangen til Alex preges av en tiltro til mennesker: «Livet er ganske godt, sa han, livet er bedre enn sitt rykte, Johannes, og det er menneskene òg» (Fossum, 2007, s. 167). Samtidig viser etterforskernes samtaler med publikum at Alex møtes med fordommer. Blant annet uttaler en eldre mann, Joakim Naper, seg om Alex, og understreker at det dreier seg om en fyr som foretrekker menn. Han hevder han ikke bryr seg om slike ting; folk må leve som de ønsker. Likevel antar han at Alex er interessert i små gutter: «Og for å si det enkelt: Han har stor tilgang på små gutter» (Fossum, 2007, s. 141). Her knytter han Alex sin seksuelle orientering opp mot et seksuelt motiv i en kriminell handling. Amin (2017, s. 32) hevder at pederasti (og med det pedofili) stadig assosieres med internalisert homofobi, og selv om Naper understreker at han ikke bryr seg om at noen er homofile, er det ganske åpenbart at han har visse fordommer mot homofile som leder til mistanke om pedofili. Det kan derfor virke som det er viktig for Naper å opprette et skille mellom seg selv og Alex, og med det også en avstand til pedofilitematikken. Dette forsterkes av fortelleren, som skildrer nevene til Naper som «kraftige og hårete». Det blir en kontrast til det feminine som preger Åkeson, samt det ynkelige ved Brein. I tillegg er det en stereotyp oppfatning at homofile gjør seg flid ved utseende og kan virke mer feminine. Følgelig skapes et skille mellom Naper og 'de andre'.

Alex gjør det tydelig ovenfor Johannes at han ønsker å leve et fullverdig liv uten å føle skam, men som ikke er enkelt hvis man til stadighet blir mistenkeliggjort for å ta del i avvikende og skadelige seksuelle aktiviteter (som overgrep mot barn er). Sejer trekker dette inn i en samtale med Skarre: «– Det er egentlig veldig dramatisk, sa han. Mens de homofile endelig har fått sin plass og sin aksept, vil pedofile menn for alltid være utstøtte. De vil være gjenstand for den ytterste forakt, de vil aldri møte forståelse» (Fossum, 2007, s. 71). Samme problematikk trekkes fram av *Oppland Arbeiderblads* anmelder, som kritiserer *Den som elsker noe annet* for å trekke paralleller mellom homofili og pedofili, og peker på at en slik tankegang er utdatert (Roland, 2007). Connell (1995, s. 116) hevder at homofile har den tydeligste underordnede maskuliniteten, og det kan stilles spørsmålstegn til om homofile har fått sin aksept og plass i samfunnet – noe som problematiseres gjennom Napers holdning til Alex.

Likevel tydeliggjøres det et skille mellom homofile og pedofile i romanen – selv om begge gruppene kan ses på som underordnede maskuliniteter. Med det understrekes et faktum som sosiologisk forskning viser til: Nemlig at pedofile stadig er gjenstand for den ytterste forakt, og dermed kan det vanskelig forstås. Følgelig er det utfordrende å hjelpe dem å leve fullverdige liv (Jahnke, 2018). Det åpner derimot ikke opp for et skille mellom pedofile som ikke begår overgrep, og dem som begår overgrep. Det viser heller ikke til at alle som begår overgrep ikke nødvendigvis er pedofile. På den måten er innblanding av Alex med på å understreke en forskjell mellom homofili og pedofili, samtidig som det viderefører en stereotyp forståelse av at pedofile som blant annet farlige monstre uten mulighet for å styre seg.

Som nevnt tidligere blir Brein utseendemessig beskrevet som en som ligner på H. C. Andersen – det gir en forståelse av han som lite attraktiv. I tillegg vitner klærne han bruker om at han har lite penger, og dette forsterkes da det kommer fram at han går på trygd. Han kan ikke bruke anorakken han eier, fordi Kristine så ham i den på dagen han drepte Jonas August, og må derfor ta på seg en gammel skinnjakke. Skildringen av jakken viser et forfall på det ytre planet: «Han tok på seg den gamle skinnjakken, den var så slitt at han følte seg fattigslig, men han kunne ikke ta slike hensyn. Håret var også ustelt. Han hadde ikke vært hos frisør på lang tid, trygden strakk ikke til, han måtte alltid spare» (Fossum, 2007, s. 86). Etersom han tidligere har hatt en ny skinnjakke, gått til frisør og vært mer stelt, viser det tegn til at livet hans en gang har vært overkommelig. At håret nå er ustelt betyr ikke nødvendigvis at han ikke er opptatt av utseende, som det kan virke for folk utenfra. Han dusjer for eksempel før han skal på butikken, og det viser at han er innforstått med visse sosiale normer.

Kristine og Reinhardt hindres likevel ikke i å synes han ser stakkarslig ut da de observerer han på butikken måneder etter drapet – noe som videre leder til hans arrestasjon: «Kristine kunne ikke fatte at det var han, for denne mannen så stakkarslig ut, og det å velge epler virket uoverkommelig for ham» (Fossum, 2007, s. 146). Det at Kristine er vantro vitner om at hennes bilde av den pedofile ble utfordret: Mannen som har drept og forgrepet seg på en liten gutt ser stakkarslig og ynkelig ut. En slik beskrivelse kan være passende til en mann som vekker sympati, og gjør det derfor vanskeligere å akseptere:

Hun greide ikke å sette ham i forbindelse med drapet på to barn. Hun hadde ventet noe ondt, for fantasien hadde diktet videre på virkeligheten og formet ham i lys av

forbrytelsen. Øynene var svartere og kinnene mer innsunkne, det var slik hun husket ham (Fossum, 2007, s. 146).

Dette er igjen i tråd med en stereotyp forståelse av hva en pedofil er – altså et ondt monster; ikke en som vekker medlidenhet. Måten hun ser den pedofile – kontra måten hun oppfatter Reinhardt – skaper en kontrast og er med på å utfordre den stereotypiske forståelsen, da den sterke og stødige mannen hennes muligens har samme seksuelle preferanse som Brein. Samtidig er det interessant å tenke at måten Reinhardt har behandlet henne på, kan stemme mer overens med en slags stereotyp oppfatning av at pedofile er monstre og farlige. Hun blir likevel sjokkert da hun finner bildet av den nakne jenten, noe som vitner om at fasaden hans (og hennes egen) har mye å si for hennes oppfatning. Da hun senere reflekterer over det, synes hun Reinhardts brutalitet på soverommet kunne vært en indikator på at noe ikke stemte, men at det og andre tegn forsvant i møte med livet de levde utad.

Breins eget selvbilde viser at han oppfatter seg selv som taper, som igjen bidrar til økt selvmedlidenhet:

Hva slags liv hadde han foran seg, annet enn forakt og fordømmelse? Dårlig økonomi og mangel på respekt fra omverdenen? Ikke var han mye å se på, heller, han hadde ikke sjans på dagens kvinner, det var jo ikke måte på hva de forlangte av fortrefeligheter. Og hva var han ellers? En halvgammel, haltende mann med stygge tenner, en mann på trygd. Særlig god til å te seg blant folk var han heller ikke, det sosiale spillet var for vanskelig, han kom til kort (Fossum, 2007, s. 124).

Han passer ikke inn i den overordnede maskuliniteten – på mange måter føler han seg mislykket som mann i møte med forventningene fra samfunnet. Reinhardt blir igjen hans motpol, fordi han på mange måter er mer vellykket enn Brein med hensyn til å passe inn i den konstruerte heteronormative strukturen – han er gift og har en god jobb som gir en stabil inntekt og et flott hjem, hvor Brein, derimot, har ingen jobb og er helt alene: «Det er ikke rare livet jeg lever, tenkte han, jeg er fange i mitt eget hus. Jeg kunne like gjerne sittet inne, der ville jeg fått varm mat, og jeg kunne ha vekslet noen ord med betjentene» (Fossum, 2007, s. 139). Med andre ord er Brein en underordnet maskulinitet. Det er dermed ikke sagt at livet hans alltid har vært slik, og i avhør med Skarre og Sejer peker han på hvilke forventninger han har følt på: «– Alle ting var vanskelig, sa han. Jeg ble tenåring, og da begynte maset. Skal

du ikke få deg kjæreste, er du ikke litt forelsket i en jente, det er jo tida for det nå. Du vet, tanter og onkler» (Fossum, 2007, s. 190). I løpet av livet skal man innom visse heteronormative punkt – for eksempel at i tjuårene er det en viss forventning om at man skal møte en kjæreste og få barn. Uten å oppnå dette kan det være lett å føle seg utenfor.

I oppveksten brukte Brein bilder av barn for å få utløp for begjæret, men det endret seg etter hvert som han ble eldre og fikk en forståelse av hva det vil si å stå utenfor: «Da jeg ble voksen tok jeg en avgjørelse, jeg var fast bestemt på å skaffe meg et ordentlig liv, et sånt som andre hadde. Jeg ville gjerne være som andre, det var viktig for meg» (Fossum, 2007, s. 192). At han opplevde å skaffe seg en familie som et stort press, vises da han forteller om ekskonen Irina. De giftet seg tre måneder etter de møttes, og fikk to døtre sammen. På spørsmål fra Sejer om hva som skjedde med ekteskapet, svarer han: «– Det røyk, selvfølgelig, sa han, du vet, jeg hadde jo andre lengsler. Jeg følte at jeg spilte et spill, at jeg var falsk og elendig. Og Irina følte seg forsømt. Så det oppsto en avstand mellom oss som ble større for hvert år» (Fossum, 2007, s. 193). Det kommer tydelig fram at Brein ikke passer inn i den heteronormative konstruksjonen, og at han selv er smertelig klar over dette. Framstillingen av Brein kan knyttes sammen med det Jahnke (2018, s. 145) diskuterer, om hvordan stigma fører til mye stress for personen som avviker fra en heteronormativ struktur – noe som antas å være tilfelle for mange pedofile. Brein måtte legge lokk på sin egen seksuelle orientering for å ikke bli avslørt og ta følgene av hva avsløringen ville bringe med seg.

Da Irina forlot Brein, følte han at alt som holdt han tilbake fra å leve ut begjæret forsvant. I tillegg ble han senere utsatt for en ulykke som etterlot han ufør, og dermed også isolert fra samfunnet. I sin isolasjon og mangel på sosiale og emosjonelle funksjoner, bygger Brein opp en virkelighetsoppfatning hvor han konstruerer en normalitet som sentrerer seg rundt et liv hvor han kan utforske sitt begjær, slik alle andre har lov til. Dette kan ses i relasjon til Jahnke (2018, s. 147) som understreker at isolasjon tilknyttet stigma kan ha skadelig effekt på forebygging av seksuelle overgrep. Brein understreker behovet for å få utløp for begjæret i avhøret med Sejer og Skarre: «– Se deg omkring. Det er par overalt, og de går gjennom gatene og er klistret til hverandre, jeg greier nesten ikke å se på dem» (Fossum, 2007, s. 190). Han ønsker å ta del i den samme formen for kjærlighet. Sejer påpeker at Brein ikke er alene om å være ensom – i samfunnet i dag tror man at ensomhet er noe å skamme seg over, og at det er noe man er alene om å være. Det gjelder ikke bare pedofile. Men Brein ser på ensomheten tilknyttet sitt utenforskap: «Du vet, den som er annerledes, han er også ensom.

Bestendig» (Fossum, 2007, s. 195). For han finnes det en sammenheng mellom å være annerledes og å være ensom – altså at ensomheten ikke er noe de selv kan råde over, og det er urettferdig.

På det indre planet preges Brein av mye selvmedlidenhet og en virkelighetsoppfatning som ikke alltid er i tråd med samfunnet han lever i. Blant annet ser man det tydelig da han er ute i skogen for å kvitte seg med liket til Jonas August: «Denne siste rest av anstendighet kjentes som en trøst, han var da et menneske, han hadde følelser, mange av dem var gode» (Fossum, 2007, s. 9). Han har et behov for å føle seg menneskelig. Det kan vitne om at han vet det han har gjort er det mest monstrøse et menneske kan gjøre, og har derfor et behov for å holde fast i det komplekse ved han – han er ikke *bare* det han har *gjort*.

I Breins forklaringsmodell skyver han også ansvaret over på moren og den oppveksten han hadde. Ved at moren alltid hadde en trussel eller en formaning klar, førte det til engstelse og ensomhet for han. Breins forklaringsmodell kan relateres til de virkelige gjerningsmennene Brantsæter (2001) intervjuet, hvor flere av mennene skylder på bakenforliggende årsaker – særlig oppvekstmiljø. For Brein har moren vært en slik faktor, hvor det har foreligget mye skam rundt seksualitet:

Han husket en gang da moren kom over ham, han satt i sengen uten bukse på og kjælte med seg selv, nærmest i distraksjon. Men det skjedde noe uforklarlig i den åpne døren. Moren var full av hysterisk sinne, stemmen var helt fordreid. Hva driver du med, hva i alle land og riker er det du gjør? Har du ikke hørt om folkeskikk, er du ikke helt som du skal? (Fossum, 2007, s. 123).

Gjennom historien har skam blitt knyttet til seksualitet, blant annet grunnet religioners moraliserende preken (Lear, 2014). Breins kristne bakgrunn framstilles derfor som vesentlig for hans oppvekstvilkår og utforsking av sin seksualitet, samtidig som at de kristne normene som omhandler giftermål og reproduksjon har stått sterkt. For han har det hersket en forventning, ikke bare fra et samfunn preget av heteronormativitet, men også fra religion som kanskje i enda større grad reproducerer visse heteronormative konstruksjoner. Da religionen hans er en medvirkende faktor som har voldt han mye skam og bitterhet, gjør han også Gud ansvarlig for sine lyster: «Han hyttet med neven opp mot himmelen, mot Gud, som hadde gitt ham så sterke lyster, og som ikke lot ham få stille dem slik han ville» (Fossum, 2007, s. 10).

En del av Breins ansvarsfraskrivelse kan knyttes til hans religiøse overbevisning. I tillegg ilegger han skjebnen et ansvar: «Skjebnen hadde spilt ham et ondskapsfullt puss og skjøvet ham utfor kanten, nå falt han ned mot avvisning og fordømmelse» (Fossum, 2007, s. 10). Dette kan tilsi at han trodde han ville komme unna med overgrepet, men fordi Jonas August døde ble han lurt av skjebnen. Resultatet av dette forventer han at blir isolasjon og fordømmelse – og med det viser han også en forståelse av samfunnets normer og regler, selv om han kanskje ikke er enig. Dette gjør også at han legger en del av skylden på samfunnet: «Han reiste seg og travet over gulvet, rastløst og samtidig energisk, faen ta folk, tenkte han, mens bitterheten brant i kinnene, faen ta alle som ikke forstår» (Fossum, 2007, s. 123). Han blir ikke forstått – og det er essensen i samfunnsproblematikken.

I avhøret med etterforskerne, forklarer Brein hva som skjedde den dagen han forgrep seg og tok livet av Jonas August. Ifølge Brein var det snakk om et astmaanfall, som senere bekreftes av obdusenten: «– Falt det deg aldri inn at du måtte redde ham? – Jeg kan ikke klandres for dette, sa Brein, for jeg fikk panikk» (Fossum, 2007, s. 199). Brein er mer opptatt av hva som skal skje med han selv, enn konsekvensene for Jonas August eller de pårørende. Selv om han ofte, i sine refleksjoner, fraskriver seg ansvar, er det ikke kun dette som preger hans tanker i tiden etter dødsfallet. Han kjenner også på dårlig samvittighet: «Lenge ble han liggende med en følelse av sorg og savn, en vekt som trakk ham tungt ned i madrassen» (Fossum, 2007, s. 77). Å ha dårlig samvittighet viser moral som er i tråd med det som anses som rett og galt i samfunnet. Følgelig bryter det også med en forestilling om at pedofile ikke er i stand til å ta valg basert på nettopp dette.

Det kan likevel diskuteres om det er en følelse av sorg fordi han ikke kan være den han er: «Sent på kvelden sank han ned i selvmedlidenhet, da felte han noen bitre tårer» (Fossum, 2007, s. 138). Han gråter for seg selv og sin egen situasjon, ikke for gutten og hva han gjorde mot han. Dessuten kommer det fram en normmotsetning i svaret hans på spørsmålet om hvorfor han valgte Jonas August: «– Ja, sa han, jeg skal fortelle deg hvordan det var, for nå er jeg lei av alle disse ryktene, at jeg er en seriemorder og det som verre er, det er jo ikke grenser for hva som har stått i avisene» (Fossum, 2007, s. 195). Her sammenligner han sin egen forbrytelse med andre forbrytelser, og nedvurderer disse til noe som er mer moralsk forkastelig. Brantsæters (2001, s. 40) studie av virkelige gjerningsmenn løfter fram ansvarsfraskrivelse, og kan relateres til den komplekse forklaringsmodellen Brein konstruerer.

På flere områder samsvarer altså Breins forklaringsmodell med en stereotyp oppfattelse av hva en pedofil er – blant annet ved at han lyver, er selvopptatt, har ingen jobb og fraskriver seg ansvar. Samtidig skaper hans forklaring en større og bredere forståelse av hvem han er og hvilke faktorer i livet hans som i hans forklaring medvirket til å skubbe han utfor stupet. På den måten både bryter hans forklaring med en stereotyp oppfatning, mens på enkelte områder forsterkes den. Med dette vises også en forklaringsmodell med mange nyanser, fordi den pedofile overgriperen kan være nettopp det – kompleks.

Det fortellertekniske i *Den som elsker noe annet* kan altså sies å være viktig fordi de konstruerer ulike forklaringsmodeller som er med på å utfordre stereotyper og sette en heteronormativ maskulinitet og makt i forbindelse med pedofilitematikken. Ved å fokusere ulike litterære karakterer, etablerer man en normalitet som gjør det mulig å se hvordan Breins forklaringsmodell overensstemmer eller faller utenfor denne, og med det utfordre en stereotyp forståelse av pedofile. Karakterene er også viktige for å formidle ulike forklaringsmodeller, som utfordrer og nyanserer en tematikk hvor stereotyper hersker.

Til syvende og sist kan det hevdes at *Den som elsker noe annet* føyer seg inn i rekken av kriminalromaner hvor det ikke er viktigst hvem som utfører forbrytelsen, men heller hvilke mekanismer som ligger bak. Både Prinos (2001) og Aamotsbakken (2018) viser til dette som en tendens hos Fossum, noe som er med på å understreke at kriminelle handlinger er et sosialt problem, og dermed berører det samfunnet. Det samfunnskritiske i *Den som elsker noe annet* kan ses i sammenheng med hvorfor den siste gåten ikke løses: Overgrep og pedofili tar ikke slutt selv om én pedofil overgriper blir tatt – følgelig er mekanismene bak viktig å undersøke.

3.2 Bjarte Breiteigs *Mine fem år som far*

Martin Havn lever et alminnelig liv sammen med sin ambisiøse kone Gina og deres to små gutter. Han tar seg av det huslige arbeidet, er en omsorgsfull og god far til sine sønner, og prøver lykken som forfatter. I tillegg tar han seg av sin nedbrutte ekskjæreste Lillian og hennes datter Selma, etter at Sølve, Selmas far, forlot dem. Men Martin går også bak ryggen på Gina, og har en seksuell relasjon til Lillian.

En dag kommer politiet på døren – Selma har vært utsatt for overgrep og Martin er den mistenkte. Romanen er delt opp i tiden før og etter straffen, hvor tiden før overgrepssdommen blir presentert gjennom Martins tilbakeblikk etter han har sonet dommen ferdig. Slik får vi et innblikk i livet hans før han endte opp som overgriper, og gradvis avdekkes en kompleks og nyansert mannskikkelse som både fremmer avsky, men også empati.

3.2.1 Gåten

Mine fem år som far klassifiseres ikke som en krimroman. Likevel har den, på lik linje med *Den som elsker noe annet*, en gåte som må løses. Det er ikke interessant å finne ut hvem som har begått overgrepet, det kommer tidlig fram i begge romanene. Gåten *Mine fem år som far* skal løse, er altså hvem overgriperen *er* som person og *hvorfor* han har begått overgrepet. Jeg vil først ta for meg stemmen i fortellingen, da den er avgjørende for gåten. Deretter går jeg videre til hvordan Martin Havn er som far, hvilken relasjon han har til overgrepsofferet sitt, og hva som drev han til å begå overgrep. Deretter ser jeg nærmere på de ulike litterære personene og hvordan de etablerer normalitet. Dette ses i valg av sted, i forholdet mellom maskulinitet og femininitet som skildres i boken, samt i ulike maktforhold. Til slutt tar jeg for meg hvilke forklaringsmodeller boken konstruerer.

I *Mine fem år som far* er det hovedpersonen – altså overgriperen selv – som opptrer som forteller. Følgelig får vi en unik innsikt i hvem mannen som begår overgrepene er. Likevel er det ikke så enkelt, da overgriperen selv velger ut og understreker hva som er viktig i fortellingen. Som Larsson og Johnsdatter (2015, s. 12) peker på, er det en mindre korrelasjon mellom hva folk fantaserer om og hva de gjør i virkeligheten. På den måten kan oppfatningen av en persons tanker gjøre at vi tror vi vet hvordan de er som person. Dette er også viktig å tenke på når jeg går nærmere inn på Martin som forteller. Ved å se på fortellingen som et puslespill, kan man finne ulike biter av tekst hvor handlingen eller dialogen går bak ryggen på

overgriperen som forteller, og dermed også danne et annet bilde av karakteren enn det han selv vil framstå som. For å forstå hvordan litteraturen håndterer stereotypier knyttet til seksuelle overgrep, er det derfor nødvendig å se hvordan overgriperen danner et bilde av seg selv gjennom fortellingen, men også hvordan han møtes av omverden.

Romanen starter med et tilbakeblikk som tar for seg møtet mellom Martin Havn og to politietterforskere. De møter opp hjemme hos han og spør om hans relasjon til Selma, som er hans ekskjæreste Lillians fireårige datter. Bakgrunnen for møtet er at de mistenker at hun har blitt utsatt for et overgrep. Martin Havn opptrer som førstepersonsforteller og blir internt fokalisert. På grunn av romanens gåte, er det viktig å understreke at fortelleren ikke har tilgang til de andre personenes tanker ettersom han befinner seg på samme diegetiske nivå som dem. Verden sanses med dette kun ut fra Martin Havns ståsted. Vi får tidlig indikasjoner på at Martin lyver, for eksempel da konen hans, Gina, spør han om hva politiet ville: «– Jeg vet ikke, gjentok jeg. – De sa nesten ingenting» (Breiteig, 2014, s. 20). Dette vet vi er feil, da vi tar del i avhøret og dialogen mellom han og etterforskerne, og denne løgngen skaper en fundamental usikkerhet hos leseren gjennom resten av fortellingen.

I avhøret fortalte politiet at et vitne hadde sett Martins bil utenfor Selma og Lillian sitt hus søndag kveld. På grunn av den interne fokaliseringen kjenner vi til Martins tanker, og vet at han dro videre til sin mor etter besøket hos Lillian for å gi seg selv et alibi. Dette gjør at vi tidlig mistenker han for å ha begått overgrepet. Likevel blir vår mistanke satt på prøve, da Martin besøker Lillian etter avhøret med politiet, hvor det blir tydelig at de har et forhold. For oss kan det bety at han 'bare' er utro – noe mange mener er forkastelig, men ikke unormalt eller en indikator på at noen er et monster. Det vil være naturlig på dette tidspunktet å slå seg til ro med at dette kanskje dreier seg om utroskap, fordi det er vanlig i narrative tekster å tenke at fortelleren i utgangspunktet er til å stole på (Gullestad, 2019, s. 57). Men tilbakeblikkene har allerede gitt oss klare indikasjoner som viser at Martin lyver til dem rundt han. Derfor er det interessant å merke seg hvordan fortelleren strukturerer hendelsene i historien, da Martins uærlighet presenteres tidlig i diskursen; vi er fra første stund klar over hans uærlighet.

Etter avhøret har Martin sex med Lillian. Da hun har sovnet, går han inn på rommet til Selma, som spør han om 'Oteren' kommer. Sentralt i *Mine fem år som far* er disse små tegnene som Martin gir oss om hvem han er. Vi blir fortalt at han gråt da han sa farvel til Selma, og at han

ikke visste om han ville se henne igjen. Han understreker at han aldri ville henne vondt: «Hun snudde seg over på siden for liksom å se meg bedre, og da pep jeg at jeg var lei meg for at hun hadde fått så vondt den andre natta. *Ville aldri skade deg, pep jeg*» (Breiteig, 2014, s. 43). Han unnskylder likevel ikke selve overgrepet og viser med det en manglende forståelse av overgrepet i seg selv som feil. Med andre ord var det kun feil de gangene Selma fikk fysisk vondt – noe som indikerer en diskrepans mellom hans virkelighetsoppfatning og den forståelsen samfunnet ellers har av overgrep.

Som nevnt innledningsvis, går teksten i noen tilfeller bak ryggen på sin forteller. På denne måten kan verket få fram at Martin bevisst lyver, eller at han uttaler seg om ting han mangler innsikt om. Noen ganger gjennom fortellingen, får Martins verdenssyn han til å vurdere hendelser og personer på en måte som for leseren virker urimelig. Dette kommer spesielt til uttrykk i et av Martins tilbakeblikk, hvor Gina er høygravid og skal opptre med bandet hun er med i. En av hennes ekskjærester, omtalt som den mørkhårede, er til stede. Martin blir grepet av raseri og går etter han, mens han ser for seg Gina og den mørkhårede som «[e]t elskende par på vandring gjennom natta» (Breiteig, 2014, s. 191). Videre kjenner han noe mørkt i seg selv og viser ingen sympati for den mørkhårede mannen som går på krykker, kun en rasende lykke: «Drepe, hvisket det plutselig i meg. Jeg kjente en sviende stolthet ved tanken på at jeg var helt uten kontroll. Drepe» (Breiteig, 2014, s. 191). I en situasjon hvor man kan oppleve å bli sjalu – som er noe de fleste har opplevd i en eller annen form – spinner Martin ut av kontroll. Han sparker vekk krykken til mannen. Når han tenker tilbake på denne episoden, ser han på dette som noe å være stolt over. Som forteller presenterer han hendelsen som noe positivt for sin egen karakter – at det stadfester hans maskulinitet ved at han ‘beskytter’ det som er sitt. På den måten er Martin med på å bekrefte sin egen virkelighetsoppfatning som noe tvilsom, selv om det gjerne ikke er hans hensikt som forteller.

Martin skjuler og ufarliggjør altså mye, men samtidig får vi et innblikk i hvem han er som person. Gåten handler nettopp om det – hvem *er* overgriperen? Slik det framstilles er han først og fremst en partner og en far, som kan være usympatisk og sjalu, samvittighetsfull og kjærlig. Hans kompleksitet er det som driver gåten videre. Vi får likevel en tidlig ledetråd om at Martin er bevisst normene som styrer samfunnet. I en samtale mellom Lillian og Martin, forteller hun om turen til legevakten da Selma klaget over vondt i magen. Lillian hadde tatt sovepiller den kvelden, og hadde så vidt fått med seg hva legen sa:

- Det med Selma. Hva tror du det var?
 - Magetrøbbel, sa jeg. – Det har guttene hele tida.
- Jeg satte meg rolig på sengekanten. Det kjentes så alminnelig å være naken sammen med henne. Jeg strøk henne over den lubne armen en liten stund før jeg brått sperret opp øynene, liksom overrasket.
- Du tror vel ikke at jeg ...? sa jeg.
 - Nei, sa hun fort. – Det var ikke det jeg mente.
 - Jeg er jo så veldig glad i dere begge, sa jeg og lot hånda hvile trygg og faderlig på skulderen hennes (Breiteig, 2014, s. 39).

At han sperrer øynene opp «liksom overrasket», gir oss en tydelig fornemmelse av at han spiller en bevisst rolle i møte med Lillian. Han viser omsorg og reflekterer over nattens hendelser med henne, som om han ikke aner hva som har skjedd. I tillegg går han inn for å legge en «trygg» og «faderlig» hånd på skulderen hennes – selv etter alt han har gjort. Slik inntar han en rolle som forsørger og omsorgsperson. Dette skaper en kontrast fordi han er en omsorgsfull far for sine sønner, og kan til og med sies å være en slags forsørger for Lillian og Selma. Samtidig er han overgriperen Martin.

3.2.1.1 Farskapet

Martin sine onde sider gjør det vanskelig å akseptere han som en god farsfigur. Sentralt for gåten er altså kompleksiteten i Martin Havn – en god, moderne og omsorgsfull far, men som også begår seksuelle overgrep. Han kan ses på som en trygg havn for barna hans – som navnet Martin Havn også spiller på. Igjen ses dette tydelig i hans virkelighetsoppfatning: Man kan ikke se det seksuelle overgrepet han har begått mot Selma, uten å se det positive han gjorde for henne. Blant annet kommer dette til uttrykk i hans refleksjoner etter han har sonet dommen for overgrepene. Faren til Selma, Sølve, forlot Lillian og henne, og Martin tok vare på dem: «Og dette ble det aldri fokusert på, at jeg var som en far for henne. Det ble aldri nevnt. Ingen var interessert, for det handlet bare om det gale jeg hadde gjort» (Breiteig, 2014, s. 274). Det er ironisk, fordi det gode han gjorde er med på å skape den normaliteten som han ender opp med å avvike fra. Det som også er ironisk, er at Martin er ansvarsfull og redd for at Selma skal skade seg, noe vi ser da han er hjemme hos Lillian etter politiavhøret:

Ved siden av det sedvanlige colaglasset på nattbordet hennes lå en pakke smertestillende, med de folierte pillebrettene skjødesløst utover. Jeg dyttet dem på

plass i eska for at ikke Selma skulle få fatt på dem, og stakk eska inn øverst i klesskapet, der de andre lå stablet (Breiteig, 2014, s. 34).

Han viser omtenkksomhet for Selma ved å fjerne pillebrettene, men skader henne likevel senere på kvelden.

Martin som omsorgsperson kommer ikke bare til uttrykk gjennom hans (selektive) omsorg for Selma, men også gjennom hans forhold til sine egne sønner. Gina og Martin deler på ansvaret for sønnene, men det var han som tok mest ansvar for barna da de var mindre:

Eller så var det Jonas som plutselig heiste overkroppen opp på strake armer og smilte så rart at det var umulig ikke å rulle seg bort til ham for å kose eller leke eller bare ligge inntil ham litt. I tillegg var det alt dette andre som måtte gjøres med Jonas: kle på ham når det kom trekk i lufta, kle av ham når trekken forsvant, smøre ham med solkrem, gi ham flaske, skifte en bleie, og så enda en bleie (Breiteig, 2014, s. 105).

På mange områder kan Martin ses på som en moderne far ved at han hjelper til hjemme, viser omsorg for sine barn og tar ansvar for det huslige stedet og pliktene som fører med farskapet. Som Jahnke (2018, s. 147) peker på, har flere fagfolk uttrykt bekymring med tanke på stigma sin skadelige effekt på risikofaktorer innen seksuelle lovbrudd. Martin utfordrer tanken om at det må ligge en mangel på sosiale og emosjonelle funksjoner til grunn for å begå overgrep. Han viser ved flere anledninger at han ikke mangler slike funksjoner, og lever et heteronormativt familieliv – selv med hans tilbøyeligheter til umoralsk atferd, som for eksempel utroskap. Likevel vet han selv at hans handlinger strider mot en internalisert felles moral, noe som understrekes av at hans begjær oppstår i møte med det som er *forbudt*. Og det er nettopp det barnet er.

3.2.1.2 Barnet

Som far kan Martin sies å være full av omsorg, trygg og god, og sitt ansvar bevisst. Derfor er det også vanskelig å akseptere at barnet han i enkelte tilfeller ser på som sitt eget, også er det han forgriper seg på. En av de første indikatorene vi får på at noe er utenom det vanlige, er hans omtale av Selma: «Å, så vakker hun var: en sånn mørk og stille jente, helt annerledes enn mine egne gutter. Selma, du er vannet i en brønn» (Breiteig, 2014, s. 42). Sett i kontekst av politiavhørene og hans påtatte faderlige forhold til henne, skiller dette seg ut. Ikke bare

beskriver han utseende hennes som vakkert, men han skiller også Selma fra sine egne sønner. Dette bryter med at han innimellom trekker fram seg selv som en farsfigur for henne når det gagnar han:

Jeg kunne hente guttene i barnehagen etter å ha tilbrakt hele dagen hos Lillian, uten å kjenne annet enn en pur faderlig glede ved å kunne løfte Jonas og Tor opp i armene mine etter tur, og Selma; også Selma løftet jeg, og det sved ikke i hjertet. Ingen skam eller følelse av uærlighet plaget meg (Breiteig, 2014, s. 246).

Her unnlater Martin den faderlige gleden i relasjon til Selma. At han er lite konsekvent i framstillingen av deres forhold, gjør at leseren ikke får et tydelig bilde av relasjonen Martin har til Selma. På samme tid trekker han fram skammen og angeren, og sier han ikke føler på det. Muligheten for at dette handler om hans utroskap er der, men jeg oppfatter det også som en ansvarsfraskrivelse fra overgrepene, nettopp fordi han holder fast på alt det gode han har gjort for henne. Dermed ser han heller ikke – eller ønsker iallfall ikke å se – at hans handlinger har en skadelig effekt på henne. Som Brantsæter (2001, s. 34) viser til i sin studie, preges ofte samtalene med de overgrepssømte mennene av en form for ansvarsfraskrivelse og relativisering. Med andre ord ønsker heller ikke de å se skaden barnet påføres, fordi de kunne alltid ha gjort noe som var mer skadelig for barnet. En slik form for ansvarsfraskrivelse vises også i relasjon til Martins egen familie; han har verken dårlig samvittighet overfor barna eller Gina når det gjelder utroskapen. Dette vitner om en tankegang som strider mot en felles internalisert holdning. Det er interessant, for han har i flere tilfeller forståelse av hva som er innenfor normen, samtidig som han i noen tilfeller ikke har det – eller velger å ignorere det.

Det nevnes aldri eksplisitt noe om Martins tiltrekning til barn i seg selv, ei heller at han er forelsket, men fortellerteknikken avslører flere ganger at det ligger mer bak enn det Martin selv innrømmer. Et eksempel på dette er fra Martins besøk hjemme hos Lillian, Sølve og Selma: «Det var lysere her. Alt var lysere» (Breiteig, 2014, s. 230). Han sammenligner og skiller deres hjem fra sitt eget – det han har med Gina og guttene. At noe er lyst assosieres gjerne med at noe er godt. Sett sammen med at han omtaler Selma som vakker, og at vi senere får vite at overgrepene faktisk har skjedd, kan det vitne om en forelskelse – eller iallfall en form for kjærlige følelser for barnet. Det er også en kontrast til mørket i han, som ifølge Martin spiller en viktig rolle for overgrepene han begår.

Martin nevner flere ganger smerten i forbindelse med Selma. Smerten er en frekvens som går igjen, og som han tidligere har nevnt i tilbakeblikkene av forelskelser i sin ungdom. Blant annet da han fortalte om sitt forhold til Lillian:

Hun var et år yngre enn meg, og det ble tidlig sagt at jeg hadde sjans på henne. Derfor kjente jeg en intens smerte hver gang jeg så henne gå fram foran oss andre og kaste litt på det lange håret, før hun grep mikrofonen på sin selvsagte måte (Breiteig, 2014, s. 30).

Her framheves smerten i tilknytning til hvordan hun kastet på håret – et symbol på begjær og flørting. Selv om romanen ikke er en krim i typisk forstand, er dette en av flere ledetråder Martin gir oss. Det er uvisst om det er hans hensikt eller ikke, men frekvensen i smerten fører gåten videre – hvem er Martin og hva drev han *egentlig* til å begå overgrepet? Hva er det som framkaller begjæret for Selma?

Vårt første og eneste eksplisitte møte med det seksuelle begjæret er tilbakeblikket til sommeren etter at Sølve forlot Lillian og Selma. En varm sommerdag tok Martin med seg guttene og Selma til et vann for å bade:

Det var så lite som skulle til, i begynnelsen, for å vekke denne smerten. Det trengtes ikke mer enn en berøring, tilsynelatende tilfeldig, for eksempel mens jeg tørket henne med håndkleet etter et bad, fingrene mine inn mellom lårene hennes, ikke mer enn noen sekunder, bare nok til at jeg akkurat så forundringen i de mørke øynene, at hun hadde rukket å registrere noe fremmed. Det var alt jeg trengte. Så var smerten der. Den pulserte i meg, ga meg blodsmak i munnen, mens jeg kamuflerte det hele ved å tørke henne rødt over ryggen, deretter hodet, vri vannet ut av det lange håret, holde henne inntil meg. Det var ikke noe seksuelt ved det. Det var ikke hva jeg gjorde, men at jeg gjorde det. Det var også det at det var henne. At det var Selma (Breiteig, 2014, s. 154).

Begjæret til Martin beskrives her som en fysisk reaksjon. Han ønsker å vekke smerten i seg, som han tidligere har assosiert med forelskelse. At han beskriver det som noe ikke-seksuelt blir motstridende, da det er en del av hans begjær. I tillegg avslører han at Selma er viktig for han. Å knytte Selma sammen med smerten er med på å nøste opp i hva som driver Martin, men det skaper også en hel del flere spørsmål. Smerten han føler ved å forgripe seg på Selma,

blir også kilden til smerten han selv – men også Selma, Gina og guttene – føler i etterkant av alt som har skjedd. Og skal vi tro Martin, handlet alt om hans eget forfatterskap.

3.2.1.3 Skriften

Det vies mye tid til Martins forfatterskap og skriving. Det kan også ses på som katalysatoren for hele hendelsesforløpet. Ironisk nok er Sølve – Martins forfattervenn, rollemodell og Selmas pappa – den som starter en hel kjedereaksjon som ender i at Martin forgriper seg på hans datter. I tillegg er Martins forhold til Sølve viktig sett ut fra et maskulinitetsperspektiv, noe jeg vil komme tilbake til.

Betydningen skriften har for overgrepene starter ved at Sølve gir Martin tilbakemelding på teksten hans, og skryter av grusomheten: «Han var forbløffet over hvor bra dette var. – Denne uhyggen! sa han. – Den visste jeg ikke at du hadde, Martin. Det er en grusomhet her» (Breiteig, 2014, s. 238). Det interessante er hvordan Martin tolker Sølves skryt. I postmodernistisk litteratur er ‘uhygge’ og ‘grusomhet’ plussord – noe som etterstrebes og roses. For Martin blir dette også noe å etterstrebe, men han sliter med å komme seg dit. Det er likevel viktig for han da Sølve, som er Lillians nye kjæreste, blir et slags forbilde for Martin. Følgelig blir hans ord ilagt stor vekt, som da Martin beskriver lykken han følte kvelden Sølve roste teksten hans:

Lykka jeg følte den kvelden var ny for meg. Det var en mørk lykke. Den var ikke uten sorg. Det var en truende lykke, nifs. Jeg hadde en kraft. Jeg bar på noe som ikke var meg, som ville ut. Og jeg kjente at det som hittil hadde vist seg, i tekstene Sølve nå hadde lest, bare var en forsmak, ikke mer enn en liten antydning om det jeg rommet (Breiteig, 2014, s. 239-240).

Disse ordene setter i gang noe i Martins indre. Den mørke lykken han følte på vokste seg sterkere i månedene etter, og han fikk to tekster antatt i det litterære tidsskriftet *Pilen*. Fra før vet vi at Martin ikke er fremmed for mørket, i form av handlinger som kan anses som umoralske, men ikke unormale – som da han sparker en mann med krykker eller at han er utro. Samtidig fungerer Sølves bemerkning om uhyggen som et vendepunkt for Martin: «Jeg hadde jobbet i lang tid med en tekst om et tomt sneglehus. Men jo hardere jeg prøvde, desto vanskeligere var det å få fram uhyggen» (Breiteig, 2014, s. 242). At han blir opphengt i ubehaget og mørket, fører med seg en skrivesperre for Martin. Enda verre blir det da han

innser at *Pilen* ikke er et godt nok tidsskrift, og føler seg derfor mislykket. For å få tilbake grusomheten i skrivingen, starter han en affære med Lillian. Ut fra Martins tilbakeblikk, forstår vi at Lillian og han kjenner hverandre godt: «– Jeg mener novellene, sa hun. – Martin, sa hun, – jeg har aldri sett deg så tydelig som da jeg leste dem. – Hva så du? spurte jeg. – Jeg vet ikke. Jeg gjenkjente bare noe» (Breiteig, 2014, s. 248). Med dette i bakhodet, og sett sammen med mørket og uhyggen, presenteres enda en ledetråd til gåten.

Etter Sølve drar fra Lillian og Selma, kommer et nytt alvor inn i skrivingen til Martin. Han er mye alene med sine to sønner og Selma fordi han sitter hjemme for å skrive. Det er da han starter overgrepene, og gir et innblikk i hvordan disse fører med seg smerten: «Om nettene satt jeg på kjøkkenet, alene med datamaskinen og skrev. Jeg hadde en helt ny smerte i meg. Ordene hadde tyngde. Setningene sank i et mørkt dyp, som jeg ikke ante bunnen på» (Breiteig, 2014, s. 154). På samme måte som forelskelsen brakte med seg smerte da han var ung, bringer overgrepene med seg en smerte her. Følgelig er det grunn for å vurdere om Martin lyver. Og om han lyver, er det fordi han vet at det han gjør er feil?

Ved flere anledninger viser han til en forståelse av hva samfunnet anser som riktig – blant annet med hensyn til hva en god far skal være, at utroskap ikke er riktig og at hans egen feminitet strider mot hvordan en mann skal te seg, noe jeg vil komme tilbake til. Uansett er det ikke urimelig å anta at han har en viss selvvinnsikt, og at dette gjør at han holder kjærligheten til Selma skjult i fortellingen. Men gjennom tilbakeblikkene stikker han hull på sin egen forklaringsmodell ved flere anledninger, som blant annet her:

Opp gjennom oppveksten hadde det alltid vært en eller annen jente jeg var fortapt i, og det var uten unntak vondt. Selv de aller første barnlige forelskelsene hadde fylt meg med en lengsel så sår jeg knapt greide å spise, knapt greide å snakke. Jeg forsto at jeg var alene om å ha det sånn – ikke om å være forelsket, for det var det mange som sa de var, men om å være det alltid, og å ha det så vondt (Breiteig, 2014, s. 224).

Dette kan vitne om en selvforståelse i en ung alder – det at han kjenner på å være annerledes enn sine jevnaldrende. Som Larsson og Johnsdotter (2015, s. 9) peker på, er fantasier i stor grad tilknyttet vår seksuelle verden. Disse fantasiene kan føre med seg skam og spørsmål om vår seksuelle identitet, og kan i tidlig alder virke skremmende – spesielt hvis man føler seg annerledes. Det er heller sjeldent noen kan si de har en helt unik fantasi, men likevel er

fantasiene våre ekstremt private. At Martin påpeker han var alene om å ha det vondt, kan indikere et seksuelt begjær som avviker fra den heteronormative konstruksjonen av hva et seksuelt begjær skal være. En annen indikasjon på at noe ikke er som det skal, kommer til uttrykk i dette utdraget, etter han har sonet sin dom for overgrepene av Selma:

Og jeg må ha ant at jeg en gang skulle gå omkring der ute, som en forpint mann, en skyldig mann, en som for lengst hadde gitt opp all tro på at han kunne skrive. En som gikk og fant halvt begravde leker i sandkassen, og som tynget av sin egen lengsel pirket dem opp, tok dem i hendene. En som skulle stirre mot de mørke rutene, der jeg nå satt, og tenke: *En gang var alt dette mitt* (Breiteig, 2014, s. 255).

At han har hatt en anelse om at han ville ende opp slik som dette – fratatt muligheten til å være helt til stede for barna sine i oppveksten, å miste familien sin, og å vite at han ville bli skyldig i noe som strider mot loven – er enda et tegn på at han kan ha holdt tilbake informasjon med vilje. Sett i lys av at Gina og han ikke har store problemer i sitt ekteskap, og til tider virker ganske lykkelige, er det interessant at han risikerer å sabotere ekteskapet uten et klart og tydelig motiv. Sammen med hans forhold til kvinner og ønske om å bli far, viser det at han også har en tydelig forståelse av samfunnets heteronormative strukturer. Han passer inn, men han faller også utenfor.

3.2.2 Etablering av normalitet

I likhet med *Den som elsker noe annet* konstrueres normaliteten i *Mine fem år som far* gjennom de litterære personene. Også her er tanken om den heteroseksuelle matrisen, og hvordan maskulinitet skilles fra femininitet, relevant. Martins motsetninger er kvinnene, både i atferd og kroppslig. Begjæret og intimiteten som skildres i hans liv står i sterk kontrast til en rekke forventninger, og kan ses på som svært komplekst. Sammen med kvinnene i romanen, i tillegg til Martins forhold til andre menn, introduseres ulike perspektiv som er med på å konstruere de heteronormative strukturene. De er igjen med på å tydeliggjøre og utfordre diverse stereotypiske tankesett som kan forekomme i møte med overgrepstematikken.

3.2.2.1 Sted

Boforholdene i *Mine fem år som far* er med på å etablere en grunnleggende form for normalitet i livet til Martin. At han er en del av en typisk kjernefamilie – med mor, far og to

barn – ilegges også huset deres en betydning. Vårt første møte med Martin er gjennom politiets avbrytelse av middagen han sitter og spiser sammen med familien sin – en slik hverdagslig ting som mange kan kjenne seg igjen i. Dette var likevel ikke det Martin hadde sett for seg skulle bli hans framtid. Ved å forelske seg i Gina endret også Martins ønsker seg, da han alltid helst hadde villet bo i sentrum. Men etter å ha møtt henne var det en selvfølge at de skulle bo ved skogen, ha urtekrukker og en liten sandkasse til barnet deres. Det er ikke noe i hans tankegang som vitner om avvik fra normaliteten – i en ny livsfase tilpasser man seg gjerne sin partner, og får plutselig andre håp og drømmer. Det vitner om at Martin har en oppfatning av hva et typisk familieliv er. For han handler det om en slags idyll, et liv utendørs. Videre blir idyllen slått sprekker i:

Men da jeg sovnet, var det med bildet av skogen. Mørk og ugjennomtrengelig sto den, tett inntil huset der vi bodde med det lille barnet vårt. Det knirket i greinene. Løvet ble revet løs fra kvistene i høstvinden – huset vårt var så lite og skjørt mellom naturens veldige krefter (Breiteig, 2014, s. 63).

Huset kan fungere som et symbol på det livet de ønsket seg – og fikk. Samtidig representerer naturen hans lyster og begjær. De er veldige krefter som han ikke kan styre selv, men de er også ulovlige, og vil kunne ødelegge livet og familien deres. Han drømmer om et alminnelig liv, og hans mareritt er på mange måter et frampek. Men det gir oss også en slags forklaringsmodell av den komplekse problematikken som kommer med overgrepstematikken – altså er hans begjær og lyster noe man ikke kommer fra, de vil alltid være der og kunne ødelegge. Med dette kan vi se hvor viktig kontrasten mellom familielivet og overgrepstematikken er for å skape en forståelse av den komplekse problematikken, men det er i hovedsak møtet mellom det maskuline og det feminine som driver kompleksiteten videre.

3.2.2.2 Kontrastering: maskulinitet og femininitet

Gjennom flere tilbakeblikk skaper Martin et bilde av heteronormativiteten som han på mange måter passer inn i, men også faller utenfor. Som ungdom er han med i det kristne miljøet, og synger i kor til han er godt opp i voksen alder. Hans skildring av miljøet i koret er med på å opprette en heteronormativ målestokk for hva som er normalt og unormalt gjennom resten av fortellingen. Spesielt tydelig blir kontrasten mellom Martin og de andre guttene. Dette kan for eksempel illustreres ved at han frivillig var tenor i koret – den lyseste av guttestemmene –

mens de andre guttene helst ville synge bass. I tillegg husker han selv hvor feminin han følte seg i tiden han var med i koret:

Men mest av alt husker jeg hvor feminin jeg alltid følte meg, ikke bare når vi sang, men også i pausene, når vi flokket oss ute under halvtaket, og på turene vi hadde: Det var lange bussturer til fjerne småbyer, der vi skulle synge i en avsidesliggende kirke eller et bedehus og deretter overnatte i den samme kirka eller bedehuset, på rad og rekke i soveposer, vi guttene i en klynge for oss selv, men ofte, senere på natta, innfiltret blant jentene. Til daglig var jeg del av den digre jentedominerte gjengen som om kveldene drev ørkesløst langs gater og sykkelstier på leting etter en kjellerstue der foreldrene lot oss slippe inn, der vi kunne velte oss i saccosekker og se musikkvideoer på TV og massere hverandre, halvt i skjul, eller bare «pjuske». Også i skolegården var det korgjengen jeg holdt meg til. Og det jentene var opptatt av, var også jeg opptatt av, helt ned til sminke og håndball og «vennskapsbåndene» vi flettet, og til og med guttebandene de hørte på. Alt jeg foretok meg, alt jeg sa og mente, hadde noe feminint over seg, og det følte slett ikke feil på noen måte (Breiteig, 2014, s. 30-31).

Utdraget over viser noen sentrale heteronormative punkt som man forventes å være innom i ungdomstiden, som for eksempel den flørtende oppførselen som ses ved at guttene ligger «innfiltret blant jentene» eller «massere[r] hverandre». Samtidig plasserer Martin seg selv utenfor normen ved at han påpeker at hans væremåte hadde noe feminint over seg, som illustreres gjennom at han er opptatt av det samme som jentene «helt ned til sminke og håndball og ‘vennskapsbåndene’». At det ikke følte feil, indikerer en forventning om at det burde føles feil. Selv om feminitet preger Martins framtoning, er hans begjær åpenbart heterofilt ettersom han var en av dem som lå innfiltret med jentene på natten. På samme tid er det *noe* som skiller han fra andre. Det vet vi, fordi han subtilt henter til det ved flere anledninger. Altså er det noe i begjæret som er annerledes.

For å få en videre forståelse av Martin og hans konstante dragkamp mellom det maskuline og feminine, er det også relevant å se nærmere på kvinnene i livet hans. De tydeliggjør mange av Martins gode egenskaper, men også hans dårlige. Gina og Lillian er de mest framtrepende kvinnene i Martin sitt liv, men de har ulike roller. Gina beskrives og ter seg på en måte som er i strid med samfunnets heteronormative forventninger til hva en kvinne og mor skal være, som igjen gjør at Martin ikke passer inn i en hegemonisk maskulinitet, men heller vakler

mellom en underordnet maskulinitet og medvirkende maskulinitet (Connell, 1995). At han er en del av en underordnet maskulinitet, handler om at han ofte assosierer seg selv med det feminine – noe som fjerner han fra en hegemonisk maskulinitet. En maskulinitet som er medvirkende betyr at han støtter oppunder den hegemoniske maskuliniteten, uten å være en del av den (Connell, 1995, s. 117). Han tilstreber altså en hegemonisk maskulinitet.

Deres ekteskap utfordrer kjønnsrollene. Gina tjener mer enn Martin og er familiens forsørger; hun er ambisiøs og prioriterer jobben først. Det vil si at hun ofte jobber sent og kan virke fraværende for barna. Hjemme er hun rotete og lite renslig, hvorpå han er mer opptatt av hjemmet og oppdragelsen av barna deres. Innen heteronormative maskulinitetskulturen er det ofte viktig å skille seg fra femininitet, og maskuliniteten opprettes i kontrast til det feminine (Connell, 1995, s. 117). For Martin er det ikke viktig å opprettholde dette skillet, og tar gladelig for seg hjemlige oppgaver og uttrykker gjerne følelser som kan forbindes med femininitet, som blant annet den typiske omsorgsrollen. Likevel kan man stille spørsmålstegn til motivasjonen for omsorgen hans, da han ofte understreker gleden ved at folk trenger han. Et eksempel på dette er da Gina akkurat har født. For Martin virker barnet som en fremmed, og han ønsker heller å være hos Gina: «Jeg snudde meg etter jordmoren, for at hun skulle overta barnet igjen, men hun hadde gått, og bare de to studentene sto igjen, usikre. Hvor skulle jeg gjøre av barnet? Hvorfor hjalp de meg ikke?» (Breiteig, 2014, s. 197). I det øyeblikket går det opp for Martin at ingen skal overta barnet fra han – ansvaret for den lille gutten vil for alltid være hans. Han ser hvor ubeskyttet og svakt det lille barnet er, og han begynner å gråte. At han først tenker at han vil tilbake til Gina som har gått gjennom en fødsel, viser en tendens som har vært gjennomgående i hans forhold til både Lillian og henne – altså at han føler seg bedre når noen trenger han. Da han innser at han har ansvaret for et lite barn kommer dette enda tydeligere til syne, og det er det som rører han. Ikke selve fødselen, men heller det faktum at noen vil være avhengig av han gjennom hele livet. Ironien er at han vil miste dette ansvaret idet han velger å forgrype seg på Selma.

Likevel er det ingen tvil om at hans forhold til barna, spesielt Jonas, på mange måter har vært noe han har gjort godt: «Jeg tok ut en langt større andel av foreldremissjonen enn hva som var vanlig blant de mannlige kollegene mine» (Breiteig, 2014, s. 201). Her vises en kontrast og en forskjell mellom Martin og mennene i hans nærsamfunn. Der Martin arbeider, prioriterer ikke mennene å være hjemme i like stor grad som kvinnene. Dette ser vi også ved at det for det meste kun er småbarnsmødre på lekeklassen i området han bor i. På den måten etableres en

normalitet i forbindelse med kjønnsrollene. De få mennene han observerer med barnevogn, går kun raskt forbi lekeplassen der han sitter og snakker med de andre mødrene: «Det hendte at jeg så andre fedre ute med vogna, men de var bestandig sky. De lusket ensomme rundt i utkanten av dette fellesskapet, med blikk som vek unna når jeg prøvde å hilse på dem» (Breiteig, 2014, s. 205). Slik kan det virke som at han lettere får kontakt med kvinner enn menn – akkurat som i ungdomstiden. Han er med i et slags fellesskap sammen med de andre småbarnsmødrene, men samtidig higer han alltid etter å være med menn. Det vitner om en slags ensomhet og utenforskap – han passer ikke helt inn noen steder.

Denne ambivalensen mellom det maskuline og det feminine styrer også forventningene Martin har til Gina. Selv om Martin ikke har noe imot å gjøre de hjemlige pliktene, har han også en klar idé om hva Ginas rolle burde være. Det at deres ekteskap i praksis bryter med tradisjonelle kjønnsroller, betyr altså ikke at Martin ikke er klar over hva som forventes av dem. Han reflekterer mye over Ginas rolle når hans egen mor er på besøk:

Men innerst inne lengtet jeg etter at Gina i det minste skulle gjøre noe mens mor var vitne til det, om ikke annet så for å vise sin gode vilje, for eksempel når vi var på besøk ute hos mor, i barndomshjemmet mitt, som senere skulle bli vårt, og vi hadde fått kaffe og kake sånn vi nesten alltid fikk – så lengtet jeg etter at Gina skulle reise seg, aller helst med en mine som om dette var noe selvsagt, noe hun gjorde på automatikk: å samle asjettene, stable sammen koppene, bære det ut (Breiteig, 2014, s. 215-216).

At han har en oppfatning av hva en tradisjonell husmor er, og at han kjenner på visse forventninger til dem som mann og kvinne, er særlig framtrædende her. Moren til Martin tilhører en eldre generasjon som vokste opp under 'husmorperioden'. Samtidig var moren til Martin alenemor, og fungerte som både omsorgsperson og forsørger. Det er interessant at Martin ønsker at hun ser dette tradisjonelle mønsteret mellom Gina og han, ettersom han ikke selv har vokst opp med det. Følgelig kan det også ses på som en speiling fra samfunnets holdninger til hvordan en husholdning skal se ut og hvordan oppgavene skal delegeres. Han er oppmerksom på hvordan de plasserer seg innen denne fordelingen, og ønsker at de utad kan virke mer 'normale'.

Dommen over Gina som lite 'vellykket' i en tradisjonell kvinnerolle kan kanskje henge sammen med hans komplekser for sin egen maskulinitet. Å føle seg annerledes og utenfor normen er noe Martin har følt på hele livet: «Den var der allerede, den gamle svien bak øynene – denne svakheten som hadde gitt meg så mange ydmykelser opp igjennom, og som heller ikke skulle spare meg nå» (Breiteig, 2014, s.17). Martin ser på det å gråte som noe ydmykende og noe svakt. Tårer assosieres ofte med feminitet (Connell, 1995, s. 117). At Gina fungerer som den mer sterke og solide i forholdet, forsterker nok denne følelsen. Det kan man se på Martin sin reaksjon da Gina kaller han kjekk:

Det var som om vi fikk en oppsving av at Lillian og Sølve kom. Gina kunne plutselig si ting til meg som hun ikke hadde sagt på lenge: at jeg var en trygg og solid og kjærlig mann, at hun aldri ville ha klart seg uten meg, og at jeg var *kjekk*. Dette siste gjorde meg varm og fikk meg til i all hemmelighet å stå lenge foran speilet etterpå (Breiteig, 2014, s. 234).

På en måte kan det virke som at ordet 'kjekk' trigger en form for maskulinitetsfølelse som han ellers mangler. Han ilegger også Ginas mening verdi – hun er en kvinne som gir en mann et kompliment. Samtidig vitner det om en stor usikkerhet hos Martin, fordi han på mange måter ikke når opp til mannsidealet. Han undrer seg over sin lettrørthet: «Det hendte stadig oftere at jeg ble på gråten bare ved synet av guttene mine. Av en eller annen grunn skjedde dette spesielt om morgenen. Hva kom den av, denne lettrørtheten?» (Breiteig, 2014, s. 121). For han er det et vesentlig spørsmål å stille, fordi han anser det som noe unormalt. Men Martin har også sine mer dominante og maskuline sider, som er framtrødende i både hans parforhold, men også i hans relasjon til andre menn. Allerede i løpet av de første sidene etableres en form for seksuell maskulinitet: «Jeg la merke til det stjålne blikket Borgen sendte ned i utringningen hennes. Et sted inni meg kjente jeg en tåpelig tilfredshet: Politikvinnen var riktignok stram og delikat, men brystene var det Gina som hadde» (Breiteig, 2014, s. 18). Her belyser Martin et mannlige begjær som passer inn i heteronormativiteten. Å stirre på brystene til kvinner er ikke unormalt, fordi de ofte, og av mange, anses som seksualiserte objekter. Første møtet med Gina etter han har fått vite hun er gravid kan også være med på å underbygge dette maskuline, dominante, seksuelle begjæret:

Hun steg opp i sofaen og trakk for gardinene, så gikk hun bort til senga og lot håndklærne falle av seg og la seg ned på magen oppå dyna, med beina litt spredt. Jeg

fikk selv av meg klærne og la meg over henne og trengte inn nesten med det samme, full av takknemlighet for at dette fortsatt var det første vi måtte gjør når vi møttes – ikke snakke, ikke stryke eller si fine ting til hverandre – bare pule (Breiteig, 2014, s. 61).

Ved å skildre et slikt begjær gir det også et utgangspunkt for å peke på hva som skiller seg ut som unormalt senere. Det maskuline begjæret som skildres i boken er med på å skape en kontrast mellom ulike typer menn – altså hva som anses som heteronormativt. Med dette kommer også den siden av Martin som ikke passer inn, tydeligere fram. Den medvirkende maskuliniteten er den maskuliniteten som preger dagliglivet hans, da Martin i ekteskapet må gå på kompromiss med en side av seg selv – den dominerende siden. Likevel understrekes hans ønske om en hegemonisk maskulinitet tydelig gjennom hans brutalitet på soverommet. At Gina er en viktig kontrast her, er det ikke tvil om, men også Sølve fungerer som en motpol til Martin.

3.2.2.3 Kontrastering: maskulinitet

Martins ambivalens har preget han hele livet – på en måte ønsker han å være mer mandig, samtidig trives han slik han er. Dette kan tyde på tegn fra samfunnet om en forventning til hvordan menn skal opptre og være, og som han av og til ønsker å bukke under for. For eksempel da han tenker tilbake på kollektivet han delte med noen mannlige studenter i tjueårene – da han selv var i trettiårene – kommer det tydelig fram at han ikke passer inn blant ‘gutta’: «De andre i kollektivet var godt yngre enn meg og fortsatt studenter, og de var alle opptatt av forskjellige typer ekstremспорт: fjellklatring, fallskjermhopping, dykking, surfing og alle former for ski» (Breiteig, 2014, s. 59). Martins lettrørhet og usikkerhet er ikke noe som typisk passer inn i denne livsstilen. Vanligvis pleide de unge mennene å ignorere Martin, men en dag inviterer de ham til å sitte i stuen med dem, ta en øl og se fotball. Dette er tilfeldigvis samme dag som Gina har fortalt Martin at hun er gravid med Jonas. Menneskes reaksjon på nyheten var stillhet, før en av romkameratene ropte ut «MÅÅL!» og graviditeten ble glemt:

Og mens målet ble vist fra stadig nye vinkler, ble ølbokser knurvet i stykker og potetgullsmuler sopt opp fra bunnen av bollene og sluppet i gapende munn, og jeg tenkte *faens idioter* og ble sittende enda en stund og drikke små slurker av ølen, til

Rolfen rapte høyt og rungende ved siden av meg; da reiste jeg meg uten et ord og gikk (Breiteig, 2014, s. 60).

Her gjennomgår Martin en forandring – fra å bry seg om å passe inn og være en av ‘gutta’, til å gi opp og ta avstand til denne formen for maskulinitet. Men i møte med Sølve, Lillians nye kjæreste, dukker det opp et nytt ønske om å passe inn, i form av sjalusi og konkurranseinstinkt: «Jeg så på bildene som dukket opp, og konstaterte, litt tilfreds, at han så helt vanlig ut» (Breiteig, 2014, s. 74). Det at han konstaterer at Sølve ser vanlig ut står i motsetning til at han kunne vært kjekk – noe Martin ofte sliter med å føle at han er. Senere erstattes konkurransen med andre følelser.

I et intervju har Sølve vært åpen om å bli mobbet, noe Martin trekker fram i en av deres første samtaler: «Jeg fortsatte, sa at det var et modig og viktig intervju, for det kunne bidra til å senke terskelen for andre, sånn at også de kunne stå fram. Og jeg fikk trang til å betro ham noe tilsvarende om meg selv» (Breiteig, 2014, s. 91). Videre sier Martin at han selv har blitt mobbet for å være absolutt siste i klassen ut i puberteten og at noen hadde tatt bilde av han i guttegarderoben. Likevel vet vi at han lyver for å kunne skape en relasjon til Sølve, da Martin selv forteller: «Jeg kjente meg plutselig tom. Det var ikke helt sant, dette med bildet» (Breiteig, 2014, s. 91). Han ønsker altså å imponere Sølve – den hegemoniske maskuliniteten – som Martin iherdig prøver å alminneliggjøre, samtidig som han vil heve seg selv. Men dagen Sølve forlater Lillian og Selma, bryter maktbalansen mellom deltagende og hegemonisk maskulinitet sammen:

- Jeg klarer det ikke lenger.
- Hva da? spurte jeg.
- Dette livet. Familielivet. Rekkehuslivet.
- Nei, det føles kanskje litt trangt av og til? sa jeg.
- Det er et fengsel.

(...) Han sa det var lenge siden han hadde følt noe som helst for henne. Hun kunne ha vært en hvilken som helst kvinne, sa han. den kvinnen han hadde forelsket seg i var blitt borte mellom hendene hans. Og Selma – han så forundret ut da han sa dette – han følte knapt noe for henne heller (Breiteig, 2014, s. 250).

I det Sølve forlater familien sin, blir han en enda tydeligere kontrast til Martin og hans rolle som far. At en forelder knapt føler noe for sitt barn, er et motiv som går igjen, da Gina har sagt det samme om Jonas da han var liten. Slik sett kan Martins sinne mot Sølve være rettet mot det han anser som Ginas manglende tilstedeværelse for guttene. Martins iboende faderlige kjærighet forsterkes av at Sølve mangler nettopp det.

Samlivsbrudd er ikke unormalt, men det skaper reaksjoner fordi det er vondt for dem som sitter igjen. Martins fokus på denne episoden har en funksjon, da Sølve framstilles kald og kynisk, mens det hos Martin etableres en høyere status hvor han nærmer seg en hegemonisk posisjon. Dette er med på å vise en dobbelthet: Flere ganger er vi uenige med Martin, men det er også ting vi er enige med han i. Med viten om hva som skjer videre med Selma, skaper det også en slags uro, spesielt da Martin erklærer at han nå har ansvaret: «Og jeg gikk fra ham sånn, uten et ord til avskjed, og så ham aldri mer igjen, for allerede dagen etter reiste han og etterlot nesten alle bøkene og tingene, og ikke minst ansvaret for Selma, til oss» (Breiteig, 2014, s. 252). Det er merkelig at Martin tar på seg ansvaret – spesielt med tanke på at Sølve ikke har uttrykt et behov for at Martin skal ta seg av Selma. I tillegg har Selma en mor, som vil si at hun ikke er forlatt. Men samtidig viser det igjen at Martin ønsker at noen er avhengig av han.

3.2.2.4 Makt

At Martin higer etter å passe inn i en hegemonisk maskulinitet ses gjennom hans relasjon til Gina, men tydeliggjøres enda mer gjennom hans forhold til Lillian. Her blir maskuliniteten til Martin forsterket ettersom hun framstilles som en usikker kvinne med dårlig psykisk helse, noe han utnytter: «Det at kroppen hennes var så slapp, så viljeløs, gjorde meg opphisset igjen» (Breiteig, 2014, s. 41). Her etableres et begjær som henger sammen med kvinner som et slags offer, og Martins begjær for dem som er hjelpeløse er en konstant gjennom fortellingen.

Brantsæters (2001, s. 40) studie viser til at menn dømt for seksuelle overgrep ofte kan reflektere over sin egen oppførsel og se at det de har gjort er gale, noe som er i tråd med offisielle forbudsnormer. Samtidig mener mange at det er forståelig at man blir seksuelt opphisset og tar imot når en kvinne tilbyr seg, fordi dette anses som en trygg grunn å snakke fra. Det henger i tråd med kulturelt definerte forestillinger om det maskuline begjæret som noe ustyrlig, og en kvinnelighet som er forventet å være seksuell tilgjengelig. Breiteigs roman

relaterer til samme forestilling, noe som ses da Martin er hjemme hos foreldrene til Lillian på Ljåstad etter de har slått opp for siste gang, og Lillian ikke har maktet å fortelle dem at det er slutt. Om det ikke var tydelig før, blir det tydeliggjort her at Martin tenner på en passivitet og liker å ha kontroll. På dette tidspunktet har Lillian utviklet en depresjon, men Martin er nødt til å fortelle Lillian at han og Gina venter barn:

Jeg strøk henne fortsatt, mens jeg tenkte at dette var siste gang jeg tok på henne, og jeg strøk henne over rumpa og nedover lårene, og så litt på innsiden av lårene og opp mot skrittet, og hva var det med meg, selv i denne situasjonen ble jeg opphisset, og hun også, virket det som, for hikstene ble svakere, samtidig som hun løftet hoftepartiet for å slippe meg til, men da avbrøt jeg det og strøk henne i stedet over ryggen igjen, nøytrale områder, masserte og nærmest trykket henne ned i madrassen, til jeg visse at hun ville bli liggende, selv om jeg gikk (Breiteig, 2014, s. 56).

Frittstående er heller ikke denne hendelsen utenfor en heteronormativ konstruksjon, da maktbalansen mellom menn og kvinner tradisjonelt sett har vært i menns favør. Det kan virke som at begjæret har vært til stede i Martin lenge, da han lurte på om Lillian husker et par ganger ved tjernet, hvor han hadde overtalt henne til å gjøre noe mer enn bare bade, og om minnene hennes lignet hans egne: «(...) men hun ville nok i så fall huske bedre sine egne protester, motstanden hun ga mot den kåte masingen min, som hun likevel alltid ga etter for til slutt» (Breiteig, 2014, s. 104). Det høres ut som han forgrep seg på Lillian da de var kjærester, men Martin tenker tilbake på hendelsene som noe ufarlig, et slags uskyldig begjær. Bakketeig (2001, s. 343) viser til at maktstrukturer i samfunnet henger sammen med overgrep, og på den måten har det også vært viktig å skape en avstand mellom overgrep og hva som er normalt, gjennom å framstille overgriperen som annerledes enn det etablerte synet på hva en 'vanlig' familiefar er. Martin bryter ned denne avstanden fordi han virker som en god og svært tilstedeværende far, men har en iboende kompleksitet som blant annet vises gjennom normmotsetninger, som igjen kan virke ubehagelig. Samtidig understrekes sammenhengen mellom maktstrukturer og overgrep ved at begjæret hans etter hvert rettes mot det ultimate uskyldige offeret – barnet.

3.2.3 Forklaringsmodeller

Til nå har vi sett at Martin er en kompleks mannsskikkelse – spesielt i rollene som ektemann, far og mann skiller han seg fra en stereotyp forståelse av hva en overgriper er. Med et slikt utgangspunkt kan vi vende tilbake til gåten: Hvorfor begår man overgrep? Martins fortellinger og tilbakeblikk konstruerer et alternativt svar på dette gjennom enkelte sekvenser.

Som førstepersonsforteller har Martin sin egen forklaring på hvorfor han begår overgrep, som han presenterer til leseren. Slik han framstiller det, gjelder det å få fram et mørke i seg selv ved å begå en grusom handling, heller enn et begjær. Dette er for å kunne bli en bedre skribent – altså han prøver å leve opp til den grusomheten Sølve skrøt av da han leste novellene hans. Gåten om hvem Martin er og hva som driver han, forsterkes av hans refleksjoner senere i boken – spesielt hans tanker etter han har sonet sin dom, da han avviser den vanlige forklaringsmodellen om seksuelle drifter:

Nettene på Selmas rom. Savner jeg dem? Savner jeg de redde øynene hennes, trangen hennes til å bli trøstet, den spinkle stemmen? Savner jeg den brennende følelsen jeg hadde når jeg knelte foran senga eller satte meg på den harde madrassen ved siden av henne? Å, det var ikke så mye for begjæret jeg gjorde det, som for rystelsen, det mørke gapet som åpnet seg i meg. Jeg var ikke tvunget av noen uimotståelig drift. Jeg hadde ingen stemmer i hodet. Jeg hadde bare mine egne dundrende hjerteslag, min egen pulserende smerte (Breiteig, 2014, s. 275).

Her direkte avviser han tanken leserne sitter igjen med – det er ikke et begjær mot små barn som i hovedsak drev han. Han snakker om at det åpnet for et mørkt gap, som utfordrer tanken om at hans motivasjon for overgrepene handlet om pedoseksuelle drifter. Denne forklaringsmodellen handler altså om seksuelle overgrep, og ikke pedofili. Likevel er det enkelte tegn i forklaringsmodellen hans som ikke samsvarer med resten av forklaringen han presenterer. Forfatteren kan dermed sies å ha lagt inn sin egen forklaringsmodell, som kommer til uttrykk gjennom ulike tegn i teksten. Et eksempel er Martin som husker tilbake til da Lillian og han som tenåringer ba om å bli tilgitt for begjæret deres: «Men jeg husket også at jeg iblant hadde diktet opp begjær jeg ikke hadde» (Breiteig, 2014, s. 36). Martin utdyper ikke dette begjæret, men sammen med andre tilbakeblikk gir det til slutt et eget bilde av at det er noe han skjuler for oss, som vi ikke får ta del av. Man undrer seg over begjæret hans, og om forholdene hans er en fasade – spesielt i lys av de andre små tegnene vi får presentert.

Det at han har et seksuelt begjær for barn kommer aldri eksplisitt til uttrykk i tilbakeblikkene fra barne- og ungdomstiden. Derfor kan det være forvirrende at han kan virke som en 'typisk' mann som legger seg etter en flott kvinne, attpåtil mens han har en kjæreste. Men er denne lengselen etter å være 'mann' en indikasjon på at han ønsker å være en del av det 'normale'? Dette underbygges av hans inderlige ønske om å være voksen og mandig, men blir utfordret av hans feminine side, som det tilsynelatende kan virke som han ikke har noe imot: «Alt jeg foretok meg, alt jeg sa og mente, hadde noe feminint over seg, og det følte slett ikke feil på noen måte» (Breiteig, 2014, s. 30). I tillegg utfordres hans ønske om normalitet av handlinger som strider mot det som er normalt. Å bryte med det som er normalt for å leve opp til et hegemonisk mannsideal kan virke som en slags løsning på problemet, for ved å begå overgrep får man også kjenne på en egen type makt. Dette kan forstås som noe han allerede tenner på, hvis vi ser tilbake på hans seksuelle forhold med Lillian (som har psykiske problemer). Her kan man trekke en parallell til maktstrukturene innen patriarkatet, som er maktstrukturer som Martin ikke helt passer inn i fordi Gina innehar en maktposisjon i deres familie. Han oppnår en slik makt ved å utnytte Lillian, men også ved å forgripe seg på Selma.

Sammen med Lillian introduseres en annen forklaringsmodell. I tilbakeblikk til ungdomstiden blir denne feminine siden av Martin framstilt som noe han ikke hadde et problem med; han likte å være med jentene, likte å høre på gutteband, likte å flette hår. I forholdet til Lillian understrekes dette ved at de snakket sammen med babystemmer:

Det var den hun brukte når hun skulle si hvor glad hun var i meg eller hvor deilig det var når vi gjorde sånn og sånn. Og jeg hadde en tilsvarende stemme selv, like lys og jentete, og også ordforrådet vårt var influert av dette barnslige, som gjorde det mulig for oss å si det vi ellers var for blyge for. *Kjæ'sten min. Vil susse deg. Vil ta tissen min inn i tissen din. Du er jo så fin. Vil alltid elske deg, alltid* (Breiteig, 2014, s. 35).

Ved at vi tidlig får innblikk i deres forhold, og med en snikende følelse av at Martin har begått overgrep (det er ikke helt bekreftet på dette tidspunktet) skapes et ubehag i leseren. Dette kan henge sammen med at man ikke ønsker å knytte det barnslige til voksne relasjoner og seksualitet. Frykten for den pedofile har gjort at samfunnet har blitt mer oppmerksom på hva som kan anses som pedofilt (Larsson, 2015). Denne typen babyspråk var ikke ulikt Martin og Lillian å bruke fra de var ungdommer og oppover i tjuårene. En gang ble de utsatt for stygge blikk og en spottende etterligning. På den måten ble deres babyspråk avvist og

plassert utenfor normalen, noe som førte til skam og forlegenhet for Lillian og Martin. Gjennom begrepet seksuelt verdenshierarki hevder Rubin (referert i Ambjörnsson, 2006, s. 88) at det ikke finnes én måte å være heteroseksuell på (på samme måte som det ikke finnes én måte å være homoseksuell på). Fordi det er mange måter å være seksuell på, kan det også innebære at heterofile kan falle utenfor normen. Dette ser vi i Martins tilfelle: Hans dominerende væremåte i sengen er en kontrast til babyspråket han prater med kjæresten. Det illustreres også enda tydeligere gjennom hans overgrep mot Selma senere i fortellingen og er med på å bryte opp den heteronormative konstruksjonen av Martin og hans alminnelige familieliv.

Selv om Martin og Lillians måte å være kjærlige og seksuelle ble sett ned på, stoppet det dem ikke i å bruke babyspråket – det gikk heller over til å foregå i det skjulte. Ved at Martin velger et tilbakeblikk som knytter babyspråket til en seksuell situasjon, skaper det automatisk et ubehag: «Vi bevegde oss like rolig som alltid, en nesten umerkelig gnikking, min tiss inni din, lysten min var sterk og vond, likevel var det ingenting jeg heller ville enn at den skulle bli enda sterkere og vondere (...)» (Breiteig, 2014, s. 36). Det kan knytte barnslighet og seksualitet til forklaringsmodellen som Lillian og Martins forhold konstruerer. I tillegg får vi innblikk i det 'vonde' som Martin snakker om flere ganger i forbindelse med seksualitet og forelskelse, men også hans forfatterskap og skrivingen. Slik skapes en ny forklaringsmodell, hvor barnslighet og seksualitet kobles sammen med det vonde i forelskelsen og forfatterskapet.

Martin oppfattet tidlig at han stod utenfor samfunnets konstruerte heteronormativitet, som i tilbakeblikket hvor han reflekterer over hvor vonde og såre forelskelsene han hadde hatt i oppveksten var: «Jeg forsto at jeg var alene om å ha det sånn – ikke om å være forelsket, for det var det mange som sa de var, men om å være det alltid, og ha det så vondt (Breiteig, 2014, s. 224). Det interessante er at han identifiserer seg som annerledes, men utdyper ikke hvorfor, annet enn at det gjør vondt. Dette kan igjen knyttes til forklaringsmodellen. Spørsmålet er om hans seksuelle begjær for barn var tidlig framtrædende, og at han var bevisst at dette var utenfor normen og moralsk forkastelig – og derfor gjør det vondt. En annen puslespillbit er hans beskrivelse av Selma som spesiell og vakker. Dette går mot hans barnslige forelskelser, fordi det var ikke noe spesielt med dem han var forelsket i. Men *Selma* er spesiell.

Et av de siste tegnene vi får som bryter med Martins egen forklaringsmodell, er da han er alene hjemme og Gina har tatt med Jonas til foreldrene sine for at han skal få skrive i fred hjemme. Det er første gang han er vekke fra sønnen: «Neste dag og i dagene som fulgte, var savnet en konstant smerte i kroppen. Jeg greide ikke å skrive» (Breiteig, 2014, s. 222). At han ikke klarer å skrive, er merkelig da det ifølge han selv er smerten som driver skrivingen hans – spesielt den gode skrivingen.

Enda mer interessant er det som kommer fram mot slutten av fortellingen: Han fortsatte overgrepene, på tross av at det ikke hjalp skrivingen hans. Likevel holder han fast på at det ikke var et seksuelt begjær, men at det var et egoistisk behov knyttet til hans eget forfatterskap. Og han undrer seg over hva som har forvoldt Selma mer smerte: selve overgrepene eller rettsprosessen etter? Poenget med overgrepene var å gjøre noe forbudt – seksuelle overgrep er forbudt fordi det gjør offeret vondt – og det skulle gi driv til skrivingen hans. Et spørsmål som leseren sitter igjen med da, er hvorfor han fortsatte med overgrepene helt til han ble avslørt, hvis de i utgangspunktet ikke hjalp skrivingen hans. Slik ser vi en diskrepans mellom hans egen forklaring og det som blir fortalt.

At vi vet at Martin har begått et seksuelt overgrep, men aldri får vite helt sikkert om han har et pedofilt begjær, fører med seg en usikkerhet og mange spørsmål. Hans kompleksitet gir håp om at den omsorgsfulle faren kanskje ikke har forgrepet seg på barnet. Uvissheten og ubehaget som gjenstår på slutten av fortellingen fordi vi ikke klarer å forstå hva motivet er, er det som utfordrer stereotypiene omkring pedofilitematikken. Vi blir nødt til å stille spørsmål om hvem den pedofile egentlig er.

Til forskjell fra Fossum, anvender Breiteig førstepersonsforteller for å avdekke det indre livet til en kompleks mannsskikkelse som ilegges gjenkjennelige nyanser. Samtidig er fortellerteknikken med på å skape en fundamental usikkerhet i leseren, da det er mye som ikke forklares eller gir mening. Slik skapes gåten. Innsikten i hans indre liv bidrar også til avstanden mellom 'oss' og 'han'. Martins relasjoner til de andre litterære personene er også vesentlige for hvordan han oppfattes. Blant annet problematiseres heteronormativ maskulinitet ved at Martin higer etter hegemonisk maskulinitet og derfor ender opp med å gjøre umoralske handlinger, men ikke nødvendigvis unormale. På en annen side faller han utenfor ved å være en god far og holde på sine 'feminine' trekk. Familielivet er det som skaper et sympatisk inntrykk av han – at han er en god far gjør det vanskeligere å forstå at han

begår overgrep. Med det utfordrer også Breiteig en stereotypisk oppfatning av hva en overgriper er. Det store spørsmålet litteraturen presenterer, og som noen av anmelderne også håndterer, er: Hvis han er et monster, hvordan kan han også være en omsorgsfull far?

3.3 Resepsjonsanalyse

For å kunne forstå hvordan litteraturen kan bidra til å problematisere kontroversielle og vanskelige temaer, er det sentralt å studere hvordan skjønnlitteraturens problematisering av stereotyper tas imot i den offentlige debatten. Resepsjonen av *Mine fem år som far* og *Den som elsker noe annet* gir en pekepinn på hvordan seksuelle overgrep mot barn diskuteres i offentligheten. Jeg har gått gjennom alle anmeldelser, både i aviser og blogger, men vil i hovedsak konsentrere meg om avisanmeldelsene.

Ved å undersøke hva anmelderne fokuserer på, kan jeg diskutere hvordan litteraturkritikerne håndterer forholdet mellom 'monster' og 'menneske'. Først og fremst vil jeg undersøke om – og i så fall *hvordan* – spørsmålene jeg har tatt for meg i analysedelen gjenspeiles i resepsjonen. Fordi vi skaper og forstår den sosiale realiteten gjennom språket vårt, vil jeg også se nærmere på ordvalg og språklige grep i anmeldelsene. En annen viktig faktor er sjangerforventning – hvordan håndteres tematikken i anmeldelsene av krimromanen kontra romanen? Her er det viktig å påpeke at anmeldelsene i seg selv ikke gis mye rom til å utvikle en slik kompleks problematikk som det pedofili og overgrep er, og nettopp derfor blir det viktig å se hva de har valgt å fokusere på. Jeg kommer til å analysere resepsjonen av romanene hver for seg.

3.3.1 *Den som elsker noe annet*

Den som elsker noe annet fikk oppmerksomhet av et antall store medier da den kom ut: Til sammen ble den anmeldt av ti aviser. Kun to av disse anmeldelsene er skrevet av kvinner. Leif Ekle fra *Norges Rikskringkasting [NRK]*, Stina Håkonsbakken Roland fra *Oppland Arbeiderblad* og Sindre Hovdenakk fra *Verdens Gang [VG]* står for tre anmeldelser som i større grad er negativ til krimromanen. Ellers stiller anmelderne i *Adresseavisen*, *Aftenposten*, *Bergens Tidende*, *Dagsavisen*, *Dagbladet*, *Fredrikstads Blad* og *Stavanger Aftenblad* seg positive til romanen, selv om deres positive dommer baserer seg på ulike faktorer.

Roland og Hovdenakk knytter også tematikken til samtiden, og viser med det hvordan skjønnlitteraturen i dette tilfellet ikke forstås som et avgrenset, fiktivt univers, men heller som et innlegg i en moraldebatt om virkeligheten. Det er interessant, sett i lys av at de er to av tre som er negative til romanen. Hvordan de ulike anmeldelsene forholder seg til overgrepstatistikken varierer. Spesielt ses det ved at noen trekker fram ubehaget romanen

forårsaker som positivt, fordi det utfordrer leseren til å konfrontere sine internaliserte holdninger, mens andre føler ubehaget og tematikken er for nært knyttet sammen, og gjør det dermed vanskelig å gi en positiv dom.

3.3.1.1 Sjangerforventning

Det er knyttet en forventning til romanen i alle anmeldelsene, noe som ikke er unormalt da den inngår i krimsjangeren. Særlig i Leif Ekles anmeldelse for *NRK* er forventningene framtreddende, noe som ses her:

Det bor mange muligheter i kriminalromanen. En av dem er å belyse viktige temaer i samfunnsdebatten gjennom en intrige som spinner omkring én eller flere kriminelle handlinger. Denne mulige siden ved kriminallitteraturen har vært brukt, og forsøkt brukt, utallige ganger, ikke minst i nordisk, særlig svensk og norsk, krim (Ekle, 2007).

Videre peker Ekle (2007) på at Fossum gjerne skriver ut fra «en uventet, mindre korrekt synsvinkel» og at hun tidligere har lyktes med dette. Her trekker han fram Fossums *Elskede Poona* (2000) som «et lysende eksempel på hvor fint et stykke kriminallitteratur kan bli». Holdningen som lyser gjennom her, gir et inntrykk av at det er vanskelig å skape litterær kvalitet gjennom krimsjangeren da det generelle fokuset i anmeldelsen ligger på de sjangermessige konvensjonene som Fossum på mange områder avviker fra.

Stina Håkonsbakken Roland fra *Oppland Arbeiderblad* har i likhet med Ekle forventninger til krimsjangeren, og skriver: «Likevel er spenningen, som oftest driver kriminalromanen framover, et stort savn for denne leseren» (Roland, 2007). Her vises det til en forventning til den klassiske spenningskurven som preger mange krimromaner, men som Fossum tenderer å avvike fra. Kurt Hanssen fra *Dagbladet* er mer positiv til Fossum og roser hennes innlevelse, innsikt og troverdighet i det hun tar for seg vanskelige temaer. Samtidig trer det fram en sjangerforventning hos han også, som kan tolkes som en negativ holdning til krimlitteratur generelt: «Hun sier mer på 200 sider enn de fleste andre presterer på det dobbelte, men denne språklige økonomien avslører likevel et vokabular som gir en detaljrikdom utenom det vanlige i en kriminalroman» (Hanssen, 2007). Ifølge Hanssen har Fossum, på tross av sjangeren, klart å levere en god krimroman. Han har i utgangspunktet kjennskap til og et positivt syn på Fossums forfatterskap – noe Ekle og Roland også har. Derfor er det interessant

at *Den som elsker noe annet*, som tar for seg denne typen tematikk, får krassere kritikk av Ekle og Roland enn Fossums tidligere utgivelser.

Lars Helge Nilsens (2007) anmeldelse av boken i *Bergens Tidende* er også preget av en sjangerforventning, men han roser heller Fossums minimalistiske tilnærming til pedofilitematikken. Ole Jacob Hoel fra *Adresseavisen* vier også plass til å se boken i lys av normene rundt krimsjangeren: «Så skal en dømme etter helt tradisjonelle krimnormer er det ikke særlig til bok. Og uansett hvordan en definerer boka så er det egentlig ikke vanskelig å finne svakheter ved den» (Hoel, 2007). Samtidig mener han at innvendingene hans blir uvesentlige, fordi Fossum lykkes i mye annet. At han mener prosjektet og virkemidlene blir i tydeligste laget, forstår jeg som at han savner muligheten til å løse en krimgåte. Han er bevisst sjangerforventningene, og har en innsikt i Fossum som forfatter som gjør at boken ikke utelukkende dømmes basert på sjangerforventninger. Kjetil Wold fra *Stavanger Aftenblad* peker på at Fossum tar med leserne inn i et annerledes krimunivers (Wold, 2007). De anmelderne som har lest Fossums tidligere bøker, har altså en forventning til henne. Følgelig påvirkes ikke nødvendigvis smaksdommen av avvik fra sjangerkonvensjonene.

Blant anmelderne er det bred enighet om at romanen er god, tross brudd med krimmens sjangerkonvensjoner. Terje Stemland i *Aftenposten* skriver: «Karin Fossum har gjort det igjen, skrevet en type krim som først og fremst er båret av stor psykologisk innsikt og menneskeforståelse» (Stemland, 2007). Svein Kristiansen fra *Fredrikstads Blad* er enig med Stemland: «*Den som elsker noe annet* er ingen heftig actionkrim, men boken er spennende så det rekker likevel. Dens styrke ligger utvilsomt på det psykologiske plan, i forfatterens vilje og evne til å gi oss innsikt i hvorfor mennesker handler som de gjør» (Kristiansen, 2007). Det kan derfor virke som om sjangerforventningene – hvis de ses i lys av Fossums tidligere litterære verk – tøyles, og man setter større pris på hennes tilnærming til forbrytelser og selve løsningen av krimgåten, uavhengig av om den følger en tradisjonell spenningskurve eller ei. På den måten aksepterer de og gir rom for Fossums utforskning og utvikling av en vanskelig tematikk.

3.3.1.2 Uro og ubehag: pedofilitematikken

At pedofilitematikken bringer med seg reaksjoner, er ikke overraskende. Anmeldelsene er preget av modernismens abstrakte plussord, hvor «ubehag» er et ord som går igjen. Hanssen (2007) er en av dem som bruker sterke adjektiver for å beskrive Fossums roman. Tittelen på

anmeldelsen er «Uhyggelig og ubehagelig», og den første setningen han skriver om boken, er: «Den som elsker noe annet» er en av de uhyggeligste kriminalromanene som noensinne er skrevet av en norsk forfatter» (Hanssen, 2007). Videre peker han på at pedofiltematikken er noe som vekker «avsky og forakt» (Hanssen, 2007), og med dette viser han til følelser som kan sies å være representative for samfunnets holdninger. Det er dermed ikke sagt at disse ordene fungerer som negative i Hanssens dom, da han gir romanen en positiv dom. Sett i sammenheng med ordvalget, kan det sies at ubehaget er det som gjør boken så god.

Kristiansen (2007) trekker inn at romanen føles «ubehagelig» å lese fordi temaet er vondt og tabubelagt, men i likhet med Hanssen ser han på ubehaget som et godt grep, og gir verket en positiv dom. Nilsen (2007) er enige med de to ovennevnte anmelderne, men tar fokuset på ubehaget et steg videre: I tillegg til å omtale pedofiltematikken som blant annet «aktuelt» og «vondt», kaller han overgrepet og drapet på August Løwe som «det stygge, det unevnelige, det forferdelige» (Nilsen, 2007). Adjektivene som brukes i forbindelse med tematikken, er altså med å illustrere en tendens hvor anmelderne ønsker å få fram en personlig holdning til overgrepet og drapet. Samtidig signaliserer bruken av samme type adjektiver en felles, internalisert holdning i samfunnet til den tematikken romanen tar for seg.

Å håndtere en tabubelagt tematikk i litteraturen kan være vanskelig, også med tanke på å skrive anmeldelser av slike verk. Det kan ses i bruken av substantivet «ubehag», men det kommer også til uttrykk i for eksempel Ekles håndtering av tematikken: «Denne gangen har Fossum tydeligvis villet skrive en bok om pedofili» (Ekle, 2007). «Tydeligvis» markerer en nedlatende distanse til romanen, og fraværet av diskusjon rundt tematikken vitner om en avstand til det som tross alt er romanens hovedbudskap.

I Sindre Hovdenakks (2007) anmeldelse i *VG* ser han på temaet som ømfintlig, spesielt med tanke på Madeleine-kidnappingen som hendte samme år. Hovdenakk oppfatter med andre ord romanen som et innlegg i debatten om virkelige hendelser. Videre peker han på at tematikken er vanskelig å skrive godt om. Det kommer til uttrykk i hans anmeldelse at han synes Fossum har noen gode kvaliteter som forfatter, men at hun til syvende og sist bommer i hennes forsøk på å nyansere og problematisere. I motsetning til Hovdenakk, roser Kristiansen Fossum for hennes balansegang når det gjelder tematikken: «Hun vet selvfølgelig at hun beveger seg i et følelsmessig minefelt når hun velger pedofili som tema i sin nye krim, men hun makter likevel å balansere innholdet slik at det aldri blir klamt, spekulativt eller klisjéfyllt»

(Kristiansen, 2007). Tematikken blir ikke sett på som et hinder eller noe uhåndterlig i Kristiansens øyne. Han påpeker også at Fossum ikke tyr til enkle løsninger ved å bare fordømme overgriperen.

Hanssen (2007) skriver i sin anmeldelse: «En pedofil mann legger varsomt fra seg en død gutt inne i en skog: ‘Denne siste rest av anstendighet kjentes som en trøst, han var da et menneske, han hadde følelser, mange av dem var gode’» (Hanssen, 2007). At han har valgt dette sitatet, er interessant da det nyanserer monsterbildet av pedofile (og drapsmannen). Tittelen på anmeldelsen hans er «Uro og ubehag» (Hanssen, 2007), men likevel har han valgt et sitat som viser at bokens forbryter er mer kompleks enn kun en kaldblodig morder og overgrepsmann. Ved å anvende slike kontraster i anmeldelsen, får han fram det komplekse i tematikken Fossum tar for seg, da det komplekse er det som skaper ubehaget.

Roland (2007) peker på at framstillingen av den pedofile samsvarer med den internaliserte oppfatningen av pedofile som samfunnet preges av: «Det er lite som overrasker i hans historie. Den passer fint inn i den vanlige oppfatningen, selv om han definitivt har fått sine særegenheter» (Roland, 2007). Turid Larsen (2007) fra *Dagsavisen* ser på dette som at Fossum har lagt seg på en «trygg linje». Med dette mener Larsen at den pedofile mannen framstilles svært stakkarslig, og hun mener Fossum bruker beskrivelser «som må sies å falle inn i en slags allmenn stereotyp forestillingsverden» (Larsen, 2007). I tillegg legger hun fokus på det homofile ekteparet Alex og Johannes, som opplever å bli utsatt for mistanke i forbindelse med forsvinningene av de unge guttene. Dette viser også Roland til, samtidig stiller hun seg spørrende til Fossums innblanding av homofile i pedofilitematikken:

«Mens de homofile endelig har fått sin plass og sin aksept, vil pedofile menn for alltid være utstøtte. De vil være gjenstand for den ytterste forakt, de vil aldri møte forståelse», lar forfatteren Skarre si. Den debatten har vi nå faktisk hatt, etter at soknepresten i Ås menighet luftet sitt syn på paralleller mellom homofili og pedofili i *Oppland Arbeiderblad* før fellesferien. Det ble da konkludert med at dette synet gikk på tvers av så vel kirkens tro som folkemeningen (Roland, 2007).

Dette er et annet eksempel på hvordan anmeldelser ikke bare oppfatter romanens tema, men også individuelle replikker. I Rolands tilfelle blir replikken en slags bro mellom fiksjon og virkelighet, og på den måten kan det sies at forklaringsmodellene romanen presenterer kan

overføres til samtiden og diskuteres, slik Hovdenakk gjør ved å trekke inn Madeleine-kidnappingen.

Ubehaget og pedofilitematikken er nært knyttet til hverandre i anmeldelsene, og det tydeliggjør hvor ubehaget ligger. Samtidig illustrerer anmeldelsene hvordan romanene forholder seg til virkeligheten. At anmelderne opplever ubehag skyldes ulike ting: I flere tilfeller viser anmelderne til ubehaget som noe godt fordi det utfordrer deres fordommer og åpner for at det kan skyldes den psykologiske innsikten Fossum er kjent for. Andre, blant annet Roland og Hovdenakk, trekker tydelige paralleller mellom ubehaget og pedofilitematikken, men at det er det som gjør det vanskelig å gi romanen en god dom.

3.3.1.3 Å forklare versus å forstå

Det hersker en ambivalens med hensyn til å la overgriperen forklare seg, kontra det å prøve å forstå den pedofile. Dette ses tydeligst i resepsjonen til *Mine fem år som far*, men blir også trukket fram i en av anmeldelsene av *Den som elsker noe annet*. Nilsen (2007) peker på at den pedofile får forklare seg, men det er ikke snakk om å prøve å forstå. I hans øyne er det heller ikke meningen at den pedofile skal få sympati – Fossum viser omtanke for de pårørende, men hun lar også forbryteren komme til ordet.

Flere faktorer i romanen kan gi et stakkarslig bilde av Brein, samtidig som han vekker avsky. Stemland trekker dette inn i sin anmeldelse, og viser til det komplekse og menneskelige som en egenskap i Fossums roman ved at: «(...) hun søker etter mulige årsaker og går inn i hans følelsesliv istedenfor å nøye seg med vår kollektive forakt og fordømmelse. Det et vågestykke, om enn ikke blindt» (Stemland, 2007). Nilsen trekker ikke fram det samme som Stemland, men legger heller fokuset på avstanden mellom den pedofile og ikke-pedofile. Roland trekker på lik linje med Stemland fram Fossums fokus på det menneskelige. Hun roser Fossums nyansering, og mener at dette gir rom for en større forståelse av pedofilitematikken:

Fossum skal også berømmes for at hun ikke tyr til den enkleste løsningen: Fordømme overgriperen og alt han står for. Forfatteren makter på forbilledlig vis å gi overgriperen et ansikt, ikke sympatisk, men menneskelig. Slik får hun oss til å forstå at han også er et offer og ikke bare et ukontrollert "vesen" som styres av uregjerlige drifter (Roland, 2007).

Her bryter Roland med et stigma rundt den pedofile, ved at hun understreker forståelsen for at han også er et offer – og ikke ren og skjær ondskap (Jahnke, 2018, s. 144). Også Hoel trekker fram det menneskelige som en viktig funksjon i boken: «Og vi kjenner igjen de fatale ugjerningene som blir gjort i affekt eller desperasjon eller rett og slett ved uhell, av mennesker som ligner deg og meg (...)» (Hoel, 2007). Fokuset på å prøve å forstå, eller i det minste anerkjenne at det ligger mer bak enn ren og skjær monstrøsitet, viser også Wold (2007) til. Han stiller spørsmål til om vi kan eller bør forsøke å forstå overgriperens motiv.

Både Nilsen (2007) og Roland (2007) trekker fram Fossums omtanke for de pårørende – som tidvis kommer til uttrykk i romanen. At anmelderne trekker inn og berømmer Fossums forsøk på å nyansere, kan vitne om tendensen som Prinos (2001) og Aamotsbakken (2018) peker på – for Fossum er det det psykologiske aspektet som er interessant, og derfor fordyper hun seg i romanens litterære personer.

3.3.1.4 Komposisjon og forteller

Ekle (2007) trekker fram at tredjepersonsfortelleren i *Den som elsker noe annet* kan gjøre tematikken overfladisk og informativ, og mener dialogene mellom Sejer og Skarre bare lykkes delvis – de to etterforskerne «blir flate og formløse». I kontrast til Ekle, roser Nilsen dialogplanet: «Hun motstår enhver fristelse til å smøre tjukt på for effektens skyld, i stedet lar hun store deler av den relativt korte romanen bevege seg på dialogplanet» (Nilsen, 2007). Det finnes altså en stor spennvidde i vurderingen av fortellerteknikken, hvor anmelderne vurderer hensikten med tredjepersonsfortelleren vidt forskjellig.

Samtidig blir Edwins forsvinning trukket fram av Ekle som den delen av romanen som er «den mest levende og dermed mest hjerteskjærende – til tross for at den er for et sidespor å regne» (Ekle, 2007). Det er likevel besynderlig å kalle forsvinningen et sidespor, da det er den som fører handlingen videre: *Hvem* har tatt Edwin og er det den samme som har tatt Jonas August? Hovdenakk er enig med Ekle, og mener det er underlig at Fossum har tatt med enda en barneforsvinning i handlingen: «Den virker dårlig motivert, og har en forklaring som ligger på siden av hovedintrigen» (Hovdenakk, 2007). Det kan hevdes at Edwins forsvinning utfordrer vår stereotypiske oppfatning av den pedofile – noe Sejer og Skarre diskuterer da de stiller spørsmål til om de overser noe viktig ved å være fanget i pedofilitematikken. I Ekle og Hovdenakks anmeldelser er ikke dette noe som ilegges særlig betydning for handlingen.

Det finnes derimot flere anmeldere (se blant annet Kristiansen, 2007; Hoel, 2007; Wold, 2007) som trekker inn Edwins forsvinning som noe av betydning. Larsen viser til hvordan alle fortellingene i boken er verdifulle, og at de sammen danner selve krimgåten:

Det er selve oppklaringsprosessen og de mange refleksjoner, handlinger og tanker fram mot den endelige avklaringen som representerer selve spenningen, og denne veien fram klarer Fossum å fylle med litterær kraft, med presise og avslørende personkarakteristikker og med overraskende sidehistorier (Larsen, 2007).

Med andre ord er det flere faktorer som representerer spenningen i boken, og Nilsen (2007) trekker fram Kristine og Reinhardt som viktige karakterer for spenningskurven. Hanssen peker også på ekteparet som sentrale, men observasjonen blir mer overfladisk:

Reinhardt og Kristine Ris, ekteparet som fant Jonas død i skogen, får også en stor plass i handlingen. En sånn opplevelse setter spor etter seg, men alle har forskjellige måter å takle den på – og det er de totalt motsatte reaksjonsmåtene til Reinhardt og Kristine som Fossum viser oss (Hanssen, 2007).

Hanssen vektlegger altså bipersonenes rolle i boken, men utbroderer ikke særlig. Likevel kan det vise tendensen i Fossums forfatterskap hvor hun ofte skildrer lokalsamfunnet på en troverdig måte, samtidig som hun skaper medfølelse og forståelse for personer som ikke nødvendigvis er sympatiske – noe Prinos (2001) også viser til. Den psykologiske innsikten bøkene preges av trekkes ofte fram som noe positivt.

Flere av anmelderne (se blant annet Roland, 2007; Hoel, 2007; Hovdenakk, 2007) mener at etterforskerne Sejer og Skarre blir kunstige og snusfornuftige, der de prøver å belyse ulike sider av pedofiltematikken. Samtidig trekker Hoel (2007) fram at ekteparet Ris er sentrale personer for romanen, sammen med de andre bipersonene, ved at de bringer flere nyanser til fortellingen. Dette kan også ses hos Wold, som skriver: «Interessant nok velger hun i årets roman å følge kriminalromanens viktige bipersoner; de som oppdager offeret, varsler politiet og drar handlingen i gang» (Wold, 2007). Det er altså de litterære bipersonene som ses på som interessante, og ikke nødvendigvis etterforskerne og deres arbeid. I tillegg er det en ambivalens med hensyn til fortellervinkel, hvor enkelte mener tredjepersonsforteller blir for

overfladisk, mens andre mener det fungerer og skaper en bred psykologisk innsikt sett sammen med de litterære personene.

Det kan sies å være en stor spennvidde i vurderingene til anmelderne, spesielt med tanke på hva de anser som viktig for tematikken som tas opp. Spesielt blir sidehistoriene og den psykologiske innsikten til Fossum av betydning for anmelderne og hvordan de forstår tematikken. Litteraturens evne til å utfordre stereotype forestillinger av pedofili er til stede i anmeldelsene, men de løfter fram ulike aspekter av hvordan det gjøres – som også fører til ulike resultater. Likevel er det ikke alle som ønsker å gripe tak i tematikken, og vier liten plass til den. Dermed kan det virke som at ubehaget tematikken medfører også er med på å styre dommen av romanen, som man kan se hos Roland, Hovdenakk og Ekle. Anmeldelsene er tydelig sjangerstyrt, men det er ikke nødvendigvis negativt for verkets dom da de resterende anmeldelsene generelt konkluderer med at *Den som elsker noe annet* er ubehagelig – og med det: *god*.

3.3.2 *Mine fem år som far*

I motsetning til anmeldelsene av *Den som elsker noe annet*, er anmeldelsene av *Mine fem år som far* stort sett av kvinner – kun to av ni anmeldelser er skrevet av menn. Ifølge tall fra Norsk kritikerlag hersker en kjønnsfordeling på femti-femti for organiserte litteraturanmeldere (Furuseth og Jul-Larsen, 2016, s. 575). Det er uansett interessant at det finnes en slik ujevnhet mellom sjangrene, når kjønnsfordelingen i utgangspunktet er lik.

Anmeldernes dom i *Dagbladet*, *Dagsavisen*, *Fædrelandsvennen*, *Stavanger Aftenblad*, *Trønder-Avisa*, *VG* og *Vårt Land* er som regel positiv. Anmeldelsen i *NRK* av Marta Norheim og til dels anmeldelsen Lillebø har skrevet for *Klassekampen* skiller seg ut som mer negative til romanen.

3.3.2.1 Maskulinitet og normalitet

De fleste av anmelderne etablerer først og fremst det faktum at Martin er en god far (se blant annet Djuve, 2014; Murvold, 2014; Sivertsen, 2014). Utover det hersker en enighet om at Martin Havn er en kompleks skikkelse. May Grethe Lerums understreker hans kompleksitet i sin anmeldelse for *VG*. Hun trekker fram Martin som mann, familiefar og overgriper, og skriver at han har «noe mørkt og urovekkende som trenger seg frem fra hans dypeste

avgrunner. Men førtiåringen Martin Havn er ingen voldelig mann, han gråter lett, og hans passiv-aggressive væremåte tolkes av de fleste som snillhet» (Lerum, 2014). Videre skriver hun at premissene for «dette intense mannportrettet» er lagt. At hun peker på romanen som et mannportrett, viser hennes forståelse for at Martin ikke er perfekt – han har gode egenskaper, men også dårlige. Dermed trekkes han fram som en kompleks mannsskikkelse som lever et ganske alminnelig liv.

Som Gerd Elin Sandve (2014) trekker fram i sin anmeldelse for *Dagsavisen* er Martin langt mer deltakende i oppdragelsen av barna sine enn gjennomsnittsfaren. Å sammenligne han med andre fedre er med på å forsterke fokuset på det alminnelige. I tillegg fokuserer hun på noen av Martins mer framtrædende egenskaper: «Den som tar seg av hus og hjem mens kona gjør karriere. En følsom mann med bedehusbakgrunn, som ofte blir rørt til tårer. Martin stiller opp, også for den nysingle nabokona, altså ekskjæresten, og hennes datter» (Sandve, 2014). Hun ser egenskapene som viktige for å forstå han som en empatisk person, og med det understrekes kompleksiteten i han.

Også Steinar Sivertsen (2014) fra *Stavanger Aftenblad* viser til Martin som en følsom mann. Tittelen på anmeldelsen hans er «Myk mann og overgriper» – som på mange måter fanger opp kontrasten i Martin. I tillegg har Sivertsen et fokus på Martins komplekse tilværelse i form av hans navigering mellom det maskuline og feminine, og legger vekt på at han er «feminisert» og «huslig», samtidig som at han har et «anstrengt forhold til egen mor» (Sivertsen, 2014). Deretter trekker han fram at Martin også er utro mot konen sin. Dette understreker Martins tvilsomme moral, men det viser også hans menneskelige trekk. Lerum (2014) understreker hans menneskelighet: «Romanen er helstøpt, det særegne språket maner frem karakterer som både er høyst levende og skremmende alminnelige». Romanen er altså ikke preget av unaturlige karakterer for å formidle tematikken – en overgriper kan være akkurat som «oss», leve det samme A4-familielivet, men kan gjøre dumme ting, som å være utro. Det er dette Lerum og Sandve ser på som skremmende, men de tolker likevel Martin annerledes. Sandve viser til kompleksiteten hans som full av skremmende kontraster; Lerum og Sivertsen ser kompleksiteten mer som det som gjør han skremmende menneskelig.

Astrid Fosvold (2014) skriver i *Vårt Land* at det «er lett å sympatisere med en småbarnsfar som føler seg jaget». «Småbarnsfar» er en karakter som vekker følelser i oss – det er en gjenkjennelig posisjon. Det at overgriperen er faren til små barn er med på å skape en skepsis

til overgrepstematikken: «Trass i at vi tidlig i teksten får vite at han er skyldig i overgrep mot barn, etablerer romanen en slik empati. (...) Flere ganger har jeg vondt for å tro at denne karen er en seksualforbryter: Han burde være ondere,- kaldere,- mer kynisk» (Fosvold, 2014). Det avgjørende spørsmålet i anmeldelsene blir derfor: Hvordan kan en småbarnsfar gjøre dette? Fosvold (2014) fortsetter tankerekken med å vise til at Breiteig «skildrer ondskapen i et menneske som ligner oss, som bor i et rekkehus til forveksling likt vårt». Det skremmende er hvor lik han er oss.

Sandve (2014) trekker inn Martins kompleksitet, og hvordan vi som lesere får empati med han: «Hele tida hårfint balanserende mellom sympatiframkallende og motviljeskapende episoder. Martin gjør mange dumme ting. Men også mange fine». Videre problematiserer hun denne empatien, gjennom hvordan den utfordres av Martins egen virkelighetsoppfatning. Det samme gjør også blant annet Lerum i sin tolkning av Martin:

Fortellingen provoserer, ikke minst når empatien for hovedpersonen utfordres ved hans politisk ukorrekte svar på det store spørsmålet: Hva skader offeret mest – selve befølingen i halvsøvne, eller rettsprosessen som i ettertid skaper en skam, sementerer minner, og river opp hele barnets nærmeste krets? (Lerum, 2014).

Fokuset er på hvordan Martin, i all sin alminnelighet, også er et komplekst og uforutsigbart menneske fordi *en del* av han er en overgriper. Også Fosvold (2014) griper fatt i denne tematikken. Hun peker på hvordan det blir etablert empati for Martin, men kaller det for «sterk kost» da Martin uttrykker at han tror barnet han forgrep seg på kan leve et godt liv videre etter overgrepet, fordi han var forsiktig. I tillegg viser hun til hans giftige maskulinitet, da han undrer seg over om familien, elskerinnen og barnet han forbrøt seg på vil klare seg uten han: «Når han får taletid, avslører overgriperen sitt tankemønster: Gjennom tre hundre sider erkjenner han ikke smerten han har påført både barnet han forgrep seg på, og sin egen familie, en eneste gang» (Fosvold, 2014). Hun problematiserer altså hans virkelighetsoppfatning, samtidig som hun mener at dette er med på å nyansere den empatien man får med småbarnsfaren Martin.

Marta Norheims (2014) anmeldelse hos *NRK* er også preget av et fokus på normalitet. Dette oppsummeres tydelig i overskriften til anmeldelsen hennes: «Ein heilt vanleg overgripar». Det er en tydelig indikasjon på Martins kompleksitet, men selv med en slik overskrift er Norheim

den eneste anmelderen som ikke går nærmere inn på dette, annet enn at hun spør: «Det kløyvande spørsmålet, spørsmålet som motiverer heile romanen er: Kva fekk Martin til å gå denne vegen?» (Norheim, 2014). Hennes anmeldelse preges av at hun ikke forstår, samtidig som hun ikke går dypere inn på hans kompleksitet.

Overordnet er tendensen i anmeldelsene at normaliteten og kompleksiteten i Martin er avgjørende for det skremmende og ubehagelige i fortellingen, fordi det til en viss grad fører med seg empati for han. Man kan kjenne seg igjen i Martin – iallfall til en viss grad – noe som også fører med seg spørsmålet om hvordan vi kan forstå hvem Martin *egentlig* er.

3.3.2.2 Å forklare versus å forstå

Å forstå overgriperen Martin kan sies, ut fra anmeldelsene, å være vanskelig. Norheim skriver i sin anmeldelse: «Når overgriperen liknar på deg og meg, skal vi då prøve å forstå kva som ligg bak, eller akseptere at overgrepet kjem ut av det blå?» (Norheim, 2014). Her appellerer hun til leseren og ber oss ta moralsk stilling til tematikken. En av underoverskriftene Norheim opererer med er «Kven er Martin?». Hennes fokus kan dermed sies å ligge i det å prøve å forstå han, men det kommer tydelig fram at hun har vanskeligheter med nettopp dette. Her er blant annet Sandve (2014) en motvekt til Norheim, og vektlegger alt det som gjør Martin til den han er: «Viser fram, uten å forklare eller forsvare. Leseren får etter hvert vite om Martin er skyldig eller ikke, juridisk og moralsk. Men det er ikke det som er hovedpoenget her, ikke bare det som driver leseren framover» (Sandve, 2014). Sandve nyanserer tematikken ved å påpeke at gåten her er ikke selve overgrepet, men heller hvem overgriperen er – saken er ikke enten svart eller hvit, og det er alle gråtonene mellom som er interessante.

Kompleksiteten utgjør spriket mellom Norheim (2014) og de andre anmelderne. Hun skriver at leseren leter etter tegn i teksten som tilsier at ugjerningen vil finne sted – her trekkes både forholdet til mor fram som en mulig forklaring, samt babyspråket til Martin og Lillian. Likevel hevder hun det ikke gir mening. Norheim sliter altså med å forstå – hvorfor skal hun lære Martin å kjenne, uten å lære overgriperen å kjenne? Sandve og Lerum mener dette er hele poenget – Martin er overgriperen, men ikke *bare* en overgriper. Det kan tenkes at Norheims syn er preget av en tanke om at en overgriper utelukkende må være et monster, og at det må finnes tydelige tegn på at det er snakk en type. Hun nevner dette som et «fravær» av sentral informasjon i romanen. Å finne en grunn – som er gyldig for henne – for Martins handlinger, er svært framtrædende i anmeldelsen:

Det går an å tolke dette fråveret på ulike måtar: Overgriparen berre gjer det han gjer utan å tenkje på det verken før, under og etter. Overgriparen har så sterke fortreningsmekanismer at han knapt nok er i kontakt med den sida i seg som gjer dette. Overgriparen skjønner ikkje at dette er gale før nokon fortel han det. Det kan hende at ein overgripar kan vere slik. Likevel meiner eg det er noko som manglar i denne romanen (Norheim, 2014).

Hun avslutter anmeldelsen med å skrive: «Eg forstår ikkje kvifor eg skal lære Martin å kjenne når verken Martin eller forfattaren let meg bli kjent med overgriparen Martin» (Norheim, 2014). I motsetning til Norheim vektlegger Lerum forklaringsprosessen til Martin, heller enn forståelse: «Ekskjærestens datter er utsatt for overgrep, og etter en kort periode av fortrenning begynner hovedpersonen sin indre forklaringsprosess» (Lerum, 2014). Fokuset til Lerum ligger i å avdekke det komplekse ved overgriperen, og med det skape en slags forståelse og svar på gåten: «Det er langt på vei en forsvarstale, men Bjarte Breiteig skreller av lag på lag, og avdekker en personlighet som skaper både gåsehud og empati» (Lerum, 2014).

I sin anmeldelse for *Dagbladet* peker Maya Troberg Djuve (2014) på tvilen hos leseren, fordi vi kjenner oss igjen i Martin. Dette er drivkraften i boken: «Martin er responsdrevet. Hans indre kamp gjør inntrykk. Det gjør også den enorme lengselen han bærer på, etter en rystende smerte. Han er et menneske som lengter etter nedrykk. Hvorfor han er slik, gir Breiteig heldigvis ingen enkel forklaring på» (Djuve, 2014). Hun er altså positiv til at Breiteig ikke gir noen tydelige svar og ser på det som et godt virkemiddel. Eva-Hilde Murvold (2014) nevner også gåten i sin anmeldelse for *Trønder-Avisa*: «Martin blir ei gåte. Hvorfor gjør han dette?» (Murvold, 2014). Sandra Lillebø (2014) skriver i *Klassekampen* at spenningen ligger i utforskningen av hva som skjedde, samt hvorfor en tilsynelatende alminnelig familiefar begikk et overgrep. Hun påpeker at det er vanskelig å forstå, og stiller spørsmål til om vi i det hele tatt kan forstå. Følgelig står gåten sentralt i de fleste av anmeldelsene, og det reflekteres over om vi bør prøve å forstå, akseptere den snevre forklaringen vi får, eller avvise hele problematikken.

3.3.2.3 Komposisjon og forteller

Fosvold (2014) hevder at en roman med en tematikk som tar for seg overgrep, ofte fortelles fra ofrenes ståsted. Men hvis gåten er å prøve å forstå hvem overgriperen er og hvorfor han

har gjort som han har gjort, er det vanskelig fra offerets perspektiv. I tillegg mener hun det er lettere å dømme overgriperen som en utenfra, utenfor vårt fellesskap, og at romanen insisterer på å la forbryteren fortelle sin historie.

Valget av førstepersonsforteller er også avgjørende i både Sandve (2014) og Lerums (2014) anmeldelser. Sandve skriver: «Siden vi gjennom jeg-stemmen kan snikkikke inn i fortellerens tanker og følelser, vet vi mer om hvorfor vedkommende handler som han eller hun gjør. Da er det enklere å like noen, når man ikke bare må basere oss på det hen sier eller gjør ute i verden» (Sandve, 2014). Videre trekker hun fram at vi blir kjent med Martin gjennom nøye utvalgt tilbakeblikk, og med det kommer spørsmålet om hvor pålitelig han er som forteller.

Lerum nevner også dette: «Romanen er helstøpt, det særegne språket maner frem karakterer som både er høyst levende og skremmende alminnelige – særlig når leseren må myse gjennom hovedpersonens mentale briller» (Lerum, 2014). Dette er avgjørende for romanen, da gåten handler om dette – vi vet aldri helt sikkert hvem Martin egentlig er. Det er flere av anmelderne som trekker dette fram som elemæntert (se blant annet Djuve, 2014; Sivertsen, 2014). Samtidig som at Djuve (2014) peker på Breiteigs språk i romanen som «kjølig og velpolert», ser hun også at det har en funksjon: «Godt driv er det også i språket og dialogene. Kanskje kunne det skjedd litt mer i språket, som tidvis virker refererende, kjølig og velpolert. Samtidig speiler det Martins forhold til virkeligheten». For henne framstår språket som et viktig virkemiddel som samsvarer med Martin Havn som jeg-forteller, fordi det viser hans personlighet.

Tross noe kritikk, roses Breiteig i de fleste av anmeldelsene for hans forfattertalent (se blant annet Lerum, 2014; Murvold, 2014; Sandve, 2014). Også Norheim (2014) anerkjenner Breiteig som en kritikerrost novellist, men beveger fokuset over på en slags sjangerforventning til Breiteigs roman:

Den kritikarroste novellisten Bjarte Breiteig romandebuterer denne hausten.

Overgangen er ikkje heilt smertefri. Novellene bar gjerne preg av at det låg noko under, noko usagt som skapte ei uro i teksten. I romanen «Mine fem år som far» uroar det usagte på ein annan måte, her saknar eg det som ikkje står (Norheim, 2014).

Breiteig er kjent for å skrive noveller, der mye av budskapet ligger mellom linjene. Dette tar han med seg videre inn i handlingen til *Mine fem år som far*. Sivertsen (2014) trekker fram Martins forfatterskap i sin anmeldelse, men ilegger ikke skrivingen betydning for overgrepene annet enn at han klassifiserer det som en meta-problematikk. Skriften og forfatterskapet til Martin uteblir fra de resterende anmeldelsene, selv om dette vies mye tid til i romanen.

De fleste anmelderne er enige om at det komplekse og det som ikke blir sagt er det som utgjør gåten og drivkraften i *Mine fem år som far*, men for både Lillebø (2014) og Norheim (2014) er det noe som mangler. Norheim kommer med eksempler på hva boken heller kunne tatt for seg:

Ein mann som gjer så godt han kan, som seier opp jobben for å skrive på heiltid – noko han tydelegvis ikkje har talent til – mens kona tener bra i eit reklamebyrå og han tek mest av heimearbeidet. Spenninga kunne vore lagt til skrivinga, eller til utruskapen: Korleis vil Gina reagere om ho oppdagar at mannen og venninna hennar har seg på dagtid mens ho er på jobb?
Men historia inneheld også overgriparen Martin (Norheim, 2014).

At hun nevner at spenningen *kunne* vært lagt til skrivingen er interessant, da det kan hevdes at den faktisk er lagt til nettopp dette. Det hun vil se er en historie uten overgrep, på tross av at det er romanens poeng. Men Norheim er ikke utelukkende negativ til Breiteig, og roser han for ferdighetene hans når det gjelder å skildre situasjoner og stemninger som virker pålitelige og ugreie.

Kritikerne ser dermed på valget av førstepersonsforteller som viktig for å kunne utforske den komplekse mannskikkelsen. På tross av innsikten man får i Martin gjennom fortellervinkelen, er det likevel flere som mener at det er vanskelig å forstå hva forfatteren ønsker å oppnå. Samtidig er det mange som hyller nettopp dette, fordi det blir lettere å sympatisere med han.

3.3.2.4 Uro og ubehag

Overgrepstematikken fører også i dette tilfellet med seg modernismens abstrakte plussord, som «uro» og «ubehag», i tillegg til at de fleste trekker fram at dette er et vondt og vanskelig tema (se for eksempel Djuve, 2014; Lillebø, 2014; Sandve, 2014). Blant annet starter Lerums

anmeldelse med å beskrive romanen som en «Urovekkende sterk fortelling om en manns vei mot å bli overgriper» (Lerum, 2014). Uroen blir altså ikke sett på som noe negativt, men den er med på å skape den sterke fortellingen, som igjen fører med seg sterke reaksjoner. Også Sandve (2014) trekker dette fram som utslagsgivende for at Breiteigs roman gjør det så bra. I en slags kontrast til disse står Norheim (2014) igjen, som viser til at romanen skaper en uro – men at dette er en uro skapt av det som ikke står skrevet. Djuve hevder at Breiteig aldri har «vært redd for å vekke ubehag i leseren» (Djuve, 2014), og skriver videre at selv om det er ubehagelig, er det også «høyst lesbart».

Sandve (2014) tar samtalen om ubehaget et steg videre, og konstaterer at få lovbrudd opprører mennesker mer enn seksuelle overgrep mot barn. Hun påpeker at pedofilidømte er nederst på rangstigen selv i fengsel: «'Sykt avskum!' er dommen, og ferdig med det» (Sandve, 2014). Slik gjør hun oss også oppmerksom på hvordan dette gjerne fører til måten vi møter romanen om Martin Havn på. På denne måten blir fordommene våre utfordret ved at vi får empati for overgriperen – spesielt når vi ser de gode sidene hans. Lillebø viser nettopp dette i sin anmeldelse av romanen, hvor hun først sier hun nesten angret på at hun sa ja til å anmelde boken, for deretter å følge opp med:

Så sterkt var ubehaget ved lesningen, antakelig forsterket av at jeg i intervjuer med forfatteren allerede hadde fått vite at romanens hovedperson var skyldig i overgrep mot et lite barn, slik at uhyggen i beskrivelsene av den vanlige tralten i en gjennomsnittlig kjernefamilie ble ekstra påtakelig (Lillebø, 2014).

Likevel skryter hun av Breiteig som forfatter, og hevder at han skriver så godt og forbeholdsløst at man kommer dypt inn i overgriperens logikk og virkelighetssyn – og det er spesielt det som skaper ubehaget. *Mine fem år som far* har dermed, ifølge anmeldelsene, klart å nyansere en stereotypi knyttet til dem som begår overgrep. Med dette vises litteraturens mulighet for å løfte og utfordre en kompleks problematikk. Dette skaper også et ubehag hos leseren. Ubekvemet som trekkes fram i anmeldelsene er ikke utelukkende negativt, men det lokaliseres ulikt, og det får også ulike konsekvenser for hvordan anmelderne behandler tematikken.

3.3.3 Øvrig resepsjon

I tillegg til resepsjonen jeg har tatt for meg til nå finnes også bloggresepsjonen. I min oppgave er det ikke plass til å gå dypere inn på disse – selv om det hadde vært interessant å se hvor bloggere og andre ikke-profesjonelle anmeldere legger sitt fokus. Tendensen i de øvrige anmeldelsene er at bloggerne legger stor vekt på egne følelser og dykker ikke særlig dypt ned i bokens tematikk eller virkemidler, og følgelig oppstår det heller ikke en innholdsrik og faglig diskusjon. Altså kan den spennende diskusjonen heller sies å finne sted i avisene. Jeg vil likevel kortfattet presentere hva et lite utvalg av disse blogganalysene legger vekt på

3.3.3.1 *Den som elsker noe annet*

Bare én blogg tar for seg Karin Fossums *Den som elsker noe annet*, og det var først i 2015 innlegget ble publisert – åtte år etter romanens utgivelse. At jeg kun fant én blogg, kommer nok av det faktum at bokblogger i 2007 var mindre utbredt, iallfall i forhold til nå. Bloggen *Bokblogg Geir* tilhører krimforfatteren Geir Tangen. I anmeldelsen roser han Fossum, men bruker ordet «kjedelig» for å beskrive boken: «Karin Fossum bryr seg ikke en døyt om historien oppleves som spennende. Hun er langt forbi det stadiet som forfatter at hun er nødt til å tenke dramaturgi og spenningsoppbygging når hun skriver» (Tangen, 2015). Videre peker han på at Fossum har et tydelig samfunnsproblem å belyse, og stiller spørsmål til om det også behøver å være spennende. Tangen framstår som sjangerstyrt, i likhet med de profesjonelle anmelderne, noe som understrekes av at han punktviss ramser opp gode og dårlige kvaliteter ved boken og vurderer hvordan de passer inn i sjangeren. Det fører til en ganske overfladisk anmeldelse av romanen, da det i bunn og grunn er sjangeren og Fossums generelle forfatterskap det blir felt en dom over.

3.3.3.2 *Mine fem år som far*

Det har vært stor interesse for *Mine fem år som far*, og jeg fant ni blogger som omtaler romanen.⁶ Syv av anmeldelsene er skrevet av kvinner, og de to resterende er anonyme. Igjen ser kjønn ut til å være en faktor for anmeldelsene av denne boken, da også de profesjonelle anmeldelsene er skrevet hovedsakelig av kvinner. Samtidig kan det være en naturlig fordeling, da det anslås at nitti prosent av bokbloggere er kvinner (Furuseth og Jul-Larsen,

⁶ De resterende syv bloggene er: siljebloomst.wordpress.com, medbokogpalett.blogspot.com, stinema.blogspot.com, afkleser.blogspot.com, signhild.blogspot.com, bokanbefalingen.wordpress.com, oreganosbokblogg.blogspot.com.

2016, s. 575). Jeg har valgt å ta utgangspunkt i bloggene til Anita Ness og Ann Helen Kolås Ingebrigtsen, da de framstår som de mest etablerte bokbloggene i utvalget.

Ingebrigtsen (2015) jobber som norsklærer, og driver bloggen *Les mye*. I anmeldelsen legger hun vekt på at vi får empati for Martin og at det er flere sider ved han. I tillegg har hun plukket ut skrivningen til Martin som viktig: «Han får det for seg at han vil skrive, men tror at bare et forstyrret sinn kan formidle storslagen litteratur. Det er da han utforsker det buldrende mørket i seg og krysser forbudte grenser» (Ingebrigtsen, 2015). Hun viser også til at overgriperen i ham knapt synes, og det gjør at leseren automatisk leter etter tegn på at han er en overgriper.

Ness (2014) publiserer bokanmeldelser på bloggen *Artemisias Verden*. Boken beskriver hun som «veldig spennende, som en thriller» (Ness, 2014). Hun trekker fram kjønnsrollene som sentralt i boken – spesielt mellom Martin og Gina. Anita beskriver også boken som «både sår og vond. Tankevekkende» (Ness, 2014). Anmeldelsen preges av et uprofesjonelt og lite faglig språk, som for eksempel da hun skriver om Breiteig: «det var faktisk befriende å lese en roman skrevet på en "normal måte" uten fiksfakserier eller selvkonstruert eksperimentell grammatikk» (Ness, 2014). Bloggene skiller seg fra avisanmeldelsene ved at blogganmeldelsene ofte preges av en knapp og følelsesstyrt begrunnelse av meningsytringene.

3.3.4 Konklusjon

At litteraturkritikerne er splittet og har ulike holdninger til bøkene og tematikken de tar for seg er interessant. Flere av anmelderne ser nyansene og funksjonene til de litterære karakterene i begge romanene, men det er også enkelte som ikke er villige til å gi den pedofile et rikere liv enn at de kun er en overgriper. Enten blir det komplekse og det alminnelige oversett, eller blir det ikke godtatt.

Som Jahnke (2018, s. 145) peker på, er vanlige stereotypiske oppfatninger av pedofile at de er farlige, unormale, umoralske og at de har kontroll over hvem de blir seksuelt tiltrukket av. De fleste av anmelderne anerkjenner dette, og særlig Breiteig applauderes for ubehaget som kommer av å la oss blir kjent med Martin gjennom førstepersonsforteller – noe som framstiller han som en alminnelig, men også kompleks mann. I Fossums roman er det derimot pedofili- og overgrepstematikken generelt som vekker ubehaget i anmelderne. Samtidig er

håndteringen av ulike forklaringer av pedofili og overgrep også med på å skape et rom for debatt. Det vises gjennom Roland og Hovdenakks sammenligning av tematikken i Fossums roman med samtidens nyheter. På den måten plasseres litteraturen i den samtidige offentlige diskursen.

Flere anmeldere understreker at mangel på spenning og det som driver *Den som elsker noe annet* ikke er typisk for krimsjangeren, da den pedofile ikke utgjør en umiddelbar trussel for de litterære karakterene som det fokuseres på. Som leser vet man – gjennom intern fokalisering hos Brein – at han i utgangspunktet ikke mente å skade Jonas August, og dermed oppfattes han heller ikke som farlig i den forstand. Slik er Fossum med på å utfordre lesernes stereotypiske oppfatning om at pedofile er farlig og umoralske. At den kriminelle ikke samsvarer med sjangerforventningene, trekkes inn av anmelderne – og særlig framtrædende er det i Ekles (2014) kritikk av romanen. Om det er forventningene til sjangeren, blandet med en forventning til håndteringen av den pedofile som menneske er uklart, men det er uansett ikke tvil om at holdningene til tematikken har satt sitt preg på resepsjonen.

Tendensen i anmeldelsene kan sies å være forholdet mellom forklaringene litteraturen presenterer, og lesernes ønske eller evne til å forstå. Noen anmeldere aksepterer at de ikke forstår, noen roser forfatterne for å øke forståelsen, mens noen avviser tematikken helt ved å ikke undersøke den nærmere. Dette er interessant, fordi det viser at både Fossum og Breiteig har fått til *noe*: Romanene deres har skapt reaksjoner – gode og dårlige – og har manet fram et spekter av følelser i leserne. Ved at stereotypiene på ulike måter har blitt forståelige, har romanene skrevet seg inn i og endret den offentlige debatten.

Samtidig er det flere elementer anmelderne ikke har fanget opp. Blant annet ilegges ikke skriften og forfatterskapet til Martin i *Mine fem år som far* noe vekt for handlingen, og heller ikke for forståelsen av begjæret og overgrepene han begår. Dette er merkelig, da fortelleren vier mye plass til tilbakeblikkene som går dypere inn på Martin som forfatter. Heller ikke gåten rundt Reinhardt i *Den som elsker noe annet* blir utforsket av anmelderne. De vektlegger Edwins forsvinning og framstillingen av Brein – den åpenbare pedofile. Det kan sies at det Peterson (2014, s. 137) skriver om at Fossum ikke undervurderer sine lesere, kan være tilfellet med hensyn til gåten rundt hvem Reinhardt egentlig er – hans sentrale rolle for tematikken er ikke tydelig, men det finnes små tegn. Jeg vil hevde at måten romanene håndterer tematikken

og nyanserer et så alvorlig samfunnsproblem blir utforsket i stor grad gjennom blant annet elementene som anmelderne har oversett.

4.0 Avsluttende drøfting

Litteraturen har en unik mulighet til å videreføre eller skape ulike forståelser av samfunn og mennesker. Ved å ta for seg en tematikk som er knyttet til stigma og stereotyper oppstår muligheten til å utfordre leserne av bøkene. I tillegg spiller kritikken en viktig rolle for å få et overblikk over lesernes forståelse av litteraturen. For å forebygge seksuelle overgrep mot barn kan den nyanserte forståelsen som skjønnlitteraturen bidrar med, være avgjørende.

4.1 Stemme

Selv om *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far* kan anses som vidt forskjellige bøker, har de også mange likhetstrekk ettersom de tar for seg samme tematikk. Dette gjøres ut fra ulike perspektiv. Først og fremst ses det gjennom måten historiene fortelles på: Historien i *Mine fem år som far* fortelles gjennom en førstepersonsforteller, hvor overgriperen selv tar oss gjennom historien med sine nøye utvalgte tilbakeblikk, men hvor han på flere steder avslører seg selv og slår sprekker i sin egen fortelling. Fortelleren i *Den som elsker noe annet* er en allvitende tredjepersonsforteller, som utforsker ulike perspektiver og nyanserer tematikken gjennom de forskjellige litterære karakterene. Følgelig er stemme og litterære personer avgjørende for at tematikken kan bli formidlet på ulike måter, men det er også det som gjør romanene interessante å sammenligne.

I *Den som elsker noe annet* blir det brukt skiftende fokaliserings mellom de ulike litterære personene. Hos enkelte, som Brein og Kristine, er det snakk om intern fokaliserings. Denne typen fokaliserings er den mest relevante, da den har viktige funksjoner. For Brein er intern fokaliserings med på å forsterke ambivalensen hos leseren fordi det er tydelig at han på mange måter passer inn i en stereotypisk framstilling av pedofile, samtidig som det er med på å fremme leserens sympati. Dette er fordi Breins tanker forsterker inntrykket av han som en som står 'utenfor' samfunnet – men med det står han også utenfor samfunnets normer, som fører til en utforsking av et forbudt begjær. Det er et paradoks at hans pedofile legning er det som fører til utenforskap, samtidig som at utenforskapet bidrar til at overgrepet (som fører til Jonas August sitt dødsfall) begås. Selv med vissheten om at han har begått en forferdelig forbrytelse, åpner det for diskusjon av nettopp dette paradokset.

Den interne fokaliseringen som ligger hos Kristine er også et verdifullt virkemiddel, da det på mange måter er gjennom hennes historie at nye gåter oppstår. Vi vet altså hvem den pedofile er som har begått overgrepet på Jonas August, fordi han blir internt fokusert fra første stund. Derfor vet vi også mer enn de litterære personene i teksten. I tillegg blir vi kjent med Kristine og Reinhardt, som er de som finner liket av gutten. Likevel blir det tydelig gjennom Kristine at forholdet til Reinhardt byr på utfordringer og hemmeligheter – fasaden hun fronter utad sviner hen ved den interne fokaliseringen, da vi kan sanse det hun sanser. Det er også disse sansene som mot slutten av historien introduserer oss for gåten rundt Reinhardt: Har han et seksuelt begjær rettet mot barn?

I *Mine fem år som far* er det i likhet med *Den som elsker noe annet* ikke gåten rundt *hvem* som har begått selve overgrepet som står sentralt, men heller hvem personen som har gjort det *er*. Dette utforskes på en annen måte, da det er en førstepersonsforteller. Altså ligger den interne fokaliseringen hos hovedpersonen i fortellingen, og alt sanses gjennom han. Med det gis et interessant perspektiv på tematikken, men det byr også på utfordringer fordi hovedpersonen kan lyve og bedra leseren. Likevel kan det sies at der hvor Martin forsøker å fremme sin egen agenda, legger fortelleren gjennom diskursen – altså rekkefølgen av historien som presenteres – ut ledetråder som avslører Martins avvikende virkelighetsoppfatning og avslører hans mindre sympatiske trekk. Det kommer også fram at Martin spiller en bevisst rolle, noe som indikerer at hans forståelse av samfunnets normer ikke er fraværende. Følgelig indikerer det at han på en eller annen måte forholder seg til disse, vel vitende om at det å bryte visse normer fører med seg stigma. Det kan sammenlignes med Brein og Reinhardt i *Den som elsker noe annet*, da de også spiller bevisste roller i møte med samfunnet. Man skal helst unngå å bli sett på som annerledes, og da gjelder det å følge visse heteronormative punkt.

4.2 Litterære personer

En av de viktigste funksjonene de litterære personene har for tematikken romanene tar for seg, er at de er med på å etablere normalitet. I tillegg kontrasterer de maskulinitet og femininitet, som igjen kaster lys over maktstrukturer. Følgelig bidrar de til en nyansering av heteronormativiteten i form av at den kan være ikke-fungerende – å være innenfor følger ikke nødvendigvis med seg lykke. Det finnes også mange som ikke passer inn i heteronormative strukturer, uten at de nødvendigvis har et begjær for barn. Dessuten kan maktstrukturene som

avdekkes være med på å kaste lys på pedofilitematikken, da maktreasjonen mellom voksen og barn kan ligne den mellom mann og kvinne. Disse aspektene bidrar de litterære personene til å utforske og utfordre, men det gjøres på ulike måter.

For Brein i *Den som elsker noe annet*, er det de andre parene i fortellingen som etablerer en heteronormativitet som han faller utenfor. Selv peker han på flere ganger at han aldri har passet inn i denne forståelsen av normalitet, selv om han har prøvd ved å gifte seg og få barn. Det gikk likevel ikke hans vei. Utad ser det altså ut som at ‘alle andre’ har klart det han ikke klarte, og han framstilles med det som en underordnet maskulinitet. Spesielt fungerer forholdet til Kristine og Reinhardt som en kontrast til dette, da Reinhardts hegemoniske maskulinitet fører til et forhold preget av hans dominans og hennes passivitet. På den måten utøver han kontroll, samtidig som han er forsørgeren. Irmelin, Kristines venninne, problematiserer maktstrukturen i deres forhold, og uttrykker bekymring for hvordan Reinhardt behandler henne. Slik blir heteronormativitet og hegemonisk maskulinitet avslørt i romanen som et steg på veien mot seksuelle overgrep.

Forholdet til Kristine og Reinhardt er en kontrast til forholdet Martin har til Gina i *Mine fem år som far*, men det finnes også likheter når det gjelder hans forhold med Lillian. Overordnet kan det sies at Martin vakler mellom en underordnet og en medvirkende maskulinitet – noe som gjør han til en kompleks karakter, men ikke unormal. På mange områder er han fornøyd med å være annerledes, og anser seg selv som feminin fordi han blir lett rørt og gråter, men også med tanke på at han kommer bedre overens med kvinner – og har gjort det gjennom hele oppveksten. På samme tid higer han etter en hegemonisk maskulinitet, som illustreres gjennom hans ønske om å imponere Sølve. I begge romanene stilles altså ulike typer maskuliniteter opp mot hverandre; forestillinger om hegemonisk maskulinitet kan dermed sies å fungere som en delforklaring til overgrepssproblematikken.

Selv om Martin kan ses på som en underordnet maskulinitet, er hans seksuelle begjær med på å indikere det motsatte. Relasjonene har vært preget av en brutal og dominerende sex. Dette er tilfellet med både Gina og Lillian. Forholdet til Lillian skiller seg likevel ut, da hun framstilles som ustabil og hjelpeløs. For Martin betyr dette at han får en følelse av at noen er avhengig av han, og han kan ‘ta vare’ på Lillian. Ved flere anledninger vitner tilbakeblikkene hans om utnyttelse og overgrep. Sett slik er det en ujevn maktstruktur som indikerer at Martin er en medvirkende maskulinitet, og til tider higer etter den mer dominerende hegemoniske

maskuliniteten. At Reinhardt i *Den som elsker noe annet* kaller Kristine for «Dukken», indikerer et lignende tilfelle av ønske om avhengighet.

Martins maskulinitet utfordres av Gina. I deres ekteskap blir tradisjonelle kjønnsroller byttet om – han går hjemme, steller huset og barna, og påtar seg omsorgsrollen som han trives godt med. Gina er forsørgeren, ambisiøs og mer distansert. Men femininiteten er ikke satt som en gitt type – kvinnene i hans liv er også komplekse og ulike. Slik er de med på å utfordre og bygge oppunder maskuliniteten hans, noe som understrekes av at han til tider er selvsikker, samtidig som han andre ganger er usikker. I samhandling med kvinnene viser Martin to helt motstridende sider ved seg selv – en sympatisk og en usympatisk. Likevel er makt og brutalitet et gjennomgående motiv i hans seksuelle forhold med kvinnene, som muliggjør en diskusjon av maktstrukturer.

Relasjonene mellom de litterære personene er i stor grad med på å skape en ambivalens hos leseren. I *Mine fem år som far* er det Martins forhold til sønnene sine og hvordan han er en omsorgsfull far, sett sammen med hvordan han behandler Lillian og forgriper seg på Selma, det som skaper konflikt i leseren. Det er vanskelig å få det til å stemme, og på den måten utfordres en stereotyp oppfatning gjennom nettopp disse nyansene som trer fram i hans forhold til andre. En slik konflikt kan også ses i Reinhardt, da han innledningsvis viser anger og usikkerhet i scenen hvor han tok bilde av liket til Jonas August. Å ta bilder er ikke unormalt i seg selv fordi mennesker reagerer ulikt i traumatiske situasjoner, i tillegg til at mennesker er fascinert over det makabre. At han reagerer med usikkerhet vitner derfor om en moral, men håpet om at han vil gjøre det riktige svinner hen i det han viser bildene av liket til Kjell. Ved å behandle Kristine dårlig svekkes sympatien for han, men ikke nok til at det ikke er sjokkerende at han kanskje har et seksuelt begjær for barn.

Ambivalensen passer også godt sammen med Sejers bilde på Brein som en herreløs hund – sammenligningen indikerer at noe er ute av kontroll, samtidig kunne det vært unngått hvis noen passet på. Det er ikke tilfellet når man faller utenfor samfunnet – da er du alene og ingen følger med. Likevel kan denne typen forklaringsmodell problematiseres ved å se på Reinhardt og Martins liv, som begge har romantiske forhold, familie og venner. Pedofile kan ikke sies å være en homogen gruppe og kan følgelig ikke behandles likt – på lik linje med heterofile og homofile som begår forbrytelser. Ulike motivasjoner og faktorer spiller inn, noe som tydeliggjøres av de ulike litterære personene.

En tendens som forener romanene, er altså maktstrukturene. Det er interessant, for selv om både Brein i *Den som elsker noe annet* og Martin i *Mine fem år som far* står i et overordnet maktforhold med hensyn til barna de forgriper seg på, kommer selvmedlidelsen deres tydelig fram i bøkene. Det er provoserende med tanke på de grove forbrytelsene de har begått, men det er også med på å belyse kompleksiteten i dem som begår overgrep, i tillegg til pedofilitematikken.

4.3 Gåtens forskyvninger

Gjennom det fortellertekniske åpnes det for forskjellige måter å utfordre stereotyper knyttet til pedofili. For eksempel spilles det på at de er farlige, unormale og umoralske. Disse forklaringsmodellene stilles mot hverandre, og både forsterker og utfordrer stereotyper. Selv om vi kan identifisere flere forklaringsmodeller, er det likevel det usagte som er viktig. På grunn av fortelleren forskyves gåtene i begge romanene. Den virkelige gåten trer fram mot slutten: Er Reinhardt pedofil? Er Martins motiv preget av et begjær eller ikke? Hvordan kan vi passe på barna om slike menn blir oversett? Verken Fossum eller Breiteig besvarer disse spørsmålene, og med det overlates tolkningen til leseren. I Fossums tilfelle er ikke ubesvarte spørsmål noe nytt – hun har gjort det før, i blant annet *Elskede Poona*, noe Prinos (2001) peker på. Det er et kraftig virkemiddel, fordi det får oss til å tenke og kjenne på tvilen, men også fordi det er en slags motvilje til å anerkjenne at noen har begått denne typen forbrytelse. At den opprinnelige gåten forskyves fører med seg refleksjon som gjør det mulig å diskutere et problem som er høyst aktuelt i dag.

På grunn av den allvitende tredjepersonsfortelleren i *Den som elsker noe annet* vet vi mye mer enn de litterære personene, men fortelleren holder også informasjon tilbake fra oss. Fortelleren velger ut scenene nøye, og informasjonen som blir tilbakeholdt er gåten vi skal finne ut av – det understrekes av avsnittet på slutten hvor den anonyme mannen sitter på benken. Ettersom Kristine blir internt fokalisert – det er henne vi blir kjent med og kan kjenne oss igjen i – får vi også empati for henne. At Reinhardt behandler henne dårlig, og at hun likevel forsvarer han, er vanskelig å godta. Men at han står i sentrum for den siste gåten, er ikke lett å begripe heller.

At Brein framstilles som en underordnet maskulinitet og Reinhardt som en hegemonisk maskulinitet kan føre til at vi er mer tilbøyelig for å akseptere at Brein er pedofil. Det spilles

altså på stereotypien. Samtidig setter dette stereotypier under debatt, da Reinhardt overses. I tillegg kan det være man har det vanskeligere med å akseptere at en ektemann har et slikt begjær. Fordi vi sympatiserer med og liker Kristine sin karakter, kan det være vanskelig å se for seg at hun har bodd med en mann som har en så stor hemmelighet. Dette er ikke ukjent i det virkelige liv heller – flere menn tiltalt for overgrep og befatning med overgrepsmateriale har kone og barn, uten at de har mistenkt noe.

I *Mine fem år som far* får leseren presentert visse tilbakeblikk, enkelte scener som kan virke unødvendig detaljert og ubetydelige for overgrepstematikken. De narratologiske grepene har vært viktige her for å fange opp hintene om at ikke alt er som det skal – gjennom at teksten bedrar fortelleren ved å styre rekkefølgen på tilbakeblikkene. Martin forsøker å skape en forklaringsmodell hvor han virker som helten, men forklaringen hans har hull. Ikke bare er det teksten som går bak ryggen hans, men hans egen virkelighetsforståelse er også med på å så tvil i leseren – er det mulig å stole på han? Gåten som blir mer og mer framtrødende etter hvert som man leser er hvorfor Martin har begått overgrepet. Hvem er han og hva er motivasjonen? Handler det om et pedoseksuelt begjær, eller er det noe annet?

Uansett viser Martins kompleksitet noe lignende som *Den som elsker noe annet* – altså at det ikke er snakk om å være utelukkende ond eller god. Martin er en god far, men han er utro. Han vet hva som er riktig, men gjør det motsatte. Dette er med på å gjøre han menneskelig. Dersom rådende stereotypier er det som muliggjør identifisering av pedofile, er det mange pedofile som ikke vil fanges opp. Usikkerheten over Martins begjær viser oss at et stereotypisk bilde på pedofile kan utgjøre et reelt problem. Kompleksiteten i *Mine fem år som far* utfordrer oss og det vi tror vi vet.

At Martin presenterer skriften og forfatterskapet som en forklaringsmodell kan aksepteres, men samtidig er det mye som ikke stemmer. Hvorfor begå et overgrep, om man ikke har et seksuelt begjær for barn? Om motivasjonen ligger i å få fart på skrivingen og forfatterkarrieren, burde overgrepene i så fall ha stoppet da han innså at det ikke hjalp mot skrivesperren. Ved å fortsette risikerte han det behagelige livet han levde. Dette fører til det store spørsmålet – *hvorfor?* Men det er også et godt virkemiddel, fordi alle spørsmålene åpner for en diskusjon av tematikken. Det bidrar til et ønske om å prøve å forstå, noe som også kan ses i resepsjonen, spesielt av *Mine fem år som far*.

Med dette kan vi si at forklaringsmodellene som presenteres i romanene utfordrer oss: vi kan enten være enige eller vi kan sette spørsmåltegn ved dem. Gåtene bidrar til refleksjon som kan knyttes til diskusjon av tematikken i samtiden, ettersom de ikke besvares direkte i bøkene.

4.4 Resepsjon

I resepsjonsanalysen undersøkte jeg anmeldelser av *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far* i ulike nasjonale aviser. Det var hensiktsmessig å dele inn i ulike kategorier, da det var enkelte tendenser som var særlig framtrædende i resepsjonen. For eksempel var forholdet mellom forklaringene romanene konstruerte av pedofilitematikken, og hvordan leseren mottok disse forklaringsmodellene interessant. Dessuten syntes det å være viktig å annonsere en personlig holdning til tematikken – som er forståelig, da det *er* ubehagelig å snakke om.

Gjennom fortellermåten i romanene oppstår det en ambivalens som legger grunnlaget for en debatt, noe også flere anmeldere peker på. I anmeldelsene av *Mine fem år som far* er essensen at historien skaper ubehag, men også sympati og en gjenkjennelig alminnelighet. Den interne fokaliseringen som blir lagt til Martin er et virkemiddel som gjør at leseren tar seg i å kjenne seg igjen i han – og da han begår overgrep blir dette en ubehagelig anerkjennelse.

Anmeldelsene av *Den som elsker noe annet* preges av ubehaget i boken, som brukes til å enten avvise tematikken i sin helhet eller rose Fossum for å gå dit andre vegrer seg for å gå. Det er forståelig at romaner som tar for seg en tematikk som er så vond kan møte motstand, spesielt hvis menneskene som står bak blir framstilt mer nyansert og komplekst.

Tredjepersonsfortelleren i romanen er likevel med på å skape en avstand mellom personene og leseren, og dermed lokaliseres ubehaget ulikt i de to romanene. Samtidig er det interessant at det jeg anser som to sentrale holdepunkter i litteraturen blir oversett av anmelderne – nemlig Martins forfatterskap i *Mine fem år som far*, og gåten om Reinhardt i *Den som elsker noe annet*. Jeg vil hevde at måten romanene behandler mye av pedofilitematikken ligger i nettopp disse gåtene: Skrivningen er Martins påskudd for å begå overgrep, og vitner om en total ansvarsfraskrivelse og virkelighetsoppfatning. Samtidig kan usikkerheten rundt hvem Reinhardt egentlig er, ses på som den største kringgåten.

Flere påpeker at Fossum bryter med konvensjonelle sjangerforventninger i krimlitteraturen, fordi vi får innblikk i hvem overgriperen og drapsmannen er i starten av handlingen. Men ut fra hennes andre krimutgivelser, kan dette sies å være en fortsettelse i

samme spor som i tidligere. Som flere viser til (se for eksempel Prinós, 2001; Stemland, 2007; Aamotsbakken, 2018) er det ofte det psykologiske planet som står i sentrum i Fossums bøker, og *Den som elsker noe annet* er ikke noe unntak. Forsvinningen til Edwin er det som driver gåten videre, hvor det fokuseres på den pedofile og hvorfor noen har et seksuelt begjær mot barn. Slik overser nesten etterforskerne at det var vennene til Edwin som stengte han inne i jordkjelleren, og som senere førte til hans død. Samtidig som dette utspiller seg, er det ingen som ser Reinhardtts vei – verken de litterære karakterene eller anmelderne. Han er altså med i store deler av boken, men han overses totalt. Dette virkemiddelet er kraftfullt, fordi det kan ses som en refleksjon av samfunnet og hvorfor avsløringene i Dark Room-sakene opplevdes så sjokkerende. Selv om operasjonen skjedde ni år etter *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far*, betyr det ikke at det var ‘noe nytt’ som ble avslørt, men det kan heller underbygge det Bakketeig (2001, s. 347) peker på: Grunnen for at det hersker stereotype oppfatninger innen feltet seksuelle overgrep mot barn, er fordi samfunnet benytter seg av forsvarsmekanismer for å beskytte seg mot smertefull og ubehagelig kunnskap. På den måten hjelper det stereotypiske oss å se mennesker med et begjær rettet mot barn som annerledes enn ‘oss’, og ofte som ‘monstre’. Følgende havner de utenfor normalen og kan på ingen måte være den ‘vanlige’ og ‘velfungerende’ familiefaren – men *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far* utfordrer disse internaliserte forestillingene.

Ord som «uro» og «ubehag» gjentas, og refererer ikke nødvendigvis til selve overgrepene, men heller at mennene som begår dem skildres på en måte som fører til både sympati og gjenkjennelse. Det kan vitne om at dette er en mangelvare; vi har en stereotypisk oppfattelse, og når det vi kjenner til blir utfordret skaper det uro og ubehag. Samtidig er ikke «uro» og «ubehag» nødvendigvis negativt når det gjelder kritikk av postmoderne litteratur – det er ofte noe som etterstrebes. Disse ordene har fulgt både Fossum og Breiteig gjennom deres karriere, fordi de våger å utfordre grensene.

Selv om kompleksiteten og nyansene applauderes, er det ikke gitt at alle anmelderne er positive til bøkene. Mange sliter med å forstå, og verken aksepterer eller ser nyansene i det som presenteres. Et aspekt som overses totalt, er maktforholdene mellom mennene og kvinnene i boken – hvor mennene dominerer kvinnene. Dette er interessant med tanke på at nesten ingen menn har anmeldt *Mine fem år som far*, hvor disse maktstrukturene utfordres. Blant annet gjennom Martins brutalitet og dominans når han har sex med Gina, men også gjennom hans tvilsomme forhold til Lillian; hun er psykisk syk og svak, noe han utnytter ved

å ha seksuell relasjon til henne, og som senere fører til overgrep mot datteren hennes. Ingen trekker fram Reinhardts dominerende væremåte mot Kristine heller. I motsetning til *Mine fem år som far* var det nesten kun menn som anmeldte *Den som elsker noe annet*. Kontrasteringen og maktforholdene mellom det kvinnelige og det mannlige forsvinner i litteraturanmeldelsene, selv om det er av betydning for debatten både historisk sett og for samtiden, da flest menn står bak sedelighetsforbrytelser.

4.5 Veien videre

Når det gjelder overgrep og pedofili mangler det generelt forskning innen litteratur på dette feltet. Det er dermed ikke sagt at det ikke finnes noe – spesielt Vladimir Nabokovs *Lolita* (1955) har vært gjenstand for flerfoldige analyser. Forskning finnes, men den er begrenset og det trengs et mye bredere perspektiv for å kunne sette denne formen for problematikk på dagsorden innen litteraturforskningen. I tillegg er forskning på litteratur som tar for seg kvinnelige overgripere en mangelvare. Det kan forsvares med at det finnes lite skjønnlitteratur som tar for seg nettopp dette, noe forfatteren Alissa Nutting peker på. I et intervju i forbindelse med utgivelsen av *Tampa* (2013) – som for øvrig blir kalt «The Modern ‘Lolita’» i intervjuet – kastet hun lys på de mange kvinnelige lærerne som har hatt seksuelle relasjoner med unge elever (Gay, 2013). Tendensen i disse sakene er at det ofte er de vakre kvinnelige overgriperne som får medieoppmerksomhet, noe som fører til at slike historier blir fetisjert – spesielt i populærkulturen. Med det avdekkes en dobbelstandard i det vestlige samfunnet. Ujevne maktstrukturer er altså problematisk når en mann begår overgrep, mens det kan virke som dette ikke har like stor betydning for overgrep begått av kvinner. Uansett kan en fetisjering av kvinnelige overgripere føre til ufarliggjøring av en del av overgrepsproblematikken. Å forske videre på andre sjangre og internasjonal litteratur kan følgelig sies å være viktig, da problemet i stor grad angår *hele* verdenssamfunnet og bør settes på dagsorden av flere disipliner.

I oppgaven har jeg tatt for meg hvordan litteraturen håndterer og utfordrer ulike stereotypier knyttet til pedofile. Tanken jeg sitter igjen med er at ettersom det er liten korrelasjon mellom hva folk fantaserer om og hva de faktisk gjør, sett sammen med det faktum at ikke alle pedofile begår overgrep, må det kunne være mulig å hjelpe pedofile til å leve fullverdige liv – uten at de begår overgrep. Her spiller også litteraturen en rolle, fordi den bidrar til at mennesker internaliserer ulike forståelser om fenomener de kan lite om. Derfor er det viktig å

forske på skjønnlitteraturen som omhandler denne typen tematikk – i tillegg til resepsjonen – for å identifisere holdninger og forståelser av pedofili, da det åpner for diskusjon av et ømtålig tema. Ved at *Den som elsker noe annet* og *Mine fem år som far* både spiller på stereotyper, samtidig som de utfordrer disse ved å belyse at også den ‘alminnelige’ mannen kan begå overgrep, er de med på å åpne for en slik diskusjon. Og på den måten kan litteraturen kanskje bidra til å beskytte barn mot framtidige overgrep.

5.0 Kilder og litteratur

Litteratur

Ambjörnsson, F. (2006) *Vad är queer?* 2. utg. Stockholm: Natur og Kultur.

Amin, K. (2017) *disturbing attachments*. Durham: Duke University Press.

Aschehoug (u.å.) *Bjarte Breiteig*. Tilgjengelig fra: https://aschehoug.no/Bjarte_Breiteig (Hentet: 25.03.2020).

Bakketeig, E. (2001) Hvorfor er feltet seksuelle overgrep mot barn preget av stereotype oppfatninger? I: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, s. 337-349. Tilgjengelig fra: <https://tidsskrift.dk/NTfK/article/view/71529/103490>

Brantsæter, M. C. (2001) Seksuelle overgrep mot barn – ikke et avvik? I: Åmås, K. O. (red.) *Samtiden*, 3, s. 28-42. Tilgjengelig fra: https://www.idunn.no/file/ci/1446636/samtiden_2001_03_samtiden_nr3_2001.pdf#page=28

Cappelen Damm (u.å.) Karin Fossum. Tilgjengelig fra: <https://www.cappelendamm.no/forfattere/Karin%20Fossum-scid:600> (Hentet: 25.03.2020).

Connell, R. W. (1995) *Masculinities*. Oversatt av: Åsa Lindén. 2. utg. Uddevalla: Media Print.

Connell, R. W. og Messerschmidt, J. W. (2005) Hegemonic Masculinity: Rethinking the concept. I: *Gender and Society*, 19(6), s. 829-859.

Dahl, W. (1993) *Dødens fortellere*. Bergen: Eide forlag.

Egeland, T. (2014) Hvis Karin Fossum var en bok. I: Rålm, A. (red.) *En mørk fløyte tone*. *Festskrift til Karin Fossum*, s. 11-20. Oslo: Cappelen Damm.

Flaarønning, G. og Sollund, S. (2018) Listhaug mener «monster»-beskrivelse vil avskrekke overgripere, *NRK*, 26.01.2018. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/norge/listhaug-mener-monster-beskrivelse-vil-avskrekke-overgripere-1.13886503> (Hentet: 18.03.2020).

Foucault, M. (1983) *Histoire de la sexualité II. L'Usage des plaisirs*. Oversatt av: Robert Hurley. New York: Vintage Books.

Furusest, S. og Jul-Larsen, K. (2016) Litteraturkritikkens digitale grensesnitt. I: Furusest, S., Thon, J. H. og Vassenden, E. (red.) *Norsk litteraturkritikks historie*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 569-581.

Gay, R. (2013) The Modern 'Lolita': Dramatizing the Mind of a Female Pedophile in Alissa Nutting's 'Tampa', *Daily Beast*, 28.06.2013. Tilgjengelig fra: <https://www.thedailybeast.com/the-modern-lolita-dramatizing-the-mind-of-a-female-pedophile-in-alissa-nuttings-tampa> (Hentet: 07.04.2020).

Girls Not Brides (u.å.) *Why does child marriage happen?* Tilgjengelig fra: <https://www.girlsnotbrides.org/why-does-it-happen/> (Hentet: 20.08.2019).

Green, R. (2002). Is Pedophilia a Mental Disorder? I: *Archives of Sexual Behavior*, 31, s. 467-471. doi: <https://doi.org/10.1023/A:1020699013309>

Grenanger, Aa. (2003) Mord, mat og myter: en sjangerteoretisk gjennomgang av Gert Nygårdshaugs bøker om Fredric Drum. I: Björk, E.L, Knutsen, K. P., og Vestli, E. N. (red.) *Modi operandi*. Halden: Høgskolen i Østfold. Tilgjengelig fra: <http://www.ia.hiof.no/~borres/krim/pdfiler/Grenanger.pdf>

Gullestad, A. M. (2019) Epikk. I: Gullestad, A. M., Hamm, C., Sejersted, J. M., Tjønneland, E. og Vassenden, E. (red.) *Dei litterære sjangrane*. Oslo: Det norske samlaget, s. 27-82.

Ingvaldsen, B. (2014) *Tryllemannen*. Oslo: Gyldendal.

Jahnke, S. og Hoyer, J. (2013) Stigmatization of People With Pedophilia: A Blind Spot in Stigma Research. I: *International Journal of Sexual Health*, 25, s. 169-184. doi: <https://doi.org/10.1080/19317611.2013.795921>

Jahnke, S. (2018) The Stigma of Pedophilia - Clinical and Forensic Implications. I: Grob, A. (red.) *European Psychologist*, 23. utg. Göttingen: Hogrefe Publishing, s. 144-153.

Kripos (2019) *Seksuell utnyttelse av barn og unge over internett*. Tilgjengelig fra: <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/seksuelle-overgrep-mot-barn/seksuell-utnyttelse-av-barn-over-internett.pdf>

Larsson, M. og Johnsdotter, S. (2015) Introduction: At the Convergence of the Cultural and the Individual. I: Larsson, M. og Johnsdotter, S. (red.) *Sexual fantasies. At the Convergence of the Cultural and the Individual*. Frankfurt: Peter Lang Publishing, s. 9-19.

Larsson, M. (2015) Fantasies becoming illegal: The Manga Case, Child Porn Law, and the Regulation of the Sexual Mind. I: Larsson, M. og Johnsdotter, S. (red.) *Sexual fantasies. At the Convergence of the Cultural and the Individual*. Frankfurt: Peter Lang Publishing, s. 143-158.

Leander, S. (2007) En narratologisk jämförelse mellan Karin Fossums Jonas Eckel och Kari Hotakainens Löpgravsvägen ur ett genusperspektiv. Avhandling. Halmstad: Högskolan i Halmstad. Tilgjengelig fra: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:238599/FULLTEXT01.pdf> (Hentet: 01.05.2020).

Lear, A. (2014) Ancient Pederasty – an introduction. I: Hubbard, T. K. (red.) *A Companion to Greek and Roman Sexualities*. New Jersey: Wiley-Blackwell, s. 102-127. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118610657.ch7>

Nikolajeva, M. (2017) *Barnbokens byggklossar*. 3. utg. Lund: Studentlitteratur.

Nittim, M. (2013) ”Døde menn går på ski” (Knut Nærum) Henvisninger til langrenn i norsk kriminallitteratur mellom 1923 og 2012. Bacheloroppgave. Tartu: Universitetet i Tartu. Tilgjengelig fra: https://web-proxy.io/proxy/dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/44425/BA_Mari_Nittim_2013.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Hentet: 01.05.2020).

Peterson, V. (2014) Karin Fossum på svenska. I: Rålm, A. (red.) *En mørk fløytetone. Festskrift til Karin Fossum*. Oslo: Cappelen Damm, s. 133-142.

Prinos, A. M. K (2001) *Karin Fossum: Et forfatterhefte*. Oslo: Biblioteksentralen.

Seto, M. C. (2004). Pedophilia and Sexual Offenses Against Children. *Annual Review of Sex Research*, 15, s. 321-361.

Skei, H. H. (2014) Karin Fossums kriminallitterære forfatterskap. I: Rålm, A. (red.) *En mørk fløytetone. Festskrift til Karin Fossum*. Oslo: Cappelen Damm, s. 65-82.

Spargo, T. (2000) *POSTMODERN ENCOUNTERS. Foucault and Queer Theory*. Cambridge: Icon Books. Tilgjengelig fra:
https://monoskop.org/images/b/bb/Spargo_Tamsin_Foucault_and_Queer_theory_2000.pdf

Theorin, J. (2014) Sejer mot psykopaterna. I: Rålm, A. (red.) *En mørk fløytetone. Festskrift til Karin Fossum*. Oslo: Cappelen Damm, s. 25-30.

Utdanningsdirektoratet (2005) *Læreplan i norsk (NOR1-05)*. Tilgjengelig fra:
<https://www.udir.no/kl06/NOR1-05/Hele/Kompetansemaal/kompetansemaal-etter-vg1-%E2%80%93studieforberedende-utdanningsprogram-og-vg2-%E2%80%93yrkesfaglige-utdanningsprogram> (Hentet: 23.04.2020).

Utdanningsdirektoratet (2015a) *Lesing i norsk*. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/grunnleggende-ferdigheter/lesing/lesing-i-fag/Lesing-i-norsk1/> (Hentet: 23.04.2020).

Utdanningsdirektoratet (2015b) *Skrijving som grunnleggende ferdighet i norsk*. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/grunnleggende-ferdigheter/skriving/eksempler-pa-god-praksis-i-skriving/skriving-i-norsk/grunnleggende-ferdighet/> (Hentet: 23.04.2020).

Wiederman, M. W. (2015) Sexual Script Theory – Past, Present, and Future. I: DeLamater, J. og Plante, R. F. (red.) *Handbook of the Sociology of Sexualities*. Springer International

Publishing, s. 7-16.

Willumsen, L. H. (2006) Narratologi som tekstanalytisk redskap. I: Brække, M. (red.) *Å begripe teksten. Om grep og begrep i tekstanalyse*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, s. 39-72.

Aamotsbakken, B. (2018) Barnet som morder i Karin Fossums forfatterskap. I: Johannesen, A., Askeland, N., Jørgensen, I. B. og Ulvestad, J. (red.) *Døden i livet*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, s. 189-205.

Kilder

Breiteig, B. (2014) *Mine fem år som far*. Oslo: Aschehoug

Djuve, M. T. (2014) En far skyves mot stupet, *Dagbladet*, 22.11.2014, del 1, s. 50.

Ekle, L. (2007) Den som elsker noe annet, *NRK*, 25.06.2007. Tilgjengelig fra: <<https://www.nrk.no/kultur/bok/den-som-elsker-noe-annet-1.2791886>> (Hentet: 09.05.2019).

Fossum, K. (2007) *Den som elsker noe annet*. Oslo: Cappelen Damm

Fosvold, A. (2014) Forbryterens taletid, *Vårt Land*, 11.11.2014, del 1, s. 26-27.

Hanssen, K. (2007) Uhyggelig og ubehagelig, *Dagbladet*, 18.06.2007. Tilgjengelig fra: <<https://www.dagbladet.no/kultur/uhyggelig-og-ubehagelig/66351472>> (Hentet: 09.05.2019).

Hoel, O. J. (2007) En trist og nedslående historie, *Adresseavisen*, 25.06.2007, s. 6.

Hovdenakk, S. (2007) TYDELIG I overkant, *VG*, 14.06.2007, s. 31.

Kristiansen, S. (2007) Velskrevet og ubehagelig, *Fredrikstads Blad*, 01.07.2007, s. 13.

Larsen, T. (2007) Unikt portrett av en forbrytelse, *Dagsavisen*, 13.06.2007, s. 32.

Lerum, M. G. (2014) Bokanmeldelse: Bjarte Breiteig: «Mine fem år som far», *VG*, 6.10.2014. Tilgjengelig fra: <<https://www.vg.no/rampelys/bok/i/w1x0M/bokanmeldelse-bjarte-breiteig-mine-fem-aar-som-far>> (Hentet: 09.05.2019).

Lillebø, S. (2014) Å se bort, *Klassekampen*, 25.10.2014, del 2, s. 13.

Murvold, E. H. (2014) Slik overgriperen ser det, *Trønder-Avisa*, 28.11.2014, del 1, s. 23.

Nilsen, L. H. (2007) Snakk om det vonde, *Dagbladet*, 23.06.2007. Tilgjengelig fra: <<https://www.bt.no/kultur/i/GPnWm/Snakk-om-det-vondep>> (Hentet: 09.05.2019).

Norheim, M. (2014) Ein heilt vanleg overgripar, *NRK*, 6.11.2014. Tilgjengelig fra: <<https://www.nrk.no/kultur/bok/mine-fem-ar-som-far-1.12029446>> (Hentet: 09.05.2019).

Roland, S. H. (2007) Velskrevet sorg, *Oppland Arbeiderblad*, 25.07.2007, s. 40.

Sandve, G. E. (2014) Inni overgriperens hode, *Dagsavisen*, 8.10.2014. Tilgjengelig fra: <<https://www.dagsavisen.no/kultur/boker/inni-overgriperens-hode-1.289143>> (Hentet: 09.05.2019).

Sivertsen, S. (2014) Myk mann og overgriper, *Stavanger Aftenblad*, 24.11.2014, del 2, s. 22.

Stemland, T. (2007) Sejers 8. seier, *Aftenposten Morgen*, 20.06.2007, del 2, s. 8.

Syvertsen, E. O. (2014) Vond, Sterk og Dristig, *Fædrelandsvennen*, 14.10.2014, del 1, s. 21.

Wold, K. (2007) Forbrytelse, banalitet og straff, *Stavanger Aftenblad*, 19.06.2007, del B, s. 30.

Sammendrag

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Vår 2020

Student: Iben Helene Kristoffersen

Veileder: Anna Bohlin

Tittel: Monster eller menneske?

Undertittel: En analyse av skjønnlitterære framstillinger av seksuelle overgrep mot barn i Karin Fossums kriminalroman *Den som elsker noe annet* og Bjarte Breiteigs roman *Mine fem år som far*

I oppgaven ser jeg nærmere på Karin Fossums kriminalroman *Den som elsker noe annet* (2007) og Bjarte Breiteigs roman *Mine fem år som far* (2014). Romanene tar for seg overgrep og pedofili, men på ulike vis. Oppgavens problemstilling er: Hvordan kan skjønnlitteraturen utfordre en stereotyp forståelse av seksuelle overgrep mot barn? Forskning viser at stigma kan bidra til nedsatt effekt på forebygging av seksuelle overgrep, og derfor er det viktig å undersøke hvordan litteraturen utfordrer stereotypiske forestillinger.

Kriminologiske og sosiologiske perspektiv danner bakgrunnen for oppgaven. Samtidig bidrar queerteori med et begrepsapparat, slik at jeg kan undersøke hvordan litteraturen konstruerer normalitet og maskulinitet. Romanene etablerer ulike forklaringsmodeller av overgriperen, hvor enkelte baserer seg på stereotypiske forestillinger, mens andre forklaringsmodeller utfordrer stereotypiene. Den narratologiske analysen avdekker hvordan den stereotypiske forståelsen utfordres via ulike fortellerteknikker – hvilke tilbakeblikk og scener velger fortelleren å vise oss? Gjennom førstepersonsfortelleren Martin Havn i *Mine fem år som far*, får vi innblikk i livet til en familiefar og overgriper. Samtidig gir tredjepersonsfortelleren i *Den som elsker noe annet* et annerledes innblikk i tematikken ved å fokalisere ulike litterære personer – som blant annet overgriperen selv – og med det skapes kontraster og nyanser som bidrar til å problematisere tematikken. Disse ulike faktorene spiller på det vi allerede vet, men utfordrer også forståelsen vår ved å legge til elementer som overrasker og utfordrer en kollektiv, internalisert tankegang.

I tillegg analyserer jeg resepsjonen av romanene, hvor jeg undersøker hvordan tematikken håndteres av offentligheten, og hvor fokuset ligger i vurderingen av romanene. At overgrepstematikken skaper ubehag, er tydelig i anmeldelsene, men det er kompleksiteten og forståelsen av gjerningsmennene som står i fokus. Likevel har måten romanene håndterer tematikken og nyanserer samfunnsproblemet blitt til dels oversett i anmeldelsene – blant annet at hegemonisk maskulinitet og heteronormativitet er med på å skjule en eventuell pedofil legning, og at de litterære personene er med på å utfordre og nyansere stereotyper. Litteraturen åpner altså for en diskusjon av et komplekst og alvorlig samfunnsproblem, samtidig som den avdekker en tendens til at visse aspekter ved tematikken overses eller unngås i offentligheten.

Abstract

Master's thesis in Nordic Literature

Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies

University of Bergen

Spring 2020

Student: Iben Helene Kristoffersen

Supervisor: Anna Bohlin

Title: Monster or mortal?

Subtitle: An analysis of literary depictions of child sexual abuse in Karin Fossum's crime novel *Den som elsker noe annet* and Bjarte Breiteig's novel *Mine fem år som far*

In this thesis, I analyze Karin Fossum's crime novel *Den som elsker noe annet* (2007) and Bjarte Breiteig's novel *Mine fem år som far* (2014). Both novels deal with sexual abuse and pedophilia but in different ways. The research question is: How can fiction challenge a stereotypical understanding of child sexual abuse? Research shows that stigma can contribute to a reduced effect on the prevention of sexual abuse and therefore, it is essential to investigate how literature confronts stereotypical notions.

Criminological and sociological perspectives form the basis of this thesis, while queer theory provides a conceptual framework so that I can examine how literature constructs normality and masculinity. The novels establish different explanatory models of the abuser, with some relying on stereotypical notions, while others challenge those notions. The narratological analysis reveals how stereotypes are confronted through various narrative techniques. Through first-person narrator Martin Havn in *Mine fem år som far*, we gain an insight into the life of a family man *and* an abuser. The third-person narrator in *Den som elsker noe annet* examines the theme by focusing on different literary characters – such as the abuser himself – which creates contrasts and nuances that problematizes the theme. These various factors touch on what we already know, but they also add elements that surprise and challenge our collective internalized mindsets.

Furthermore, I analyze the reception of the novels, where I examine how the theme is handled by the public through literary critics, and what the focus is when the novels are reviewed. It is evident that the child sexual abuse creates discomfort, but the focus is on the complexity and understanding of the perpetrators. Nevertheless, the way the novels deal with the themes and nuances of this societal problem has been partly overlooked in the reviews – including the fact that hegemonic masculinity and heteronormativity permits a possible pedophile orientation to be concealed, in addition to the fact that the literary characters help challenge and nuance stereotypes. The novels thus enable a discussion of a complex and serious societal problem, while simultaneously revealing a tendency where certain aspects of the theme are overlooked or avoided in the public.

Oppgavens profesjonsrelevans

Lesing er en av ferdighetene Kunnskapsløftet trekker fram som grunnleggende og som skal integreres i alle fag. Innen norskfaget er målet å bidra til å ilegge en tekst mening, både fra nåtid og fortid. Å lese godt slik at man kan finne informasjon og vurdere den på en selvstendig og kritisk måte – uavhengig av sjanger – ses på som en nøkkelferdighet i faget (Utdanningsdirektoratet, 2015a). En annen viktig grunnleggende ferdighet er skriving. Kunnskapsløftet peker på at skriving i norskfaget skal innebære å kunne uttrykke seg i norskfaglige sjangere på en hensiktsmessig måte. Skriving blir sett på som en måte å utvikle og strukturere tankene på, og derfor er det også en god metode for å lære. En særlig viktig oppgave for faget er å utvikle hvordan elevene planlegger, utformer og bearbeider stadig mer komplekse tekster (Utdanningsdirektoratet, 2015b).

At flere unge mister leselysten er et faktum, men ved å ta for seg populær samtidslitteratur og vurdere den, ut fra ulike teorier, metoder og perspektiver, kan de bruke litteraturen til å reflektere over viktige samfunnsproblemer.⁷ Dette trekkes også fram i kompetansemålene etter VG3, hvor det heter at «mål[et] for opplæringen er at eleven skal kunne lese et utvalg samtidstekster på bokmål og nynorsk og drøfte hvordan disse tekstene språklig og tematisk forholder seg til vår tid» (Utdanningsdirektoratet, 2005).⁸ Mange unge er engasjert i samfunnet, og derfor kan dette være en måte å fremme leselyst – de får ta del i litteraturen gjennom å lese, vurdere, stille seg kritisk og spørrende til innholdet, samt de får øve på hvordan de kan bruke skrivekunsten til å formidle dette videre.

Ved å arbeide med masteroppgaven er det disse ferdighetene jeg har utviklet. Prosjektet startet med en enkel tanke, og både som leser og skribent har jeg utviklet meg enormt i løpet av tiden jeg har arbeidet med oppgaven. Blant annet har det lært meg hvordan jeg kan strukturere og utvikle en ide. Dette har jeg gjort på en selvstendig og kritisk måte – men samtidig har jeg fått hjelp og veiledning på veien. I skolehverdagen er det dette som står i fokus, men rollene er byttet om: Nå er jeg veileder, og elevene er meg.

⁷ Se for eksempel: <https://www.dagbladet.no/kultur/leser-aldri-boker-frivillig/71928928>.

⁸ Det må påpekes at det skal innføres nye læreplaner høsten 2020, og dermed er det ikke helt sikkert hvordan kompetansemålene i norsk vil forholde seg til dette i framtiden.